

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2006

Katekeesi kirkosta kouluun

Katolisen vähemmistöuskonnon opetuksen järjestäminen
Suomessa vuosina 1967-2003

Saara Havukainen

Helsinki: Helsingin yliopisto 2004

Tutkielma. Teologinen tiedekunta. Yleinen kirkkohistoria

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

KATEKEESI KIRKOSTA KOULUUN

Katolisen vähemmistöuskonnon opetuksen järjestäminen Suomessa vuosina 1967-2003

Yleisen kirkkohistorian

Pro gradu -tutkielma

Saara Havukainen

Huhtikuu 2004

Tutkimuksessa selvitetään, miten katolisen kirkon järjestämä uskonnonopetus kehittyi Suomessa vuosina 1967-2003 vähemmistöuskontokuntia koskevan lainsäädännön puitteissa. Tutkimuksesta selviää, mitä Suomen laki määräsi vähemmistöjen uskonnonopetuksesta tutkimusajankohtana samoin kuin se, pyrkikö katolinen kirkko aktiivisesti vaikuttamaan koulutuspoliittiseen päätöksentekoon. Selvitän tutkimuksessa, minkälaista keskustelua katolisessa kirkossa käytiin katekeesin asemasta, muodosta ja kohderyhmästä. Huomiota saavat myös ne tekijät, jotka eri aikoina vaikuttivat katekeesin muotoon, sisältöön ja luonteeseen.

Tutkimus etenee kronologisesti kuitenkin siten, että joissain tapauksissa tiettyjä kokonaisuuksia käsitellään temaattisesti, jotta kokonaiskuvan hahmottaminen olisi helpompaa. Tutkimuksen tärkeimmät lähteet, lauantaikurssin lukuvuosikertomukset ja katekeettisen keskuksen toimintakertomukset, sijaitsivat Helsingin hiippakunnan katekeettisen keskuksen arkistossa.

Vatikaanin II konsiilin linjauksien ja hiippakunnasta nousseiden toiveiden perusteella katekeesijärjestelyjä uudistettiin 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Muiden Pohjoismaisten hiippakuntien tavoin Helsingin hiippakunnan väkirikkaimmissa seurakunnissa katekeesi keskitettiin kerran kuussa lauantaisin pidettävään opetuspäivään lukuvuodesta 1971-1972 alkaen. Lauantaikurssista muodostui nopeasti nelivuotinen katolinen oppimäärä, jonka rinnalla monet katoliset lapset ja nuoret osallistuivat koulussa evankelisluterilaiseen uskonnonopetukseen. Vuosien 1967-1978 aikana tämä lauantaikurssiksi nimetty opetusmuoto vakiinnutti asemansa pääkaupunkiseudulla uskonnonopetuksen ensisijaisena muotona. Muissa seurakunnissa yksityis- ja pienryhmäopetus säilyivät pääasiallisina uskonnonopetuksen muotoina. Vaikka katolinen kirkko vähitellen 1970-luvun aikana aktivoitui koulutuspoliittisesti, keskittyi se vielä tuolloin ennen kaikkea seurakunnissa järjestettävän uskonnonopetuksen kehittämiseen.

Ajanjakso 1979-1986 merkitsi katoliselle uskonnonopetukselle jälleen uudistuksia. Vuonna 1979 perustetun katekeettisen keskuksen myötä hiippakunnan uskonnonopetus muuttui yhä systemaattisemmaksi. Koulutuspoliittisen taistelun seurauksena koululait muuttuivat suotuisimmiksi vähemmistöjen uskonnonopetukselle. Katekeesille muodostui mahdollisuus siirtyä kirkosta kouluopetukseen 1980-luvun puolessa välissä. Katolinen kirkko riemuitsi periaatteellisesta mahdollisuudestaan mutta säilytti lauantaikurssin uskonnonopetuksen ensisijaisena muotona. Kun katolisen uskonnon opetussuunnitelma peruskouluun ja lukioon hyväksyttiin keväällä 1986, katekeesi siirtyi vähitellen kouluun.

Varsinaisesti katolista uskonnonopetusta järjestettiin kouluissa laajemmalle joukolle vasta 1980- ja 1990-luvun taitteesta alkaen. Samassa yhteydessä aloitettiin yläasteikäisten ja lukiolaisten katolinen uskonnonopetus. Lauantaikurssi säilytettiin kouluopetuksen rinnalla. Pääkaupunkiseudun ulkopuolissa seurakunnissa katekeesin keskittäminen tapahtui 1980- ja 1990-luvuilla. Vuosien 1998 ja 2003 koululakiuudistusten myötä yhä useampi katolinen lapsi ja nuori saattoi saada oman tunnustuksen mukaista opetusta koulussa. Vuonna 2003 kouluopetus syrjäytti lauantaikurssin katekeesin ensisijaisena muotona. Vaikka katolisen uskonnonopetuksen asema vakiintui koulussa, säilyi se selvästi tunnustuksellisenä oppiaineena.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Katolisen kirkon asema Suomessa vuosina 1900-1966	1
1.2 Vähemmistöjen uskonnonopetuksen asema Suomessa vuosina 1917-1966	3
1.3 Tutkimustehtävä	7
2. KATEKEESI KESKITETÄÄN 1967-1978	13
2.1 Hiippakunnan uskonnonopetuksen uudistaminen	13
2.1.1 Seurakuntien kasvuja Vatikaanin II konsiilin aatteet - haaste muutokseen	13
2.1.2 Lauantaikurssi opetuksen muodoksi pääkaupunkiseudulla	16
2.1.3 Katekeettisen työn organisoituminen	18
2.2 Katolisen kirkon koulutuspoliittinen aktivoituminen	24
2.2.1 Vähemmistöinä tasa-arvoisiksi	24
2.2.2 Katolilaiset muiden kristittyjen rinnalla uskonnonopetusta puolustamassa	26
2.2.3 Keskustelu siirtyy kasvatustavoitteisiin ja komiteatyöskentelyyn	29
3. KATEKEESI KIRKOSTA KOULUN PORTILLE 1979-1986	32
3.1 Katekeettinen keskus uskonnonopetuksen ytimessä	32
3.1.1 Keskus keskittää hiippakunnan uskonnonopetuksen järjestämisen	32
3.1.2 Paavi ja piispat antavat ohjeet katekeesin tavoitteista ja toteuttamisesta	37
3.2. Vähemmistöjen uskonnonopetus uhattuna	39
3.2.1 Komiteatyöskentely saa vähemmistöuskontokunnat varuilleen	39
3.2.2 Sanoilla koulutuspoliittiseen sotaan	42
3.2.3 Sivistysvaliokunta vähemmistöjen oikeuksien puolustajana	44
3.3 Katolinen uskonnonopetus - täydentävää vai korvaavaa?	47
3.3.1 Epäröiden kohti koulua - keskustelua katekeesin luonteesta	47
3.3.2 Katolisen uskonnon opetussuunnitelma pääsylippuna lukujärjestykseen	50
4. KATEKEESIN ASEMA KOULUSSA VAKIINTUU 1987-2003	57
4.1. Katolinen uskonnonopetus varovaisin askelin kouluun	57
4.2. Katekeesi jatkuvan kehityksen alla 1990-luvulla	65
4.2.1 Koulutuspoliittinen keskustelu vähemmistöjen uskonnonopetuksesta vaikenee	65
4.2.2 Katolilaiset tyytyväisiä katekeesin vakaaseen kehitykseen	69
4.3 Katekeesi myötätulessa uudelle vuosituhanalle	72
4.3.1 Lait turvaavat vähemmistöjen uskonnonopetuksen aseman	72
4.3.2 Kouluopetus katekeesin ensisijaiseksi muodoksi	77
4.3.3 Työnjako selväksi: sakramenttiopetus seurakuntaan, yleissivistävä tieto kouluun	83
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	85
6. LIITTEET	93
LIITE 1 KATOLILAISET ALUEITTAIN SUOMESSA	93
LIITE 2 KATEKEETTISEN NEUVOTTELUKUNNAN JÄSENET	94
LIITE 3 KATEKEESI PÄÄKAUPUNKISEUDULLA	96
LIITE 4 KATEKEESI MAAKUNNISSA	99
LIITE 5 KATEKEESI JA KATOLILAISET TILASTOISSA	101
7. LYHENTEET	102

8. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	104
8.1 Lähteet	104
8.1.1 Painamattomat lähteet	104
8.1.2 Painetut lähteet	105
8.1.3 Sanoma- ja aikakauslehdet	108
8.1.4 Haastattelut	108
8.1.5 Internet-lähteet	108
8.2 Kirjallisuus	108
9. HENKILÖHAKEMISTO	111

1. JOHDANTO

1.1 Katolisen kirkon asema Suomessa vuosina 1900-1966

Suomessa eli 1900-luvun alussa pieni mutta selkeä katolinen yhteisö. Sillä oli vielä 1900-luvun alussa itäeurooppalainen leima, koska sekä papisto että enemmistö seurakuntalaisista oli syntyisin Venäjältä, Liettuasta ja Puolasta. Katolisina keskuksina toimivat vuonna 1799 perustettu Viipurin seurakunta ja vuonna 1857 Helsinkiin perustettu tytärseurakunta. Ne miellettiin ulkomaalaisten yhteisöiksi, sillä vuoden 1889 eriuskolaislaki ei avannut Suomen kansalaiselle oikeutta erota evankelis-luterilaisesta tai ortodoksisesta kirkosta. Laki tarjosi itsenäistymismahdollisuuden vain joidenkin protestanttisten vähemmistöjen jäsenille. Vuosisadan alussa tilanne alkoi kuitenkin muuttua, kun suomalaisten seurakuntalaisten määrä kasvoi ja ensimmäiset kotimaiset papit aloittivat työnsä. Viranomaiset suhtautuivat varsin epäluuloisesti erityisesti ulkomaalaisiin pappeihin ja sisariin. Vuoden 1905 uskonnonvapausmanifesti kuitenkin herätti toivoa entistä vapaammista toimintamahdollisuuksista ja lievensi katoliseen kirkkoon valtion taholta kohdistunutta painostusta. 1900-luvun alkua leimasi Suomessa muun Pohjolan tavoin antikatalisuuden vahvistuminen. Suomen itsenäistymisen myötä tapahtunut katolisen kirkon aseman uudelleenmäärittely ei sitä suinkaan lieventänyt.¹

Itsenäistyminen muutti merkittävästi pienen katolisen yhteisön asemaa: Suomen katolilaisten yhteydet venäläiseen Moskovan arkkihiippakuntaan ensin heikkenivät ja varsin pian katkesivat kokonaan. Nuoren tasavallan kannalta ei ollut suotavaa, että Suomessa oli itäisen naapurin hengellisestä johdosta riippuvaisia yhteisöjä. Kun Vatikaani tunnusti Suomen itsenäisyyden ensimmäisten joukossa, maaliskuussa 1918, kokivat Suomen päättäjät velvollisuudekseen järjestää katolisen kirkon asema uudelleen. Parhaimpana ratkaisuna pidettiin itsenäisen aseman luomista. Suomeen perustettiin apostolinen vikaarikunta² vuonna 1920. Valtioneuvosto esitti toiveen, että vikaarikunnan johto jäisi suomalaisten pappien käsiin ja että piispaksi nimitettäisiin

¹ Haranen 1989, 83-84; Vuorela 1989, 22-24; Salo 1997, 20-21; Heininen & Heikkilä 2002, 206-207; Seppo 2003, 39.

² Apostolinen vikaarikunta tarkoittaa lähetysaluetta, jolla ei vielä ole oikeutta toimia hiippakuntana.

Suomen hallituksen sopivaksi katsoma henkilö. Vatikaanissa paheksuttiin Suomen hallituksen puuttumista nimityskysymykseen. Suomen apostoliseksi vikaariksi vihittiin monsignor Michael Buckx (SCJ) vuonna 1923. Samana vuonna, tammikuun ensimmäisenä päivänä voimaanastunut uskonnonvapauslaki oli katolilaisten kannalta ongelmallinen, sillä se oli täysin vastoin katolisen kirkon itseymmärrystä. Lain mukaan katolisen kirkon tuli rekisteröityessään ikään kuin uudelleen perustautua. Niinpä Katolinen kirkko Suomessa merkittiin uskonnollisten yhdyskuntien rekisteriin vasta vuonna 1929. Katolinen kirkko oli jälleen oikeustoimikelpoinen, eli se saattoi hankkia omaisuutta, tehdä sitoumuksia sekä kantaa ja vastata julkisissa tuomioistuimissa ja virastoissa. Julkiseen uskonnonharjoitukseen tämä ei kuitenkaan aiheuttanut muutoksia.³ Piispa Buckxin jätettyä eroanomuksensa syksyllä 1933 Vatikaanista ilmoitettiin Turun seurakunnan kirkkoherralle Gulielmus P. B. Cobbenille (SCJ), että hänet tultaisiin nimittämään Suomen apostoliseksi vikaariksi.⁴

Varsinaisen aineellisen ja henkisen rakentamisen kausi alkoi toista maailmansotaa seuranneen jälleenrakennustyön myötä. Suomen apostolinen vikaarikunta oli menettänyt noin puolet omaisuudestaan, sillä sen vanha kirkko jäi Viipuriin, luovutetulle alueelle ja seurakuntalaiset hajaantuivat evakkoina eri puolille maata. Jälleenrakennustyö merkitsi toisaalta positiivista mahdollisuutta järjestää toiminta entistä tarkoituksenmukaisemmin. Suomen katolilaiset saivat avustuksia muun muassa Yhdysvalloista. Rakennustyötä johti Turun kirkkoherra Laurentius Holtzer (säätökunta ei tiedossa), jonka uutteran työn tulokset näkyivät eri puolilla Suomea varsin nopeasti.⁵ Vatikaani korotti Suomen vikaarikunnan hiippakunnaksi helmikuussa vuonna 1955, jolloin Suomen apostolisesta vikaarista, Cobbenista, tuli Helsingin hiippakunnan ensimmäinen piispa. Suomen korottaminen hiippakunnaksi merkitsi, ettei Suomi enää hallinnollisesti kuulunut lähetyskongregaation alaisuuteen. Uutinen hiippakunnaksi korottamisesta otettiin riemuiten vastaan. Merkittävänä pidettiin, että apostolinen suksessio oli jälleen alkanut Suomessa. Seurakunnan arkeen muutos ei vaikuttanut.⁶

³ Vuorela 1989, 107-114; Pirinen 1990, 281; Salo 1997, 20-37, 50.

⁴ Salo 1997, 50.

⁵ Vuorela 1989, 227.

⁶ Vuorela 1989, 230-232; Salo 1997, 50.

Katolinen kirkko Suomessa kasvoi ja levisi: vuonna 1926 perustettiin seurakunta Turkuun, vuonna 1949 Jyväskylään ja vuonna 1957 Tampereelle.⁷

Hiippakunta oli edelleen riippuvainen ulkomaisesta papistosta. Suomessa juhlittiinkin näkyvästi, kun ensimmäinen suomalainen vihittiin papiksi syksyllä 1961. Dominikaani-isä Martti Voutilainen (OP) oli ensimmäinen suomalainen, joka vihittiin katoliseksi papiksi yli 400 vuoteen. 1960-luvun merkittävin tapahtuma suomalaistenkin katolilaisten näkökulmasta oli Vatikaanin II konsiili, joka järjestettiin Roomassa vuosina 1962-1965. Toukokuussa 1964 Vatikaanista julkaistiin tieto, että monsignor Paul Verschuren (SCJ) oli nimitetty Helsingin hiippakunnan apulaispiispaksi ja samalla piispa Cobbenin seuraajaksi. Hänen tehtäväkseen muodostuikin käynnistää konsiilin päättämät uudistukset hiippakunnassa. Katolilaiset ottivat sekavin tuntein vastaan liturgisen uudistuksen, kannustuksen ekumeeniseen yhteistyöhön sekä aatteet hiippakunnan katekeettisen työn uudelleenorganisoinnista. Konsiilin ohjeiden mukaisesti Verschuren huolehti, että hiippakuntaan perustettiin muun muassa pappien-neuvosto, pastoraalineuvosto ja katekeettinen työryhmä. Ilmeisesti juuri piispa Verschurenin toiminnan johdosta Suomen katolilaisista tuli yhtenäisempi ja yksimielisyys ryhmä Vatikaanin II konsiilin (1962-1965) aiheuttaman murroskauden jälkeen.⁸

1.2 Vähemmistöjen uskonnonopetuksen asema Suomessa vuosina 1917-1966

Itsenäistyneessä Suomessa koulun uskonnonopetuksen luonnetta koskeva juridinen perusratkaisu syntyi ristiriitaisissa tunnelmissa. 1900-luvun alussa sekä perustuslaillinen sivistyneistö ja porvarilliset kulttuuriradikaalit että sosialistit vaativat uskonnonopetuksen poistamista tai sen korvaamista uskonnonhistorialla tai siveysopilla. Uskonnonvapauslakia valmistelevien komiteoiden mietinnöt vuosina 1908 ja 1917 enteivät muutosta, jonka vuonna 1919 säädetty hallitusmuoto toteutti. Valtio oli uskonnollisesti neutraali eikä enää virallisesti tunnustanut evankelis-luterilaisen kirkon uskon asemaa valtion ideologiana. Hallitusmuoto turvasi jokaiselle kansalaiselle yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet riippumatta siitä, kuuluiko hän johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan. Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa näkyi, miten kansankirkko ja

⁷ Räisänen & Sormunen 1994, 55-57.

⁸ Vuorela 1989, 234-239.

porvaristo olivat ryhmittyneet vasemmistoa vastaan uskonnonopetusta koskevassa kiistassa. Kirkollisissa piireissä kaikille koululaisille pakollinen siveysoppi nähtiin ensimmäisenä askeleena uskonnonopetuksen poistamiseksi ja niinpä uuden hallituksen esitys ja järjestysmuotolaki otettiin vuonna 1923 vastaan huojentuneena. Tunustuksetonta uskonnonhistoriaa ja siveysoppia tuli opettaa vain uskonnonopetuksesta vapautetuille oppilaille.⁹

Vuonna 1922 hyväksytty ja vuoden 1923 alussa voimaan astunut uskonnonvapauslaki muutti hallitusmuodon lausuman uskonnonvapauden käytännön oikeudeksi. Laissa ei suoraan määritelty koulussa annettavan uskonnonopetuksen luonnetta. Mahdollisen uskonnonopetuksen suhteen uskonnonvapauslaki takasi negatiivisen uskonnonvapauden: Jos uskonnonopetusta annettiin jonkin uskontokunnan tunnustuksen mukaan, oppilaalla, joka kuului toiseen tai ei mihinkään uskontokuntaan, oli huoltajan niin vaatiessa mahdollisuus vapautua uskonnonopetuksesta. Uskonnonopetuksen luonne määriteltiin vielä samana vuonna säädetyssä laissa kansakoulun järjestysmuodon perusteista: uskontoa opetettiin sen uskontokunnan tunnustuksen mukaan, johon oppilaiden enemmistö kuului. Samalla säädettiin vähemmistöön kuuluvien opetuksen järjestämisestä: jos koulussa oli vähintään 20 samaan uskontokuntaan kuuluvaa oppilasta, joiden huoltajat vaativat heille oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta, oli sitä koulun toimesta järjestettävä.¹⁰ Merkittävää on, että uskonnonvapaus- ja kansakoululaki asettivat kaikki vähemmistöuskontokunnat periaatteessa samanarvoiseen asemaan, vaikka vain ortodoksinen kirkko oli käytännössä riittävän vakaassa asemassa käyttääkseen tarjottua mahdollisuutta.

Kansakoululaki piti sisällään ajatuksen mahdollisuudesta saada uskonnonopetusta myös koulun ulkopuolella. Niille oppilaille, jotka eivät saaneet uskonnonopetusta koulussa tai sen ulkopuolella, oli annettava uskonnonhistorian ja siveysopin opetusta. Enemmistöön kuulumattomalla oppilaalla oli näin ollen useita mahdollisuuksia: hän saattoi joko osallistua enemmistön uskonnonopetukseen, vapautua enemmistön uskonnonopetuksesta mutta osallistua oman uskontokunnan järjestämään opetukseen, vapautua enemmistön uskonnonopetuksesta mutta saada oman tunnustuksen mukaista

⁹ Hallitusmuoto (Asetuskokoelma 94/1919); Tamminen 1966, 175; Kena 1979, 268-272; Juntunen 1985a, 29-31; Pyysiäinen 1998, 43; Saine 2000, 73-75; Seppo 2003, 40-41.

¹⁰ Uskonnonvapauslaki (Asetuskokoelma 267/1922); Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista (Asetuskokoelma 137/1923); Juntunen 1985a, 31, 126; Pyysiäinen 1998, 44-45; Seppo 2003, 42.

uskonnonopetusta koulussa tai osallistua uskonnonhistorian ja siveysopin opetukseen koulussa.¹¹

Oppikoulussa uskonnonopetuksen luonne perustui kauan vuonna 1872 määrättyyn koulujärjestykseen, jonka mukaan uskonnonopetuksen tuli perustua evankelisluterilaiseen tunnustukseen. Opetuksesta oli vapautettava oppilas, joka tunnusti vierasta uskoa. Ortodoksisen uskonnon oppiennätykset¹² vahvistettiin opetusministeriön päätöksellä vuonna 1941, mutta muiden vähemmistöryhmien uskonnonopetusta tai tunnustuksetonta opetusta ei oppikoulussa ollut.¹³

Opetussuunnitelmien ilmestyttyä keskustelu uskonnonopetuksen ympärillä laantui. 1920- ja 1930-luvuilla uskonnonopetus nousi vain toisinaan yleisen keskustelun kohteeksi pohdittaessa uskonnonopetukseen varattavaa tuntimäärää, opetuksen tavoitteita ja uskonnonopetuksen asemaa muiden aineiden joukossa sekä moraaliopetusta. Vähemmistöuskontokuntien kannalta tehtiin kouluhallituksessa vuonna 1937 merkittävä ja pitkävaikutteinen päätös koulun ulkopuolella annetusta uskonnonopetuksesta: jos opetusta ei ollut annettu koulussa tai jos opetusta antava henkilö ei ollut koulun opettaja, ei uskonnosta tullut antaa arvosanaa kuin erillisessä todistuksessa.¹⁴

Vähemmistöuskontokunnat suhtautuivat hyvin vaihtelevasti koulun evankelisluterilaisen tunnustukseen perustuvaan opetukseen. Helluntailaisilla, metodisteilla, baptisteilla ja vapaakirkon jäsenillä oli tapana pitää lapsensa enemmistön uskonnon mukaisessa opetuksessa. Useimmat katolilaiset osallistuivat enemmistön uskonnonopetukseen, mutta uskonnonopetusta järjestettiin myös omassa seurakunnassa. Katolista uskonnonopetusta järjestettiin pienelle joukolle Helsingin Saksalaisessa koulussa. Muslimit sekä adventtikirkon jäsenet puolestaan järjestivät lastensa uskonnonopetuksen seurakunnissaan, tosin vuodesta 1932 adventtikirkon jäsenillä oli mahdollisuus lähettää lapsensa Piikkiössä sijaitseva Toiviolinnan yhteiskouluun, jossa uskonnonopetuksella oli keskeinen sija. Juutalaiset lapset saattoivat vuodesta 1918 alkaen käydä Helsingin juutalaista koulua. Muissa kouluissa olevien juutalaisten lasten osallistuminen enemmistön uskonnonopetukseen riippui perheen päätöksestä. Seurakunnat järjestivät pyynnöstä yksityisopetusta. 1940- ja 1950-luvuilla Jehovan todis-

¹¹ Juntunen 1985a, 127.

¹² Opetusministeriön vahvistamia oppikoulun opetussuunnitelmia nimitettiin oppiennätyksiksi.

¹³ Keisarillisen Majesteetin Armollinen koulujärjestys Suomen Suuriruhtinaskunnalle (Asetuskokous 26/1872); Juntunen 1985a, 128; Pyysiäinen 1998, 45.

tajat käyttivät tiettävästi useilla paikkakunnilla lain suomaa mahdollisuutta saada oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta kouluissa. Todennäköisesti opetustoiminta hiipui, koska opetuksen sovittaminen koulun kokonaistavoitteisiin oli herättänyt ristiriitaa. Saavuttuaan Suomeen vuonna 1948 Myöhempien aikojen pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkko suositteli lasten pitämistä enemmistön mukaisessa uskonnonopetuksessa, jotta he perehtyisivät ympäristön uskonnolliseen elämään ja samalla Raamattuun.¹⁵ Ratkaisu huolehtia lasten uskonnonopetuksesta seurakunnissa kertoi mahdollisesti halusta korostaa ja tukea lasten uskonnollisen vähemmistöidentiteetin kehittymistä. Toisaalta syynä saattoi olla oppilaiden asuminen laajalla alueella, muodollisesti pätevien opettajien puute tai taloudelliset kysymykset.

Jatkosodan päätyttyä vuonna 1944 oli havaittavissa vilkasta uskonnollista etsintää. Kristinuskoon pohjautuvaa kansallista sivistysihannetta pyrittiin rakentamaan uskonnonopetuksen avulla. Toisaalta vaatimukset uskonnonopetuksen luonteen muuttamiseksi tai sen poistamiseksi kokonaan lisääntyivät. Osaltaan tämä kehitys oli yhteydessä muuttuneeseen poliittiseen tilanteeseen, mutta myös vuonna 1937 siviilirekisteriyhdistyksiksi järjestäytyneiden vapaa-ajattelijoiden pyrkimykseen koota samanmielisiä järjestöjä kampanjoimaan uskonnonopetuksen poistamiseksi kouluista. Toisin kuin vuosisadan alussa, toisen maailmansodan jälkeen puolueet eivät kuitenkaan uskaltaneet leimautua avoimesti uskonnonvastaisiksi, vaan ne kiinnittivät erityistä huomiota siviilirekisteriin kuuluvien lasten uskonnonhistorian ja siveysopin opetukseen. Evankelis-luterilaisen tunnustuksellisen uskonnonopetuksen ympärillä käyty keskustelu johtikin vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelmassa kirkon kaste-opetuksen ja koulun uskonnonopetuksen selkeään erottamiseen - uskonnonopetuksen tavoitteena oli tukea kansalaiskasvatusta ja yksilön kehittymistä. Oppikoulussa seurattiin tätä käytäntöä viisitoista vuotta myöhemmin.¹⁶

Vuoden 1957 kansakoululaki kosketi vähemmistöuskontokuntien uskonnonopetusta asettamalla ryhmäkoon rajaksi kahdeksan oppilasta. Huoltajien tuli edelleen erikseen anoa opetusta. Erityisesti ortodoksinen kirkko otti kantaa vähemmistöjen oikeuksien edistämisen puolesta. Olihan sen asema sidoksissa muiden vähemmistöjen kohtaloon. Tämä uudistus merkitsi myös muille vähemmistöuskontokuntien jäsenille

¹⁴ Kähkönen 1976, 114-117, Saine 2000, 86, 93-94.

¹⁵ Kähkönen 1976, 114-117, Vuorela 1989, 318.

realistisempaa mahdollisuutta vaatia oman tunnustuksensa mukaista opetusta koulussa.¹⁷ Vaikka vähemmistöuskontokuntien käytännön mahdollisuudet järjestää oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta kouluissa olivat heikot, lain suoma periaatteellinen oikeus oli niille merkki uskonnonvapaudesta.

1.3 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni kohteena on katolisen kirkon järjestämän uskonnonopetuksen kehittyminen Suomessa vuosina 1967-2003 vähemmistöuskontokuntia koskevan lainsäädännön puitteissa. Yli kolmenkymmenen vuoden ajanjakso mahdollistaa pitkäkestoisten kehityslinjojen tarkastelun niin vähemmistöryhmien uskonnonopetuksen asemassa kuin myös katolisen uskonnonopetuksen järjestelyissä. Tutkimukseni alkaa 1960-luvun lopulta, jolloin Helsingin hiippakunnassa valmistauduttiin uudistamaan uskonnonopetusta muun toiminnan ohella Vatikaanin II konsiilin ohjeistuksen mukaiseksi.¹⁸ Tutkimus on puolestaan perusteltua päättää vuoteen 2003, sillä silloin 1.8.2003 voimaantuneen uuden uskonnonvapauslain vaikutukset peruskoulu- ja lukiolakeihin uskonnonopetuksen osalta ovat jo havaittavissa.

Tutkimuksessani on kaksi pääkysymystä, joista toinen käsittelee katolisen vähemmistöuskonnonopetuksen koulutuspoliittista asemaa ja toinen katekeesin järjestelyissä ja sisällössä tapahtuneita muutoksia tutkimusajankohtana.

On mielenkiintoista tietää, mitä Suomen laki on tutkimusajankohtana määrännyt vähemmistöuskontokuntien järjestämästä uskonnonopetuksesta. Lisäksi selvitän, pyrkikö katolinen kirkko aktiivisesti vaikuttamaan koulutuspoliittiseen päätöksentekoon ja miten mahdollinen vaikuttaminen tapahtui. Entä ottiko se osaa uskonnonopetuksesta käytyyn julkiseen keskusteluun?

Kiinnostavaa on selvittää, minkälaisia katolisen uskonnonopetuksen muotoja seurakunnissa on ollut ja mitkä ovat olleet niiden kohderyhmät. Mitkä tekijät ovat eri aikoina vaikuttaneet katolisen uskonnonopetuksen muotoon, sisältöön ja luonteeseen? Minkälaista keskustelua kirkossa on käyty katolisen uskonnonopetuksen asemasta, muodosta ja kohderyhmästä? Mitä katoliselle kirkolle vähemmistöuskontokuntana on

¹⁶ Kähkönen 1976, 36; Pyysiäinen 1982, 29-30; Pyysiäinen 1998, 49-50; Saine 2000, 115-122.

¹⁷ Kansakoululaki (Asetuskokoelma 247/1957); Kähkönen 1976, 84, 103-104; Saine 2000, 109

¹⁸ Vuorela 1989, 239, 318.

merkinnyt kirkon tunnustuksen mukainen uskonnonopetus, joka tavoittaa katoliset lapset ja nuoret kattavasti?

Käyttäessäni sanoja kirkko, hiippakunta ja seurakunta viittaa Katoliseen kirkkoon Suomessa, ellen asiayhteydessä toisin mainitse. Mainitessani papin ensimmäistä kertaa olen merkinnyt sulkeisiin hänen sääntökuntansa, mikäli se on tiedossani. Käytän tutkimuksessani katolista uskonnonopetusta ja katekeesia synonyymeinä, vaikka katekeesilla katolisessa perinteessä tarkoitetaan opetusprosessia, jonka kohteena ovat kaikki katolilaiset vauvasta vanhukseen. Käytän nimikettä katekeetta pääasiassa seurakunnan uskonnonopetukseen osallistuneista opettajista ja nimikettä uskonnonopettaja taas koulussa opetusta antaneista henkilöistä.¹⁹

Katolisella uskonnonopetuksella ja katekeesilla tarkoitan uskonnonopetusta niin seurakunnan omissa tiloissa, oppilaiden kotona kuin kouluissa, joiden kohderyhmänä ovat peruskoulu- ja lukioikäiset lapset ja nuoret. Tutkimuksessani en käsittele alle kouluikäisille suunnattua uskontokasvatusta, aikuisopetusta tai ammatillisen koululaitoksen uskonnonopetusta enkä myöskään seurakunnan lapsille ja nuorille järjestämää vapaa-ajantoimintaa. Vähemmälle tarkastelulle jäävät Helsingin Saksalaisen ja Englantilaisen koulun poikkeukselliset uskonnonopetusjärjestelyt.

Olen jaksottanut tutkimukseni kolmeen päälukuun, jotka etenevät kronologisesti. Jaon olen tehnyt katolista uskonnonopetusta koskevien joko sisäisten tai koulutuspoliittisten muutosten perusteella. Ensimmäinen päälukuni kattaa vuodet 1967-1978, jotka ovat keskitetyn uskonnonopetuksen järjestäytymisen aikaa. Toisen pääluvun vuosina 1979-1986 vähemmistöjen uskonnonopetusta koskeva koulutuspoliittinen tilanne kärjistyy ja ratkeaa vähemmistöuskontojen eduksi. Tutkimuksen loppuajanjakso kuvaa katolisen uskonnonopetuksen siirtymisestä seurakunnista yhä enenevässä määrin kouluihin. Etenkin tutkimusajankohdan alussa katsoin tarpeelliseksi koota vähemmistöjen uskonnonopetusta ja kirkon opetusta koskevat teemat omiksi kokonaisuuksikseen.

Tärkeimmät lähteeni sijaitsevat Helsingin hiippakunnan katekeettisen keskuksen arkistossa. Sinne on koottu katekeettisen keskuksen toimintakertomukset, Helsingin seurakuntien lauantaikurssin lukuvuosikertomukset sekä katekeettisen neuvottelu-

¹⁹ Fides 17/2001 Oppia ikä kaikki.

kunnan kokousten pöytäkirjat.²⁰ Niiden lisäksi katekeettinen keskus on satunnaisesti säilyttänyt erinäisiä kirjeitä, luetteloita ja esitelmiä. Materiaalin avulla voin luoda yksityiskohtaisen kuvan katolisen uskonnonopetuksen vaiheista katekeettisen keskuksen perustamisesta eli vuodesta 1979 alkaen. Arkistointi ei ole ollut täysin kattavaa, ja muutamien vuosien osalta toimintakertomuksia ja lukuvuosikertomuksia on kadonnut. Koska toimintakertomukset, lukuvuosikertomukset ja katekeettisen neuvottelukunnan kokousten pöytäkirjat kuitenkin kertovat osittain päällekkäistä tietoa, olen luonut tietoa yhdistämällä varsin kattavan kokonaiskuvan useimmista vuosista. Toisaalta on huomioitava, että Helsingissä sijaitseva katekeettinen keskus on keskittynyt järjestämään uskonnonopetusta pääkaupunkiseudulla, vaikka sen työkenttänä on koko hiippakunta. Etäisyyksistä ja henkilöresursseista johtuvista käytännön syistä katekeettisen keskuksen aineisto on pääkaupunkiseutupainotteinen. Tutkimukseni kannalta ongelmallisempaa on, että vuotta 1979 edeltävältä ajalta tietoja hiippakunnan uskonnonopetuksesta ei ole tallennettu. Vuosia 1967-1978 koskevia lähteitä olen löytänyt kuitenkin myös hiippakunnan arkistosta ja Pyhän Marian seurakunnasta sekä lehdistöä tutkimalla.

Muita lähteitä on ollut saatavilla valtioneuvoston, eduskunnan, kouluhallituksen, Suomen ekumeenisen neuvoston ja Yhteiskristillisen kasvatusasiain neuvottelukunnan sekä rajoitetusti Helsingin hiippakunnan arkistosta. Painettuina lähteinäni käytän paavien ja piispojen laatimia katekeettisia ohjeita, oppikirjoja, Suomen säädös ja asetuskokoelmaa, useita komiteamietintöjä sekä opetussuunnitelmia.

Käytän arkistolähteiden lisäksi myös suomalaisissa lehdissä julkaistuja artikkeleita. Olen käynyt systemaattisesti läpi Helsingin hiippakunnan lehden *Kellojen kutsun* (KK) vuosina 1965-1969 sekä *Fidesin* vuosina 1969-2003 ilmestyneet numerot. Lisäksi olen käyttänyt artikkeleita aikakauslehdistä *Kristillinen kasvatus* (Kksv), *Näköala* (Na), *Teologinen Aikakauskirja* (TA) ja *Vapaa Ajatteliija* (VA).

Sain haastatteluiden avulla tarkennuksia tiettyihin tutkimuksessa ilmenneisiin kysymyksiin. Haastattelut olivat tarpeellisia myös kokonaiskuvan luomiseksi. Haastattelin isä Frans Vossia (SCJ), katekeettisen keskuksen opetusjohtajaa Marjatta Jaanu-Schröderiä, katolisen uskonnon opettajaa Riitta Laukamaa ja Espoon kaupungin katsomusaineiden konsultoivaa opettajaa Marita Uittamo. Isä Frans Voss opetti pitkään

20 KKA Kptk; KKA Lk Vk; KKA Vk.

uskontoa Helsingissä ja Turussa sekä oli yksi niistä henkilöistä, jotka 1970-luvun alussa keskittivät katolisen uskonnonopetuksen pääkaupunkiseudulla.²¹ Marjatta Jaanu-Schröder on toiminut Helsingin hiippakunnan katekeettisen työn johtajana vuodesta 1979 alkaen. Hän antoi arvokasta tietoa niistä katolisen uskonnonopetuksen vaiheista, joita ei ole tallentunut lähdeaineistoon.²² Riitta Laukama aloitti katekeettana lauantaikurssilla 1970-luvulla ja oli mukana siinä prosessissa, jossa katolista uskonnonopetusta 1980-luvulla siirrettiin seurakunnilta kouluihin.²³ Marita Uittamo selvitti vuosituhanteen vaihteessa vähemmistöuskonnonopetuksen tilaa Espoossa. Siitä lähtien hän on toiminut kaupungin katsomusaineiden konsultoivana opettajana ja vartannut vähemmistöjen uskonnonopetukseen liittyvistä käytännön järjestelyistä yhteistyössä koulujen rehtorien ja vähemmistöryhmien opettajien kanssa.²⁴

Vaikka uskonnollisten ryhmittymien määrä Suomessa on lisääntynyt 1960-luvulta alkaen nopeasti ja kasvaa jatkuvasti, ovat uskonnonopetusta koskevat tutkimusaiheet keskittyneet lähes ainoastaan evankelis-luterilaiseen ja ortodoksiseen uskonnonopetukseen.²⁵ Tästä syystä katolisen uskonnonopetuksen tutkiminen syventää merkittävästi tietoaamme vähemmistöuskontokunnan uskonnonopetuksen asemasta ja siihen liittyvistä haasteista. Katolista uskonnonopetusta koskeva tutkimus on jäänyt verraten vähäiseksi niin Suomessa kuin ulkomaillakin ja kohdistanut kiinnostuksensa lähes poikkeuksetta opetuksen sisältöön.

Finlandia Catholica on Kalevi Vuorelan kirjoittama teos katolisesta kirkosta Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle. Hän viittaa kirjassaan katoliseen uskonnonopetukseen useasti mutta lyhyesti, kuvaten sen kehityksen keskeisimmät piirteet.²⁶ Hänen tutkimuksensa tarjoaa katolisesta uskonnonopetuksesta kiinnostuneelle satunaisia viihteitä mutta jättää enimmäkseen avoimia kysymyksiä.

Stephanie Sannemann-Damströmin pro gradu -tutkielma, *Ein Einblick in die Hintergrundsfaktoren des antropologisch orientierter römisch-katholischen Samstagkurses in der Diaspora Helsinki*, vuodelta 1987 on ainoa tutkimus, joka käsittelee laajemmin katolista uskonnonopetusta Suomessa. Hän keskittyy kuitenkin vain lauan-

²¹ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004.

²² Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004

²³ Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

²⁴ Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004.

²⁵ Heino 1997, 24-25; Saine 2000, 40.

²⁶ Vuorela 1989, 244, 283, 318-319, 355, 357.

taikurssin sisältöön, opetusmateriaaleihin, -menetelmiin ja sen hetkiseen tilannekuvaukseen.²⁷ Virpi Suomalainen on kasvatustieteen teemaseminaaritutkielmassaan käsitellyt suppeasti katolisen uskonnonopetuksen järjestelyitä vuosina 1985-1995.²⁸ Näin ollen tutkimukseni historiallinen tehtävä ei asetu päällekkäin Sannemann-Damströmin tutkielman kanssa ja eroaa laajuudeltaan ja syvyydeltään Suomalaisen seminaarityöstä.

Uskonnonopetuksen luonnetta ja asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa on tutkittu runsaasti. Harri Saineen väitöskirja *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla* selvittää uskonnonopetuksessa tapahtuneita pitkäkestoisia muutoksia 1900-luvulla.²⁹ Saine keskittyy pääasiallisesti evankelis-luterilainen uskonnonopetukseen pyrkien samalla lyhyesti sivuamaan myös muiden uskonnollisten ryhmien tilannetta.

Vähemmistöuskonnonopetuksen tila jää myös Esko Kähkösen väitöskirjassa *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944-1970*, Mirka Kuuselan pro gradu -tutkielmassa *Kirkko uskonnonopetuksen puolustajana 1970-1993* ja Katja Kajava-Huhdan teemaseminaaritutkielmassa *Uskonnonopetus 1990-luvun Suomessa – lehdistökeskustelu uskonnonopetuksen asemasta 1990-1995* vaatimattomaan sivurooliin.³⁰ He tuovat esiin niitä keskusteluja, jotka nousevat toistuvasti pintaan aina koulu-uudistusten yhteydessä. Nämä tutkimukset eivät juurikaan selvitä vähemmistö-uskonnonopetukseen liittyviä kysymyksiä mutta sitä vastoin auttavat ymmärtämään uskonnonopetuksen asemaa Suomessa.

Tutkimuksessaan *Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa* Markku Pyysiäinen tarkastelee, miten tunnustuksellisuus ymmärretään eri uskontokuntien opetussuunnitelmissa.³¹ Analyysi tuottaa mielenkiintoista tietoa katolisen opetuksen tunnustuksellisesta luonteesta. Pyysiäisen tutkimus haastaa pohtimaan uskonnonopetuksen merkitystä vähemmistökirkolle ja auttaa ymmärtämään, miten katolinen kirkko mieltää tunnustuksellisen uskonnonopetuksen sisällön ja roolin.

Hannu Juntunen on perehtynyt tutkimuksessaan *Uskonnonopetus ja valtiosääntö* koulun uskonnonopetuksen asemaan valtiosääntöoikeudellisena kysymyksenä vuoden

²⁷ Sannemann-Damström 1987.

²⁸ Suomalainen 1997.

²⁹ Saine 2000.

³⁰ Kähkönen 1976; Kajava-Huhta 1998; Kuusela 2000.

1980-luvun koululainsäädäntöuudistuksen yhteydessä.³² Tapani Turpeisen pro gradu -tutkielma, *Uskonnonopetus uskonnonvapauden näkökulmasta*, puolestaan käsittelee uskonnonvapaussäädännön ja uskonnonopetuksen suhdetta.³³ Tuoreinta tietoa uskonnonvapaussäädännöstä tarjoaa Juha Sepon teos *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Näiden tutkimusten antina on vähemmistöryhmien uskonnonopetusta kohtaan osoitettu kiinnostus. Tutkimukset ovat selvittäneet sen asemaa lähinnä lainsäädännön näkökulmasta eivätkä käsittele uskonnonopetuksen järjestelyitä tai sisältöä.

³¹ Pyysiäinen 2000.

³² Juntunen 1985.

³³ Turpeinen 1993.

³⁴ Seppo 2003.

2. KATEKEESI KESKITETÄÄN 1967-1978

2.1 Hiippakunnan uskonnonopetuksen uudistaminen

2.1.1 Seurakuntien kasvuja Vatikaanin II konsiilin aatteet - haaste muutokseen

Vielä 1960-luvulla kirkko ja koti tapasivat huolehtia katolisten lasten ja nuorten uskonnonopetuksesta. Se merkitsi joko pappilassa tai kotona tapahtuvaa yksilö- tai pienryhmäopetusta. Opetuksen järjestämistä vaikeutti katolisten lasten pieni lukumäärä, heidän vaihteleva ikänsä sekä se, että he asuivat niin laajalla alueella. Pyrittiin siihen, että oppilas olisi saapunut katekeesiin pappilaan kerran viikossa, vähintään kuitenkin kerran kuussa. Sen tarkoituksena oli välittää nimenomaan katolisen uskonopin erikoispiirteitä, sillä kirkon antaman katekeesin ajateltiin lähinnä täydentävän koulun evankelis-luterilaista uskonnonopetusta. Osallistuminen koulussa järjestettävään uskonnonopetukseen oli siis suotavaa, mutta katolilaisilla oli myös mahdollisuus saada vapautus koulun uskonnonopetuksesta. Toisaalta seurakunnassa oli jo heräämässä uusia ajatuksia seurakunnan ja koulun uskonnonopetuksen suhteesta; katekeetta Britta Wahlström korosti, että katoliset koululaiset olivat seurakunnan opetustyön piirissä.¹ Seurakunnan yhteiselämää, pidettiin kuitenkin merkittävänä kasvatustekijänä.

Vuosina 1962-1965 pidetty Vatikaanin II konsiili merkitsi murrosaikaa katolisen kirkon elämässä. Vuonna 1965 julkaistiin *Gravissimum educationis* -deklaraatio, joka ilmestyi vuonna 1968 suomeksi nimellä *Kristillisestä kasvatuksesta*. Se totesi vanhempien olevan lasten ensisijaisia kasvattajia myös uskonnon suhteen mutta korosti samalla, että vanhemmat tarvitsivat koko yhteisön tukea. Julistus määritteli kirkon aseman kasvatuksessa:

Kirkko on äitinä velvollinen antamaan näille lapsilleen kasvatuksen, jonka avulla heidän koko elämänsä täyttyy Kristuksen hengellä. Samalla Kirkko tarjoaa apunsa kaikille kansoille edistääkseen inhimillisen persoonallisuuden kaikinpuolista täydellistymistä maallisen yhteiskunnan hyväksi ja inhimillisemmän maailman rakentamiseksi.²

¹ Voss 1968, 8-11; Wahlström 1969,43.

² Kristillisestä kasvatuksesta 1968,10.

Katekeesin tavoitteeksi deklaratio asetti uskon vahvistumisen, elämän ravitsemisen Kristuksen hengessä sekä kasvamisen kohti aktiivista osallistumista liturgian mysteeriiin. Seurakunnassa Vatikaanin II konsiilin ohjeet koettiin opetustyöhön kannustavina.³

Pohjoismaiden piispat reagoivat nopeasti konsiilin antamaan ohjeistukseen ja Helsingin katolisen hiippakunnan pappien vuosikokouksen asialistalla olikin jo marraskuussa 1967 uskonnonopetuksen uudistaminen. Pyhän Henrikin seurakunnan kappalainen Cornelius Deelen (SCJ) oli järjestänyt papeille ja sisarille mielipidetiedustelun uskonnonopetuksesta ja piti kokouksessa alustuksen aiheesta. Neljä kuukautta aikaisemmin Helsingin hiippakunnan piispaksi nimitetty Paul Verschuren kertoi luvanneensa osallistua kansainvälisessä yhteistyössä toteutettavaan nelivuotisen uskonnon-opetuskurssin suunnitteluun. Uskonnonopetuksesta käytiin kokouksessa vilkasta keskustelua, mutta yksimielistä ratkaisua ei löydetty. Toiset ajattelivat, että systemaattinen uskonnonopetus tulisi aloittaa varhain, koska myöhemmin lapsia olisi vaikeampi saada kirkon yhteyteen. Toiset taas pohtivat:

—olisi hyvin vaikeaa ellei mahdotonta järjestää tämän ikäisille lapsille systemaattista uskonnonopetusta. He haluaisivat mieluummin johdattaa lapset ensimmäisinä vuosina kirkolliseen ja liturgiseen elämään, etenkin valmistaa lapset ensikommunioon, rikkiin ja konfirmaatioon. Tällä tavoin heräisi kiinnostus ja ilo uskoon, mikä olisi myöhemmin tärkeää. Voitaisiin myös kysyä, ovatko nämä lapset ylipäättänsä kykeneviä käsittelemään teoreettisia ja dogmaattisia kysymyksiä.⁴

Yksimielisiä oltiin kuitenkin siitä, että opetukseen tarvittaisiin uusi oppikirja. Sovittiin, että katolisen tiedotuskeskuksen johtaja, isä Jacobus Reijnders (SCJ) sekä isä Theodor Rohner (sääntökunta ei tiedossa) tutkisivat, voitaisiinko toiveet monipuolisesta ja kuvitetusta oppikirjasta yhdistää kanadalais-pohjoismaisessa yhteistyössä valmistuvaan oppikirjaan.⁵ Huhtikuussa 1968 pappienneuvosto asetti työryhmän valmistelemaan uskonnonopetuksen uudistusta. Siihen valittiin isä Reijndersin ja isä Rohnerin lisäksi seitsemän maallikkoa ja sisarta. Heidän joukossaan olivat muun muassa FT Birgit Klockars ja sisar Marie Celine Laine (Pyhän Sydämen sisaret).⁶ Ku-

³ Kristillisestä kasvatuksesta 1968, 8-11; Frans Vossin haastattelu 5.1.2004; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁴ KHHa Pptk 23.11.1967. Käännös tekijän.

⁵ KHHa Pptk 23.11.1967.

⁶ KHHa Pptk 16.4.1968.

kaan heistä ei ollut koulutukseltaan erikoistunut katekeesiin.⁷ Piispa Verschuren pyrki perustamaan ja kehittämään hiippakunnan neuvostoja ja tällä tavoin sitouttamaan maallikoita jakamaan vastuuta kirkon toiminnasta.⁸ Tämä kehityskulku näkyi myös uskonnonopetuksen uudistusta suunnittelevassa työryhmässä.

Helsingin katolisen hiippakunnan lehden, Kellojen kutsun, palstoilla tarkasteltiin vuosina 1967-1968 katolista uskonnonopetusta useista näkökulmista. Birgit Klockars haastatteli katolisia oppilaita, joista useimpia pappi opetti pienryhmissä. Nuorten kokemukset katekeesista olivat varsin positiivisia, mutta oppikirjat olivat heistä puutteellisia. Nuoret toivoivat, että opetus järjestettäisiin keskitetysti suurissa ryhmissä, jotta se olisi tehokkaampaa ja eloisaa. Myös katolilaiset, jotka asuivat kaukana katolisen kirkon keskuksista, toivoivat uskonnonopetuksen uudelleenjärjestelyä.⁹

Pyhän Henrikin seurakunnan kirkkoherran Nicolaus Veenkerin (SCJ) haastattelu kertoi papin näkökulman uskonnonopetukseen. Hän kuvasi kahden papin ja sisaren käyttävän lähes kaikki iltapäivät viikossa katekeesiin parissa joko opettaen pappilassa tai matkustaen oppilaiden koteihin. Oppilaita heillä oli pääkaupungissa 147 ja lähialueilla 36. Kirkkoherra oli toiveikas opetuksen keskittämisen suhteen. Hän kertoi, miten kerran kuukaudessa järjestettävään uskonnonopetukseen voitaisiin yhdistää messu ja yhdessäoloa. Kirkkoherra pohti mahdollisuutta perustaa keskus, joka vastaisi katekeesiin järjestelyistä ja opetusmateriaalin tuottamisesta.¹⁰ Uudellamaalla asui 1960-luvun lopulla noin 70% katolisen kirkon jäsenistä.¹¹ On siis ymmärrettävää, että toiveet katekeesiin uudistamiseksi heräsivät juuri Helsingin seurakuntien alueella.

Piispa Verschurenia haastatellessaan Birgit Klockars esitti idean keskitetystä uskonnonopetuksesta. Piispa myönsi sen kuulostavan houkuttelevalta mutta ainakin lähitulevaisuudessa mahdottomalta toteuttaa. Ongelmakohtiksi hän nimesi tilan ja rahoituksen puutteen sekä työntekijöiden rajallisen määrän. Piispa itse oli miettinyt, olisiko katolisille oppilaille mahdollista järjestää uskonnonopetusta heidän omissa kouluissaan koulupäivän päätteeksi. Järjestelykysymystä keskeisempiä kehityskohteita piispan mielestä olivat kuitenkin opetusmateriaalin valmistaminen, vanhempien innoittaminen uskontokasvatukseen sekä keskustelun virittäminen papiston parissa. Lo-

⁷ Frans Vossin haastattelu 1.5.2004.

⁸ Vuorela 1989, 239.

⁹ KK 6/1967 Vad vet jag om min tro?; KK 9/1967 Bort med katekesen?

¹⁰ KK 5/1968 Ur prästens synvinkel.

puksi piispa kuitenkin totesi katekeesin keskittämisestä: "Jag medger att förslaget är värt att hålla i minnet."¹²

Muutospaineet uskonnonopetuksen järjestelyjä kohtaan nousivat Helsingin katolisessa hiippakunnassa sekä seurakuntalaisten että pappien taholta. Katekeesista käyty aktiivinen keskustelu kertoi osaltaan hiippakunnan pyrkimyksistä mukautua uskonnonopetuksenkin osalta Vatikaanin II konsiilin antamiin ajankohtaistettuihin ohjeisiin.

2.1.2 Lauantaikurssi opetuksen muodoksi pääkaupunkiseudulla

Tammikuun alussa vuonna 1970 piispa Verschuren lähestyi katolilaisia kiertokirjeellä, jossa hän kertoi katekeettisen työryhmän saaneen valmiiksi luonnoksen lasten uskonnonopetuksessa käytettävästä kaksivuotisesta katekismuskurssista. Ensimmäinen opetusvuosi käsittäisi 23 ja toinen 24 opetustuntia. Työryhmä oli valmistanut suomen- ja ruotsinkielisiin kursseihin opettajille ja kasvattajille tarkoitetun tukimateriaalin. Luonnoksen viimeistely ja julkaiseminen oli piispan päätöksellä jätetty Birgit Klockarsin hoidettavaksi. Piispa kehotti pappeja auttamaan Klockarsia opetusmateriaalin valmistamisessa.¹³ Huhtikuussa 1971 isä Deelen selosti työryhmän työtä hiippakunnan pappienneuvoston kokouksessa. Työryhmä oli päättänyt ehdottamaan, että opetus järjestettäisiin kerran kuukaudessa lauantaisin. Papit pitivät tarpeellisena, että keskitetyn opetuksen ohella säilytettäisiin mahdollisuus saada yksityis- tai pienryhmäopetusta entiseen tapaan. Neuvosto myönsi, että suunnitelman toteutuminen riippuisi seurakunnista ja järjestelyn toimivuuden kannalta vanhempien myötämielisyys olisi ehdottoman tärkeää.¹⁴

Idea kerran kuukaudessa järjestettävästä keskitetystä uskonnonopetuksesta ei syntynyt Suomessa, vaan sitä oli valmisteltu muissa Pohjoismaissa, erityisesti Tanskassa. Isä Jørgen Hviidin (sääntökunta ei tiedossa) ja isä Guido Kreienbühlin (sääntökunta ei tiedossa) johdolla sinne oli perustettu katekeettinen keskus vuonna 1966. Myös Ruotsiin ja Norjaan oli sijoitettu kaksi nuorta pappia, jotka olivat saaneet yhdessä isä Hviidin kanssa katekeesiin valmistavaa lisäkoulutusta Brysselissä ja Pariisissa. He

¹¹ Ks. Liite 1.

¹² KK 6/1968 Biskopen har ordet.

¹³ Fides 4/1970 Lasten katekismusta viimeistellään.

¹⁴ KHHAPptk 29.4.1971.

kehittivät kukin omassa maassaan keskitettyä uskonnonopetusta. Isä Hviid piti myös yhteyttä Quebecissa sijaitsevaan katekeettiseen keskukseen, jossa valmisteltiin Vatikaanin II konsiilin ohjeisiin perustuvaa opetusmateriaalia.¹⁵ Tieto uudennaisesta katekeesin muodosta kiiri Suomeen vuosikymmenten vaihteessa Ruotsista. Siellä kokeilun taustalla oli nähtävissä viisipäiväisen kouluviikon myötä esiinnoussut uskonnonopetuksen ongelmakohta: oppilaiden koulupäivät pidentyivät ja uskonnonoppi-tunneille saavuttiin päivän päätteeksi väsyneinä. Katekeesi toteutettiin lukuvuonna 1970-1971 kokeiluluontoisesti yhtenä lauantaina kuukaudessa intensiiviopetuksena. Siihen oli sitoutettu koko perhe. Lasten oppituntien yhteydessä vanhemmille järjestettiin keskusteluryhmiä ja he osallistuivat lasten kanssa opetukseen sekä jumalanpalvelukseen. Kokemukset olivat olleet positiivisia ja kokeilusta vastanneet työntekijät suuntasivat tyytyväisinä ajatuksensa intensiiviopetuksen tulevaisuuteen. Kannustavat kokemukset kantautuivat Ruotsista Suomeen *Katolskt Pedagogiskt Forum* - vihkosen välityksellä.¹⁶

Uskonnonopetuksen uudistuksen suunnittelusta ja järjestelyistä vastanneen työryhmän koonpano muuttui vuonna 1971, kun siinä aktiivisesti vaikuttanut isä Rohner siirtyi helmikuussa lähetyspapiksi Brasiliaan. Kesäkuussa puolestaan nimitettiin isä Frans Voss (SCJ) Pyhän Marian seurakunnan kappalaiseksi. Hän oli jo aiemminkin Jyväskylästä käsin osallistunut työryhmän toimintaan.¹⁷ 1970-luvun alussa isä Vossista tulikin keskeinen henkilö Helsingin seurakuntien uskonnonopetusta uudistettaessa.

Keskitettyä uskonnonopetusta kokeiltiin Helsingin Pyhän Henrikin ja Pyhän Marian seurakunnissa ensimmäisen kerran lukuvuonna 1971-1972. Kerran kuussa lauantaisin annettavaa katekeesia alettiin nimittää lauantaikurssiksi. Ensimmäisenä lukuvuonna se järjestettiin Englantilaisen koulun tiloissa vain suomenkielisille lapsille. Lauantaikurssi kokoontui lukuvuoden aikana kahdeksan kertaa. Uusimuotoinen uskonnonopetus tavoitti ensimmäisenä lukuvuonna noin 40 8-12-vuotiasta lasta pääasiallisesti pääkaupunkiseudulta mutta myös aina Hyvinkäältä ja Riihimäeltä asti. Koska oppilaita oli niin paljon, heidät oli jaettu kahteen opetusryhmään, aloittelijoihin ja toi-

¹⁵ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Sannemann-Damström 1987,49-51.

¹⁶ Fides 6/1971 Religionsundervisningens problem.

¹⁷ Fides 10/1982 Lauantaikurssin alkuvaiheet; Frans Vossin haastattelu 5.1.2004; Vuorela 1989,283,

seen vuosikurssiin. Opetuksesta vastanneet sisaret Marie Celine, Irma Väisänen (Dominiikaanisisaret), Clara Puhakka (Pyhän Sydämen sisaret), laulunopettaja Raija Gammelin sekä isät Deelen ja Voss olivat ilmeisen tyytyväisiä uskonnonopetuksen uuteen muotoon.¹⁸ Lauantaikurssi saavutti kohderyhmänsä varsin hyvin, mutta keskitetyn uskonnonopetuksen rinnalla säilytettiin kuitenkin mahdollisuus saada opetusta yksin tai pienryhmässä viikoittain. Pääkaupunkiseudun ulkopuolella uskonnonopetus järjestettiin edelleen perinteisesti pienryhmissä viikoittain pappilassa.¹⁹

Uudistunut uskonnonopetus ei merkinnyt muutosta oppituntien määrässä eikä opetuksen luonteesta - katekeesin korostettiin yhä edelleen olevan ennen kaikkea apuneuvo vanhempien kasvatustyössä. Muutos katekeesijärjestelyissä vaikutti ensisijaisesti pappien ajankäyttöön. Keskitetty uskonnonopetus, jossa pappien apuna opettivat sisaret ja vapaaehtoiset maallikot, vapautti pappien aikaa uskonnonopetuksesta muuhun seurakuntatyöhön. Toisaalta merkittävänä etuna keskitetyssä uskonnonopetuksessa pidettiin sen mukana syntynyttä yhteyttä seurakunnan lasten ja nuorten välille. Uskonnonopetuksesta aiheutuneet kustannukset kuitenkin nousivat, mikä johtui lähinnä opetusmateriaalikustannuksista. Tiloista tai palkkioista ei puolestaan aiheutunut kuluja. Kirkon omistuksessa ollut Englantilainen koulu saatiin Kalleimman veren sisarilta lauantaikurssin käyttöön. Papit ja sisaret hoitivat opettamisen palkkioitta. Uskonnonopetuksen keskittämiseen saatiinkin tukea katoliselta kirkolta Saksasta.²⁰ On merkittävää, että uskonnonopetusta pidettiin katolisen kirkon yhteisenä työmuotona myös yli hiippakuntien ja sääntökuntien rajojen.

2.1.3 Katekeettisen työn organisoituminen

Lukuvuoden 1972-1973 käynnistyessä lauantaikurssin oppilasmäärä nousi kahdeksaankymmeneen, ja keskitettyä opetusta järjestettiin ensi kertaa myös ruotsinkielisille lapsille.²¹ Marraskuussa 1972 järjestettiin lauantaikurssin ensimmäinen vanhempainkokous. Pyhän Marian seurakunnan tiloihin kokoontuivat lauantaikurssin opettajista isä Voss, isä Deelen ja sisar Irma sekä suhteellisen vähän vanhempia. Kokouksessa

396.

¹⁸ Fides 6/1972 Onnistunut kokeilu; Uskonnonopetus on iloinen tapahtuma; Kyrkan och de unga.

¹⁹ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

²⁰ Fides 6/1972 Onnistunut kokeilu; Frans Vossin haastattelu 5.1.2004.

²¹ Fides 9/1972 Lasten opetus alkoi hyvin; Fides 7/1973 Lauantaikurssi.

tiedotettiin lauantaikurssin kuulumisista ja annettiin ohjeita siitä, miten vanhemmat voisivat tukea lapsen hengellistä kasvua. Tapaamisessa päästiin puolin ja toisin antamaan palautetta sekä esittämään kysymyksiä ja toivomuksia. Vanhempien kanssa pohdittiin lasten ensimmäistä rippii ja konfirmaatiota sekä niiden toteutusvaihtoehtoja ja ajankohtaa nelivuotisella kurssilla. Toinen keskeinen kysymys oli yhteistyö kodin ja kirkon kasvatuksen välillä.²² Seurakuntien työntekijät olivat toivoneet uskonnonopetuksessa kiinteämpää yhteistyötä vanhempien kanssa, mutta tehtävä osoittautui yllättävän vaikeaksi. Syystä tai toisesta vain harvat vanhemmat olivat valmiit osallistumaan aktiivisesti niihin tapahtumiin, joita heille järjestettiin lauantaikurssin yhteydessä. Vanhemmat osoittivat kuitenkin joustavuutta uskonnonopetuksen järjestelyjen suhteen sekä pitivät erityisen tärkeänä lauantaikurssin mahdollistamaa yhteyttä katolisten lasten ja nuorten välillä. Toisinaan heikko sitoutuminen katoliseen uskonnonopetukseen johtui ilmeisesti lapsen vanhempien kuulumisesta eri uskonnollisiin yhdyskuntiin.²³

Lukuvuonna 1973-1974 lauantaikurssin oppilasmäärä lähenteli jo sataa. Vaikka oppilasmäärä oli niinkin suuri, opetusjärjestelyt säilytettiin ennallaan. Kurssi saavutti kyseisenä lukuvuonna tavoitteensa: siitä oli muodostunut katolisten lasten nelivuotinen uskonnonoppikurssi. Kahden ensimmäisen vuoden ajan oppilaat valmistautuivat rippiin ja ensikommunioon, jälkimmäiset kaksi vahvistuksen sakramenttiin. Seurakunnissa pohdittiin, olisiko lapsille ja nuorille mahdollista järjestää uskonnonopetusta jossain muodossa myös lauantaikurssin jälkeen.²⁴ Vaikuttaa siltä, että lauantaikurssi vakiinnutti varsin lyhyessä ajassa asemansa uskonnonopetuksen muotona Helsingin seurakunnissa ja sen jatkuva kehittäminen nähtiin arvokkaana.

Birgit Klockarsin kirjoittama ja sisar Irman suomentama lasten katekismus, *Jumala rakastaa meitä* -uskonnonoppikirja valmistui vuonna 1972. Se koostui kahdesta osiosta, joista ensimmäisen teemana oli Jumala ja minä, kun taas toinen käsitteli kirkkovuotta. Opetustekstien ja -tarinoiden lisäksi kirjassa oli tehtäviä ja rukouksia.²⁵ Lasten katekismuksen ilmestymisestä huolimatta oppimateriaalia jouduttiin kirjoittamaan jatkuvasti lisää. Hiippakunnan katekeettisen työn johtajaksi noussut Isä Voss laati ja

²² Fides 1/1973 Lasten uskonnonopetus Helsingissä, Lasten vanhemmille.

²³ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004; Marjatta Jannu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

²⁴ Fides 7/1973 Lauantaikurssi.

²⁵ Klockars 1972.

kuvitti useimmat lauantaikurssin kolmannen ja neljännen vuosikurssin oppimateriaaleista. Tavoitteena oli, että varsinaisen opetustekstin rinnalle laadittaisiin aina tukimateriaali opettajalle ja vanhemmille. Varsinaisia oppikirjoja ei painettu vaan tekstejä ja tehtäviä monistettiin oppilaille. Opetusmateriaalin valmistamisessa kieliongelmat osoittautuivat kuitenkin haastaviksi, sillä isä Voss ei puhunut suomea äidinkielenään ja niinpä hän tarvitsi apua ideoidensa toteuttamisessa.²⁶ Uskonnonopetuksen oppimateriaalit oli suunniteltu lapsikeskeisiksi: tehtävissä ja kertomuksissa korostuivat lasten ja nuorten kokemukset, mielikuvat ja näkökulmat eikä niinkään tietopainotteinen sisältö.

Oppilasmäärän kasvaessa ja lauantaikurssin laajentuessa otettiin piispan hyväksymiä vapaaehtoisia opettajia pappien ja sisarten avuksi uskonnonopetukseen. Enemmistö vapaaehtoisista oli naisia, mutta joukossa oli jokunen mieskin. Vapaaehtoiset olivat ennen kaikkea aktiivisia seurakuntalaisia, joista toisilla oli myös koulutus opetustyöhön. 1970-luvulla aloittaneita, pitkäaikaisia vapaaehtoisia opettajia lauantaikurssilla olivat esimerkiksi Marjatta Jaanu-Schröder, Marja-Leena Rautakorpi, Sari Salo sekä Riitta ja Pentti Laukama. Lauantaikurssin vapaaehtoiset opettajat puhuivat suomea sujuvasti, mutta heiltä puuttui usein kaivattu tietämys teologiasta ja kasvatustieteistä. Jo 1970-luvulla pyrittiin tukemaan vapaaehtoisia opettajia järjestämällä heidän tuekseen pappi, jonka kanssa he saattoivat valmistautua oppitunneilla esiintyviin teologisiin aiheisiin.²⁷

Isä Voss totesikin tyytyväisenä lauantaikurssin käynnistämisestä: "Koska aloitimme nollassa, niin kaikki, mikä onnistui, oli hyvä."²⁸ Opetusmateriaalin valmistaminen, vapaaehtoisten opettajien tukeminen sekä kysymys vanhempien sitouttamisesta lasten uskonnonopetukseen olivat keskeisiä kehityskysymyksiä lauantaikurssin ensimmäisinä vuosina.

Ruotsinkielisen vähemmistön aseman vahvistamispyrkimykset hiippakunnassa ulottuivat myös uskonnonopetukseen. Keväällä 1975 ruotsinkieliset lauantaikurssilaiset saivat ensikommuunion heidän omalla äidinkielellään pidetyn messun yhteydessä. Se oli riemunaihe niin Pyhän Henrikin ja Pyhän Marian seurakuntien jäsenille kuin myös uskonnonopetuksesta vastanneille kirkkoherroille Cornelis Putsille (SCJ) ja Ni-

²⁶ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004.

²⁷ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

colaus Veenkerille.²⁹ Lukuvuosina 1974-1975 ja 1975-1976 ruotsinkielisen lauan-taikurssin yhteydessä järjestettiin vanhemmille keskusteluryhmä Pyhän Henrikin seurakunnassa. Keskustelun aiheet vaihtelivat arkisista asioista hengellisiin kysymyksiin. Toisinaan ryhmään kutsuttiin asiantuntijavieraita. Elämän ja kasvatuksen kysymyksiä olivat vanhempien kanssa pohtimassa muun muassa psykiatri Heimo Langinvainio ja uskonnonopettaja Marjatta Jaanu-Schröder.³⁰ Tällä tavoin pyrittiin tarjoamaan vanhemmille mahdollisuus keskustella toisinaan vaikeistakin kasvatuskysymyksistä ja ennen kaikkea toivottamaan vanhemmat aktiivisesti mukaan lasten uskonnonopetukseen.

Pohjoismaiden piispojen kokous järjestettiin 29.11.-4.12.1976 Göteborgissa. Kokouksen tärkeimpänä tehtävänä oli muotoilla yhteispohjoismainen mietintö katolista uskonnonopetusta koskevista kysymyksistä Rooman piispansynodin sihteeristön laatiman laajan asiakirjan pohjalta. Piispojen kokouksen valmistamassa mietinnössä selostettiin lasten uskonnonopetukseen liittyviä ongelmia: lapset eivät Pohjoismaissa käyneet katolista koulua, he asuivat ja elivät erittäin maallistuneessa ympäristössä ja heillä saattoi olla vierastyöläisperheisiin kuuluvina kieli- ja sopeutumisvaikeuksia. Mietinnössä esiteltiin myös pohjoismaista keskitettyä uskonnon teho-opetusta, joka oli saanut tunnustusta katolisissa piireissä.³¹ Toukokuussa 1977 Pohjoismaiden katoliset piispat pitivät sääntömääräisen kokouksensa Roomassa, jossa keskustelu uskonnonopetuksesta jatkui. Piispat päättivät, että seuraavana syksynä Roomassa pidettävässä uskonnonopetusta käsittelevässä piispainsynodissa tulisi korostaa katolisen kirkon diaspora-asemaa Pohjoismaissa. Nuorten suhtautumisesta uskonnonopetukseen he totesivat:

—nuoret usein saattavat kokea uskonnonopetuksen ja kirkon muusta ympäristöstä erottavana tekijänä - näin etenkin ikäkaudella, jolloin yleisenä pyrkimyksenä on mahdollisimman tarkoin olla "muiden kaltainen" eikä erottua toisista.³²

Mietintöjen ja keskustelujen pohjalta paavi Paavali VI:n koolle kutsuma Rooman piispainsynodin yleiskokous hyväksyi *Uskonnonopetus nykyaikana* -asiakirjan

²⁸ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004.

²⁹ Fides 6/1975 Barnens första communion.

³⁰ Fides 6/1976 Lördagskursen - en sak för både föräldrar och barn; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

³¹ Fides 9-10/1976 48 kysymystä maailman piispoille; Fides 1/1977 Pohjoismainen piipainkokous.

³² Fides 6/1977 Pohjoismaiden piispainkokous pidettiin Roomassa.

28.10.1977. Siinä korostettiin uskonnonopetusta evankelioimisen yhtenä osa-alueena, uskonnonopetuksen merkitystä nuoren identiteetin kehityksessä sekä yhteistä vastuuta lasten uskonnollisesta kasvatuksesta. Piispa asetettiin ensisijaiseen vastuuseen hiippakuntansa uskonnonopetuksesta. Kaikki seurakuntalaiset pääsivät tutustumaan asiakirjaan, kun se julkaistiin hiippakuntalehden vuoden 1978 ensimmäisessä numerossa.³³

Hallinnollisesti uskonnonopetus kuului pastoraalineuvoston vastuualueeseen ja neuvosto laatikin katekeesille muiden hiippakunnan toimialojen tapaan viisivuotissuunnitelman marraskuussa 1977. Tavoitteeksi asetettiin, että otettaisiin selvää katolisten lasten erilaisista vaihtoehdoista koulun uskonnonopetuksessa, pyrittäisiin järjestämään kaikille lapsille mahdollisuus saada kouluopetuksen rinnalla katolista uskonnonopetusta sekä kehitettäisiin yhteistyötä vanhempien kanssa. Opetusohjelman tulisi olla sama niin suomen- kuin myös ruotsinkielisille lapsille. Neuvosto koki myös tärkeäksi, että lauantaikurssin jälkeistä jatko-opetusta kehitettäisiin.³⁴ Viisivuotissuunnitelmien laatiminen osoittaa pyrkimystä vakaaseen uskonnonopetuksen kehittämiseen hiippakunnassa.

Vuonna 1975 Suomeen saapunut isä Bert Bakker (SCJ) oli teologian ohella suorittanut korkeakoulussa katekeesin erityisopinnoita ja toikin koulutuksensa puolesta hiippakuntaan lisää katekeettista osaamista. Hän kirjoitti monipuolisia artikkeleita hiippakuntalehteen uskonnonopetuksesta. Niissä hän käsitteli *Uskonnonopetus nykyaikana* -asiakirjan korostamia teemoja ja kuvasi katekeesia erityisesti kirkon mahdollisuutena tukea lasten vanhempia kasvatustyössään, mutta korosti samalla vanhempien olevan ensisijaisesti vastuussa lapsensa uskonnollisesta kasvatuksesta. Vuonna 1978 isä Bakker nimitettiin hiippakunnan katekeettisen työn johtajaksi.³⁵ Lauantaikurssin opettaja Riitta Laukama muisteli isä Bakkerin osanneen tukea opettajia siten, että he kokivat saavansa hyväksyntää ja arvostusta osakseen. Yhteistyö katekeettisen työn johtajan ja opettajien välillä toimi hyvin. Katekeesia järjestettäessä isä Bakker kuunteli katekeettojen mielipiteitä ja näkemyksiä.³⁶

³³ Fides 1/1978 Uskonnonopetus nykyaikana.

³⁴ KHHHA Paptk 12.11.1977; Fides 1/1978 5-vuotissuunnitelma.

³⁵ Fides 7-8/1977 Katekeesi - Uskonnonopetus; Fides 3/1978 Kasvattaminen ei ole oikeastaan mitään muuta kuin elämistä hänen kanssa...; Vuorela 1989, 265.

³⁶ Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

Pappienneuvoston kevätkokouksessa huhtikuussa 1978 isä Bakker selosti perusteellisesti hiippakunnan uskonnonopetuksen tilaa. Hän oli selvittänyt uskonnonopetuksen tilan eri paikkakunnilla ja kartoittanut käytössä olevat oppimateriaalit. Kyseisenä vuonna lähes 90 % Suomessa asuvista katolisista lapsista sai säännöllistä uskonnonopetusta. Kokouksessa keskusteltiin vilkkaasti hiippakunnan uskonnonopetuksen ajankohtaisista asioista. Pohjoismaiden piispat olivat päättäneet korvata moninaisen opetusmateriaalin Kanadassa laaditulla yhdeksänvuotiseksi tarkoitettulla opetuskurssilla, jota oli jo jonkin verran käytetty Tanskassa ja Norjassa. Pieni uskonnonopettajista koostuva työryhmä valmistautui uudistukseen kääntämällä oppikirjojen tekstejä suomeksi ja suomalaisen kulttuuriin soveltuviksi. Papit pohtivat uskonnonopetukseen osallistuvien vapaaehtoisten opettajien kouluttamista - toivottiin kiinteämpää yhteistyötä pappien ja maallikoiden välille. Keskustelun kohteeksi nousi myös usein toistuva aihe katolisten oppilaiden osallistumisesta koulun evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen. Kokouksessa päätettiin perehtyä mahdollisuuteen, voitaisiinko joissain tapauksissa järjestää katolisille oppilaille opetusta koulussa ortodoksien tapaan.³⁷

Marraskuussa 1978 uskonnonopetus ja muu nuorisotyö nousi myös pastoraali-neuvoston kokouksen pääaiheeksi. Kokouksessa epäiltiin, riittäisivätkö seurakuntien voimavarat lauantaikurssin laajentamiseen kanadalaisen opetuskurssin laajuiseksi. Turussa uskonnonopetusta annettiin aina ylioppilastutkintoon asti. Neuvosto pitikin erittäin tärkeänä, että ainakin Helsingissä seurakuntien tulisi tarjota neljävuotisen lauantaikurssin lisäksi jatko-opetusta niille lapsille, joiden vanhemmat eivät halunneet lastensa seuraavan koulun antamaa evankelis-luterilaista uskonnonopetusta.³⁸ Isä Bakker pohti alustuksessaan nuorten suhdetta kirkkoon:

Kirkon vanhempien jäsenten ei tarvitse valmistaa paikkaa nuorille kirkossa, vaan nuorten itse pitää valmistaa itselleen paikkansa kirkossa, koska he ovat kasteen kautta kirkon jäseniä. Nuorisolla on oikeus löytää omaa kristillistä elämänmuotoaan ja hahmottaa sitä. Kuitenkin on näin, että monet nuoret kaipaavat usein jonkinlaisia valmiita malleja ja he eivät useinkaan saavu tilaisuuksiin, joiden ohjelma on ilmoi-

³⁷ PMSA Vk Lauantaikurssi 1977-1978; PMSA Vk Bylage II; Fides 6/1978, Uskonnonopetus, paastouhri ja diakonit; Sannemann-Damström 1987, 50-51.

³⁸ KHHAPaptk 11.11.1978; Fides 1/1979 Vakavia näkymiä nuorisotyön tilanteeseen hiippakunnassamme.

tettu epämääräisesti. Edellisen perusteella voimme sanoa, että kirkon pitää järjestää heille opetusta ja että koulutus alkaa pian. Mutta millä tavalla?³⁹

Vaikka uskonnonopetuksen uudistaminen oli saavuttanut 1970-luvun loppuun mennessä vakaan muodon ja aseman, nuorisotyön tilaa pidettiin vakavana. Niinpä uskonnonopetuksen uudistaminen jatkui yhä edelleen. Keskeisiä kysymyksiä olivat nuorten opetuksen järjestäminen, uuden opetusmateriaalin suomentaminen ja opettajien tutustuttaminen aineistoon sekä lauantaikurssin laajentaminen.

Täyttyessä 60 vuotta keväällä 1985 piispa Verschuren muisteli katekeettisen työn organisoimista hiippakuntalehden haastattelussa. Uskonnonopetuksen uudistaminen oli ollut erittäin tärkeää mutta varsin hankalaa. Erityisen vaikeaksi piispa oli kokenut vanhempien innostamisen katekeesiin. Hän epäili, että vain harvat vanhemmat olivat todella kiinnostuneita uskonnonopetuksesta. Toiseksi suureksi vaikeudeksi hän mainitsi ristiriidan koulun ja kirkon uskonnonopetuksen lapselle antamissa virikkeissä. Hän arveli tämän vaikeuttavan lapsen uskonnollista kehitystä.⁴⁰

2.2 Katolisen kirkon koulutuspoliittinen aktivoituminen

2.2.1 Vähemmistöinä tasa-arvoisiksi

Vielä 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa katolisessa kirkossa keskityttiin ensisijaisesti seurakunnissa järjestettävän uskonnonopetukseen, sen uudistamiseen ja kehittämiseen. Enenevässä määrin kirkossa kuitenkin ryhdyttiin seuraamaan ja ottamaan kantaa uskonnonopetusta koskevaan keskusteluun sekä taistelemaan sinnikkäästi tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämisen ohella vähemmistöjen oikeuksien puolesta.

Uusien opetussuunnitelmien ilmestyttyä 1950-luvulla keskustelu uskonnonopetuksen ympärillä ei hiljentynyt, vaan satavuotista rinnakkaiskoulujärjestelmää uudistettaessa 1960-luvun lopulla uskonnonopetuksen asema jälleen kyseenalaistettiin. Kulttuuriradikaalit kritisoivat niin uskontoa, armeijaa kuin myös oikeistoa. Heidän mukaansa eduskunnan oli tehtävä periaatepäätös tunnustuksellisen uskonnonopetuksen poistamisesta. Kulttuuripiirin mukaan uskonnonopetus oli auktoriteettiuskoon kas-

³⁹ KHHA Paptk 11.11.1978.

⁴⁰ Fides 3/1985, Piispa Paul Verschuren 60 vuotta.

vattamista, kun taas moraalien kehittymisen kannalta pluralistinen lähtökohta olisi uskonnonopetusta parempi vaihtoehto. Vuoden 1966 eduskuntavaalit siirsivät poliittisia voimasuhteiden painopistettä vasemmalle.⁴¹

Uskonnonopetusta koskeva julkinen keskustelu käynnistyi varsinaisesti maaliskuussa 1967, hieman ennen kuin hallitus antoi peruskoululakiesityksensä, jossa uskonto luettiin kuuluvaksi peruskoulun opetussuunnitelmaan. Hallituksen esitys herätti voimakasta keskustelua uskonnonopetuksen luonteesta niin eduskunnassa kuin sen ulkopuolella. Hallituksen vaihduttua opetusministeri Johannes Virolainen nousi tukemaan perinteistä uskonnonopetuksen järjestämisen mallia. Laki koulujärjestelmän perusteista, niin kutsuttu puitelaki, hyväksyttiin eduskunnan täysistunnossa vasta kesällä 1968. Laki laski vähemmistöuskontokuntien uskonnonopetuksen ryhmäkoon rajaa kahdeksasta viiteen oppilaaseen. Tämä uudistus asetti vihdoinkin kaikki vähemmistöt samanarvoiseen asemaan - aikaisemmin uskonnonhistoriaa ja siveysoppia oli saatettu järjestää pienemmälle ryhmälle kuin vähemmistöuskontokuntien tunnuksiin perustuvaa uskonnonopetusta. Ortodoksinen kansankirkko säilytti evankelis-luterilaisen kirkon rinnalla kuitenkin erityisasemansa. Lukiossa evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnonopetuksen ohella ei ollut olemassa säädöksiä vähemmistöjen uskonnonopetuksesta eikä vastaavaa tunnustuksetonta opetusta koskien. Eduskunta edellytti, että uskonnonopetusta tuli jatkossa kehittää vastaamaan yhä paremmin muuttuvan yhteiskunnan tarpeita. Koulu-uudistus eteni, kun opetussuunnitelmakomitea sai peruskoulun opetussuunnitelman valmiiksi keväällä 1970.⁴²

Helmikuussa 1970 piispa Paul Verschuren otti yhteyttä kouluhallitukseen katolisten oppilaiden uskonnonopetuksen arvosanaa koskevan epämääräisen käytännön johdosta. Hän kuvaili vallitsevan tilanteen olevan koulujen osalta varsin epäyhtenäinen: toisissa kouluissa katolisen uskonnonopetuksen arvosana merkittiin todistukseen, toisissa taas ei. Lasten vanhemmat olivat kääntyneet huolissaan piispansa puoleen. Niinpä piispa uskonnonvapauden ja kansalaisten yhdenvertaisuuden periaatteisiin vedoten tiedusteli kouluhallitukselta, olisiko katolisten oppilaiden mahdollista liittää to-

⁴¹ Kähkönen 1976,172-174; Saine 2000,124-128; Jutikkala & Pirinen 2003,471.

⁴² Laki koulujärjestyksen perusteista (Asetuskokoelma 467/1968); Juntunen 1985a, 133; Murtorinne 1995,294-297, Pyysiäinen 1998, 51-53.

distukseensa uskonnon arvosanaksi numero seurakunnan antamasta uskonnonopetuksesta.⁴³

Vastauksessaan kouluhallituksen pääjohtaja Reino Oittinen totesi, ettei kouluhallitus, jolla oli oikeus vahvistaa oppilaiden arvostelua koskevat ohjeet, pitänyt menettelyä mahdollisena. Sen sijaan se esitti, että koulujen antamiin todistuksiin lisättäisiin huomautus, että oppilas on saanut katolista uskonnonopetusta koulun ulkopuolella. Huomautuksessa olisi mahdollista mainita myös opetuksesta annettu arvosana.⁴⁴

Piispa Verschuren ilmoitti lokakuussa 1970, ettei katolinen kirkko pitänyt kouluhallituksen kantaa "oikeaan osuvana". Pettyneenä hän totesi, että kansalaisen, kuin myös koululaisen, oikeudet riippuivat käytännössä siitä, mihin uskontokuntaan tämä kuului. Koska missään laissa ei ollut ohjetta, että vähemmistöuskontoon kuuluvan oppilaan uskonnon arvosana pitäisi jättää pois todistuksesta, katolinen kirkko esitti toivomuksen, että katolinen uskonnonopetuksen järjestäminen ja opetussuunnitelma alistettaisiin kouluhallituksen hyväksyttäväksi. Piispa Verschuren ehdotti, että järjestettäisiin tapaaminen, jossa asiasta voitaisiin keskustella.⁴⁵ Ilmeisesti neuvottelua ei kuitenkaan koskaan järjestetty, sillä kysymys vähemmistöjen uskonnonopetuksen arvosanakäytännöstä nousi esiin useasti seuraavan kymmenen vuoden aikana.

2.2.2 Katolilaiset muiden kristittyjen rinnalla uskonnonopetusta puolustamassa

Radikaali poliittinen ilmapiiri ei heikentynyt siirryttäessä 1960-luvulta 1970-luvulle. Yhteiskunnan epävarmuus näkyi esimerkiksi hallitusten lyhytikäisyytenä. Vuoden 1970 eduskuntavaalit muuttivat poliittisia voimasuhteita vasemmistopuolueiden tappioksi, minkä odotettiin muuttavan suhtautumista uskonnonopetukseen. Toisin kuitenkin kävi - keskustelu uskonnonopetuksesta jatkui vilkkaana läpi 1970-luvun. Aiheet käsittelivät uskonnonopettajia, uskonnon ylitarkastajan viran perustamista ja uskonnonoppituntien vähentämispyrkimyksiä.⁴⁶ Muun muassa opetusministeri Ulf Sundqvistin puhe objektiivisen uskonnonopetuksen puolesta piti yllä aktiivista keskustelua uskonnonopetuksen asemasta. Vuonna 1972 käynnistyi radikalismien hen-

⁴³ OPHA KHS 220 Ka Katolinen kirkko Suomessa kouluhallitukselle 24.2.1970.

⁴⁴ OPHA KHS 220 Kb Kouluhallitus Katoliselle kirkolle Suomessa 26.3.1970.

⁴⁵ OPHA KHS 220 Ka Katolinen kirkko Suomessa kouluhallitukselle 23.10.1970.

⁴⁶ Kähkönen 1976, 215-220; Autio 1993, 79-80; Seppo 1999, 43; Kuusela 2000, 30, 90.

gessä myös Kirkko ja valtio -komitean työskentely, joka tähtäsi valtion ja evankelis-luterilaisen kirkon suhteiden uudelleenmäärittelyyn.⁴⁷

Kristilliset kirkot ja yhteisöt muodostivat 1970-luvun lopussa tiiviin rintaman puolustaessaan uskonnonopetuksen asemaa: Suomen uskonnonopettajain liiton (SUOL) hallituksen aloitteesta kutsuttiin keväällä 1973 koolle toimikunta, joka lähti valmistelemaan kansalaismielipiteen ilmaisemista uskonnonopetuksen puolesta. Siinä oli edustettuina SUOL:n lisäksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimielimet: Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto (SKSK), Kirkon kasvatusasiain keskus (KKK) ja Kirkon tiedotuskeskus. SKSK:n organisoima kansalaiskokous järjestettiin 27.10.1973 Finlandia-talolla. Kokouksen tarkoituksena oli painostaa valtiovaltaa ja kouluviranomaisia turvaamaan uskonnolle itsenäisen oppiaineen asema ja riittävästi tunteja sekä huolehtimaan pätevien opettajien saatavuudesta. Puheenvuoroja kokouksessa käyttivät kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen edustajien lisäksi useiden puolueiden edustajat, opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Numminen sekä kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho. Seuraavana päivänä Helsingin Sanomat otsikoi kokousta koskevan uutisen "Suomessa pelättiin Ruotsin mallia". Samassa uutisessa esiteltiin laajasti Ruotsissa käytössä olevaa objektiivista uskonnonopetusta. Keskustelu uskonnonopetuksen ympärillä jatkui edelleen kiivaana. Kansalaiskokouksen seurauksena uskonnonopetuksen heikentyneeseen asemaan kiinnittävät enemmän huomiota myös kirkkojen ulkopuoliset tahot. Keskustelun seurauksena uskonnonopetuksen asema konkreettisesti parani, kun valtioneuvosto päätti keväällä 1975 antaa uskonnolle yhden oppitunnin lisää.⁴⁸

Kansalaiskokousta valmistelleen työryhmä kutsui koolle Suomessa toimivien kristillisten kirkkokuntien ja yhteisöjen edustajat. Neuvottelujen perusteella syntyi Yhteiskristillinen kasvatusasiain neuvottelukunta (YKN), josta muodostui ekumeenisesti hyvin kattava elin. Perustamissopimuksen mukaan neuvottelukuntaan kuului edustajat Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta, Suomen ortodoksisesta kirkosta, Katolisesta kirkosta Suomessa, Helluntaiseurakunnista, Suomen adventtikirkosta, Suomen baptistiyhdyskunnasta, Suomen metodistikirkosta ja Suomen vapaakirkosta. YKN:n perustava kokous pidettiin Helsingissä 24.1.1974. YKN:n tehtäväksi asetettiin seurata kou-

⁴⁷ Saine 2000,124.

⁴⁸ HS 28.10.1973 Suomessa pelättiin Ruotsin mallia; Fides 4/1984 Yhteiskristillinen kasvatusasiain

lun maailmankatsomuksellisessa kasvatuksessa ja uskonnonopetuksessa tapahtuvaa kehitystä sekä osallistua niistä käytävään keskusteluun. Käytännön toimenpiteet uskottiin evankelisluterilaisen KKK:n hoidettavaksi. Katolisen kirkon edustajaksi nimettiin hiippakunnan katekeettisen työnjohtaja isä Voss.⁴⁹

Helsingin hiippakunnassa seurattiin koulutuspoliittista keskustelua aktiivisesti ja katolinen kirkko otti myös itsenäisesti kantaa käytyyn keskusteluun uskonnonopetuksen asemasta. Syksyllä 1973 isä Reijnders esitteli Fides-lehden pääkirjoituksessa kouluhallituksen ja muun muassa Tampereen evankelis-luterilaisen piispan Erkki Kansanahon mielipiteitä. Hän esitti myös omia kannanottojaan uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden sekä arvonsanan säilyttämisen puolesta. Seuraavassa numerossa piispa Verschuren ilmaisi huolensa uskonnonopetuksen tilasta ja katolisten oppilaiden asemasta koulussa. Hän koki katolisten lasten joutuvan kouluissa epäedulliseen asemaan uskonsa takia erityisesti kouluittain vaihtelevan uskonnon arvonsanakäytännön takia.⁵⁰

Myös Suomen ekumeenisen neuvoston (SEN) vuosikokouksessa maaliskuussa 1974 oli esillä tunnustuksellinen uskonnonopetus sekä vähemmistöjen lasten uskonnonopetus. Aiheesta keskusteltiin vilkkaasti ja se ohjattiin SEN:n kasvatusasiain jaostolle yksityiskohtaisempaa tarkastelua varten. Toukokuun kokouksessa kasvatusasian jaosto perusti yhteistyössä YKN:n kanssa työryhmän pohtimaan vähemmistöjen uskonnonopetukseen liittyviä ongelmia.⁵¹

Työryhmä kokoontui kolme kertaa. Katolista kirkkoa siinä edusti sisar Irma. Katolisen kirkon kasvatusasiain toimikunta laati tammikuussa 1975 lausunnon katolisten oppilaiden tilanteesta työryhmälle alustusmateriaaliksi. Hiippakuntalehdessä julkaistussa lausunnossa nostettiin esille epäkohtia hyvin kriittisesti. Siihen oli koottu useita ehdotuksia, joilla taattaisiin uskonnonvapauslain parempi toteutuminen. Ne koskivat kirjavia käytäntöjä uskonnon arvossanaa annettaessa, anomuskäytäntöä, jolla katoliseen kirkkoon kuuluva lapsi saattoi saada vapautuksen tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta, sekä sitä, mitä uskonnon oppikirjoissa kerrottaisiin katolisesta kirkosta.

neuvottelukunta; Kuusela 2000, 23-33.

⁴⁹ Fides 4/1984 Yhteiskristillinen kasvatusasiain neuvottelukunta; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Rusama 1999, 239.

⁵⁰ Fides 8/1973 Uskonnonopetuksen kriisi; Fides 9/1973 Uskonnonopetus.

⁵¹ SENA Vk 1974, Suomen ekumeenisen neuvoston vuosikokous 6.3.1974, kasvatusasiain jaosto; SENA Vk 1975.

Lausunnon allekirjoittajina olivat piispa Verschuren, isä Voss sekä sisar Irma. Vielä samana vuonna SEN:n kasvatusasian jaoston ja YKN:n yhteinen työryhmä luovutti laatimansa muistion opetusministeriön ja kouluhallituksen edustajille.⁵² Työryhmä toivoi, että koulun ulkopuolella saadusta uskonnonopetuksesta merkittäisiin arvosana koulutodistukseen sillä ehdolla, että lääninhallitus olisi hyväksynyt mainitun uskonnonopetuksen opetussuunnitelman sekä vuositarkisteen. Toiseksi työryhmä esitti muutosta, jonka mukaan opetusryhmän muodostamiseen riittäisi viisi oppilasta saman koulupiirin alueelta. Lisäksi työryhmä toivoi, että huoltajan anomus oppilaan vapauttamisesta hänen tunnustuksensa vastaisesta, enemmistön tunnustuksen mukaisesta uskonnonopetuksesta tulisi esittää vain kerran eikä lukuvuosittain. Katolinen kirkko Suomessa otti kuitenkin muista poikkeavan kannan kysymykseen: se piti asianmukaisempaan, että katolisten lasten vapauttaminen enemmistön tunnustuksen mukaisesta uskonnonopetuksesta tapahtuisi ilman anomusta. Anomus pitäisi sen mukaan tehdä vain silloin, kun huoltajat haluaisivat lapsen osallistuvan enemmistön tunnustuksen mukaiseen uskonnonopetukseen.⁵³

Pienenä vähemmistökirkkona katolinen kirkko lähti rohkeasti vaatimaan uskonnonvapauslain parempaa toteutumista ja taisteli saadakseen kaikille vähemmistöille samat etuoikeudet, jotka oli useimmilla alueilla myönnetty vähemmistönä vaikuttavalle ortodoksiselle kansankirkolle. Katolinen kirkko vaati kaikkien kansalaisten vakaumuksesta riippumatonta tasa-arvoa.

2.2.3 Keskustelu siirtyi kasvatustavoitteisiin ja komiteatyöskentelyyn

Uskonnonopetuksen asema helpottui 1970-luvun puolivälissä. Tähän osaltaan vaikutti heikentyneen taloudellisen tilanteen esiin nostama kiinnostus henkisiä arvoja kohtaan.⁵⁴ Koulun kasvatuspäämäärät nousivatkin keskustelun kohteeksi vuonna 1976. Opetusministeriö kutsui marraskuussa Finlandia-taloon koolle kasvatuskokouksen, jossa käsiteltiin yhteiskunnan kasvatustavoitteita. YKN:n edustajana isä Voss käytti

⁵² SENA Vk 1974, Suomen ekumeenisen neuvoston vuosikokous 6.3.1974, kasvatusasiain jaosto; SENA Vk 1975, kasvatusasiain jaosto; Fides 4/1975 Katolisen kasvatusasiain toimikunnan uskonnonopetusta koskeva lausunto.

⁵³ OPHA KHS 910 Ka Yhteiskristillinen kasvatusasiain neuvottelukunta kouluhallitukselle 21.4.1975.

⁵⁴ Kuusela 2000, 34.

tilaisuudessa puheenvuoron, jossa hän esitteli katolisen kirkon näkemyksiä kristillisestä kasvatuksesta:

—periaatteita, joita on pidettävä silmällä, kun etsitään uusia teitä koulun kasvatuksen uudistamiseksi. Ensiksi, että vanhemmilla on ensisijainen ja peruuttamaton oikeus ja velvollisuus huolehtia lapsensa kasvatuksesta. Toiseksi, että kasvatuksen apukeinojen joukossa on erikoisasema koululla, jonka kasvatuksen päämäärä ei saa olla kasvattaa vain hyviä ammattimiehiä tai kansalaisia vaan ihmisiä sanan syvässä merkityksessä. Kolmanneksi, että valtion on subsidiaarisuus-periaatetta silmällä pitäen kehitettävä koko koululaitosta siten, ettei mitään koulumonopolia pääse syntymään, sillä sellainen sotii ihmisen perusoikeuksia, sivistyksen kehitystä, kansalaisten rauhanomaista yhteiselämää ja nykyisessä yhteiskunnassa esiintyvää moniarvoisuutta vastaan. Tämä kaikki merkitsee myös, että vähemmistökirkkojen lasten oikeuksia kunnioitetaan maamme kouluissa ja heitä kohdellaan tasa-arvoisesti, niin että heille annetaan samat mahdollisuudet uskonnonopetuksen saamisessa kuin enemmistökirkkoon kuuluville lapsille.⁵⁵

YKN halusi säilyttää kristillisen kasvatuksen aseman Suomen koululaitoksessa ja pitää yllä keskustelua kasvatuksen tavoitteista. Finlandia-talolla pidetty kokous oli neuvottelukunnan mielestä jäänyt turhan kapea-alaiseksi ja suppeaksi. Toinen YKN:a kiinnostanut koulutuspoliittinen aihe oli vuonna 1977 käynnistynyt keskustelu uskonnonopetuksen asemasta ja tuntimäärästä lukiossa. Se rauhoittui jo syksyllä 1978, kun valtioneuvosto päätti säilyttää uskonnon tuntimäärän ennallaan.⁵⁶

Kirkkokritiikin aalto oli ohi vuoteen 1977 mennessä, jolloin radikaalissa hengessä työnsä aloittanut Kirkko ja valtio -komitea luovutti mietintönsä.⁵⁷ Komiteanmietintö, joka käsitteli erittäin laajasti kirkkojen ja valtion suhteita, ei lopulta esittänyt suuriakaan muutoksia. Se otti vaisun myönteisen asenteen uskonnonopetuksen järjestämiseen voimassa olevan mallin mukaisesti. Vähemmistöjen uskonnonvapauden toteutumisesta komitea kuitenkin esitti huolensa. Sen mukaan uskonnonvapaus voitaisiin turvata entistä paremmin vähemmistöjen osalta järjestelyin, jotka lisäisivät vähemmistöjen oman opetuksen saamista ja helpottaisivat enemmistölle annettavasta opetuksesta vapautumista.⁵⁸ Katolinen kirkko antoi pyynnöstä lausunnon komitean mietinnöstä keväällä 1978. Lausunnossaan se hyväksyi komitean ehdotuksen perusratkaisun - uskonnonopetusta koskeva lainsäädäntö tulisi säilyttää ennallaan. Se kuitenkin nosti jälleen esiin vähemmistöjen uskonnonopetusta koskevat epäkohdat: Uskonnotli-

⁵⁵ YKNA Nptk 19.11.1976.

⁵⁶ YKNA Nptk 19.11.1976 Kuusela 2000, 34-42.

⁵⁷ Murtorinne 389-390; Saine 2000, 124.

⁵⁸ Kirkko ja valtio -komiteanmietintö 1977, 190-194.

seen vähemmistöön kuuluvan oppilaan uskonnon arvosanaa ei merkitty koulutodistukseen eikä ylioppilastutkinnon kysymyksissä huomioitu vähemmistöuskontoja. Vähemmistöuskontoon kuuluvien oli lähes mahdotonta suurillakaan paikkakunnilla keskittää lapsiaan samaan kouluun, jotta nämä muodostaisivat vähintään viiden samaan tunnustuskuntaan kuuluvan oppilaan ryhmän. Lisäksi epäkohtana mainittiin vähemmistöuskontoon kuuluvan lapsen holhoojan velvollisuus esittää vaatimuksia ja ilmoituksia lapsensa uskonnonopetusta koskevissa asioissa.⁵⁹ Mietintöä oli siis odotettu mielenkiinnolla - kiinnostus muutoksiin ei ollut hiipunut.⁶⁰ Kirkko ja valtio -komitean myönteistä asennoitumista vähemmistöjen oikeuksiin arvostettiin katolilaisten parissa. Mitä pidemmälle vuosikymmen eteni, sitä valmiimpi ja aktiivisempi katolinen kirkko oli puolustamaan vähemmistöuskontojen asemaa uskonnonopetuksenkin saralla. Samat koulun uskonnonopetukseen liittyvät ongelmat toistuivatkin 1970-luvulla käydyissä keskusteluissa.

⁵⁹ Uskonnonvapaus Kirkko ja valtio -komitean mietinnössä 1979,19,22; Seppo 1980, 88-89.

⁶⁰ vrt. Kuusela 2000, 48.

3. KATEKEESI KIRKOSTA KOULUN PORTILLE 1979-1986

3.1 Katekeettinen keskus uskonnonopetuksen ytimessä

3.1.1 Keskus keskittää hiippakunnan uskonnonopetuksen järjestämisen

Vuosi 1979 merkitsi hiippakunnan uskonnonopetukselle suuria muutoksia. Kevätlukukauden päätteeksi isä Bakker pyysi yllättäen eroa toimestaan ja siirtyi toisiin tehtäviin. Samoin sisar Irma joutui luopumaan osallistumisesta uskonnonopetuksen järjestämiseen sairastuttuaan vakavasti. Piispa kutsui uudeksi katekeettisen työn johtajaksi TM Marjatta Jaanu-Schröderin, joka oli koulutukseltaan uskonnonopettaja. Hiippakunnan katekeettinen työ ei ollut hänelle vierasta, sillä hän oli ollut aktiivisesti mukana lauantaikurssin opetustyössä aikaisemminkin.¹

Ensimmäinen vuosi oli kiireinen ja työntäyteinen, sillä hiippakunnan uskonnonopetus oli edelleen voimakkaan muutospaineen alla. Katekeettisen työn johtajan työnkuvaan kuului hiippakunnan katekeettisen työn ohjaamisen lisäksi pohjoismainen katekeettinen yhteistyö sekä uskonnonopetus Helsingin Saksalaisessa koulussa. Sen 11 katolista uskonnonopetusryhmästä huolehtiminen vaati kaksi kokonaista työpäivää viikoittain. Paljon työtä vaativat myös uuden oppikirjasarjan hankkiminen, opettajien kouluttaminen lukuvuoden aikana sekä lauantaikurssiin liittyvien messujen ja liturgisten toimitusten valmistelu.²

Maallikko-katekeettana Marjatta Jaanu-Schröder saattoi käyttää kaiken työaikansa uskonnonopetuksen järjestelyihin. Hän tosin muisteli, että isä Bakkerin lähtiessä äkinäisesti katekeesiin liittyvät järjestelyt olivat jääneet sekasorron valtaan ja niinpä uusi katekeettisen työn johtaja käytti kesällä 1979 ja seuraavana lukuvuonna aikaa hiippakunnan uskonnonopetuksen tilan perusteelliseen selvittämiseen. Työtä hiippakunnan katekeettisen työn johtajalla kyllä riitti, mutta työtilan järjestäminen osoittautui ongelmalliseksi. Marjatta Jaanu-Schröder ehti työskennellä Pyhän Marian seurakunnan seurakuntasalissa ja piispan talon vierashuoneessa ennen kuin vuoden 1979

¹ Fides 6/1979 Uskonnonopetus ja talouskysymykset; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Vuorela 1989, 318-319.

² Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Vuorela 1989, 318-319.

lopussa hän sai työtilan katolisen Caritas-avustusjärjestön tiloista Hernesaarenkadulta. Marjatta Jaanu-Schröder toivoi, että tila nimitettäisiin yleisen katolisen tavan mukaisesti Katekeettiseksi keskuksesi. Olihan tiedossa, että valmisteltavissa yhteis-pohjoismaisissa katekeettisen työn ohjeissa kehoitettaisiin jokaista hiippakuntaa perustamaan katekeettinen keskus. Piispa Verschuren kuitenkin epäroi ja arveli sen olevan liian suureellista. Lopulta hän kuitenkin myöntyi ja työtila nimettiin Katekeettiseksi keskuksesi. Katekeettisen työnjohtajan lisäksi Marjatta Jaanu-Schröderiä saattoi kutsua Katekeettisen keskuksen juoksupojaksi.³ Siirryttyään hiippakunnan katekeettisen työn johtajaksi Marjatta Jaanu-Schröder alkoi ensimmäistä kertaa lauantaurssin historiassa tallentaa tietoja osallistuneista oppilaista, opettajista ja käytetyistä opetusmateriaaleista.

Katekeesin tila hiippakunnassa oli 1980-luvun alussa kirjava. Helsingissä katolinen uskonnonopetus kattoi lähes koko ala-asteen. Sitä annettiin lauantaurssin lisäksi yhteensä vajaalle sadalle oppilaalle Helsingin Saksalaisessa, Englantilaisessa ja ranskalais-suomalaisessa koulussa. Ranskalais-suomalaisen koulun katolinen uskonnonopetus käynnistyi vuonna 1980 Riitta Laukaman aktiivisuuden ja vapaaehtoisen työpanoksen johdosta. Vuoteen 1982 mennessä aloitettiin katolinen uskonnonopetus myös Itä-Helsingissä, jonne oli muuttanut monilapsinen perhe, jonka katolinen äiti oli kotoisin Argentiinasta. Perheen lasten olisi ollut mahdotonta käydä opetuksessa lauantaurssilla ja niinpä kouluopetusta päätettiin järjestää. Seuraavana vuonna kouluun tuli lisää katolisia oppilaita suomalais-perulaisesta perheestä.

Opetusta jatkettiin kouluissa, vaikka oppilaita olisikin jonain vuonna ollut alle tarvittava minimimäärä. Taloudellista tukea opetukseen jatkamiseen antoivat katoliset avustusjärjestöt, Sveitsin Ansgarwerk ja saksalainen Bonifatiuswerk der Deutschen Katoliken. Erityisesti Helsingin ranskalais-suomalaista koulua varten laadittiin ensimmäistä kertaa Suomessa katolisen uskonnon opetussuunnitelma, jota käytettiin soveltuvien osien myös eräissä seurakunnissa.⁵

³ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Vuorela 1989,318-319.

⁴ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; KKAKptk 19.9.1981; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

⁵ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; KKAKptk 19.9.1981; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

Koulumaista uskonnonopetusta järjestettiin vain Helsingissä. Ruotsinkielistä opetusta annettiin Helsingin lisäksi Turussa. Ainoastaan siellä oppilaalle annettiin koko kouluajan säännöllistä opetusta. Turun, Tampereen ja Jyväskylän seurakunnissa opetuksesta vastasivat edelleen papit ja sisaret. Jyväskylässä ja Tampereella katekeesi merkitsi pääasiallisesti sakramenttiopetusta. Kaikissa seurakunnissa yksityisopetuksen asema oli merkittävä.⁶

Kaikkialla pyrittiin saamaan mukaan vapaaehtoisia maallikoita, joiden kouluttamisesta oli vastuussa katekeettinen keskus. Maallikkojen mukaan tuleminen koettiin tärkeäksi ennen kaikkea siksi, että heidän kautta oli mahdollisuus saada yhteys perheisiin. He merkitsivät myös lisätyövoimaa, mikä vapautti pappeja muihin seurakunnallisiin työtehtäviin.⁷ Katekeettisen työn johtaja korosti uskonnonopetuksen vaikeimpien kysymysten liittyvän kirkon asemaan vähemmistönä:

Katoliset koululaiset itse kokevat vaikeiksi asioikseen, etteivät heidän luterilaiset ystävänsä ymmärrä, että katolisessa kirkossa pitää osallistua messuun joka sunnuntai. Kun monilla katolisilla lapsilla on vain luterilaisia ystäviä, tällainenkin asia voi tulla heille hyvinkin kipeäksi ongelmaksi. Heistä on usein myös vaikea oppia erityisiä katolisia juhlapäiviä ja rukouksia, koska mikään ympäröivässä yhteiskunnassa ei tue niiden merkittävyyttä. Kuitenkin katoliset koululaiset sanovat usein miten, ettei heillä ole mitään erityisiä hankaluuksia tai vaikeuksia siksi, että he kuuluvat katoliseen kirkkoon. Nykyään he saavat joskus jopa paistatella paavin kuuluisuuden loisteessa, mistä he tietysti vilpittömästi nauttivat.⁸

Vaikka katolinen uskonnonopetus sai yhä koulumaisempia muotoja, se säilytti lauantaisin tapahtuvan opetuksen ja aktiivisen messussa käymisen johdosta erityislaatuisuutensa etenkin lasten silmissä. Vähemmistöaseman eri puolet näyttäytyi selvästi lasten kokemuksissa.

Oppimateriaalin uudistaminen oli käynnistynyt jo isä Bakkerin aikana. Kanadassa 1970-luvun alussa valmistettua oppikirjasarjaa oli Pohjoismaiden piispojen päätöksellä aloitettu toimittaa Pohjoismaiden hiippakuntien oloihin soveltuvaksi. Kirjojen toimitustyössä Suomessa katekeettisen työn johtajaa avustivat aktiiviset seurakunta-

⁶ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980.

⁷ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; Na 2/1982 Katolinen oppilas suomalaisessa koulussa; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁸ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980.

laiset. Kirjat julkaisi Katolinen tiedotuskeskus yhteistyössä Tukholman, Kööpenhaminan, Oslon ja Reykjavikin katekeettisten keskusten kanssa. Kirjat painettiin Saksassa Bonifatiuswerk der Deutschen Katoliken -avustusjärjestön osittaisella tuella.⁹

Ensimmäisen vuoden oppikirja ilmestyi vuonna 1979 ja muut viisi seuraavina vuosina. Sisällöllisesti ne poikkesivat merkittävästi aiemmista materiaaleista ja näin ollen vaativat opettajien kouluttamista uusiin opetusmenetelmiin ja kirjojen hyödyntämiseen.¹⁰ Ensimmäiset kolme osaa *Menemme isän luo*, *Muistamme Jumalan suuria tekoja* ja *Jumalan rakkaus yhdistää meitä* muodostivat kokonaisuuden, jossa kuvat olivat keskeisessä osassa ja opetustekstiä oli ainoastaan vähän. Kolmessa seuraavassa, myöhemmin ilmestyneessä osassa *Tule ja katso*, *Ulos ulapalle* ja *Haasteena elämä* opetustekstille ja -kertomuksille oli annettu enemmän tilaa.¹¹

Kuhunkin oppikirjaan kuuluivat myös materiaalit opettajille ja vanhemmille. Erityisesti aikuiset hämmästelivät oppikirjojen kuvapainotteisuutta, mutta lapsia kirjat olivat miellyttäneet. Lapset ilahtuivat myös ajatuksesta, että samoja oppikirjoja käytettäisiin kaikissa Pohjoismaissa. Se herätti yhteenkuuluvuudentunnetta muiden maiden katolilaisten kanssa. Pohjoismainen yhteistyö merkitsi ennen kaikkea mahdollisuutta toteuttaa värikkäämpiä ja monipuolisempia ratkaisuja oppikirjoissa kuin mihin Helsingin hiippakunnalla yksin olisi ollut varaa.¹²

Keväällä 1980 kutsuttiin koolle ensimmäistä kertaa katekeettinen työryhmä, joka sittemmin vuonna 1981 sai nimen katekeettinen neuvottelukunta. Se muodostui kuudesta jäsenestä siten, että hiippakunnan katekeettisen työn johtajan lisäksi jokaisesta Helsingin hiippakunnan viidestä seurakunnasta kuului neuvottelukuntaan katekeettista työtä tekevä edustaja. Päätösvalta säilyi katekeettisen työn johtajalla, muutoin neuvottelukunnan jäsenillä oli neuvoa-antava rooli. Jäsenet valittiin kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Neuvottelukunnan tehtäväksi muodostui hiippakunnan katekeettisen työn vuosisuunnitelman laatiminen sekä sen toteutumisen arvioiminen. Vuosisuunnitelma jakaantui viiteen osaan: Katekeettisen keskuksen talousehdotukseen, opetus-

⁹ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; Fides 2/1982 Lauantaikurssi 10 vuotta.

¹⁰ KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; Fides 2/1982 Lauantaikurssi 10 vuotta.

¹¹ *Menemme Isä luo* 1979; *Muistamme Jumalan suuria tekoja* 1980; *Jumalan rakkaus yhdistää meitä* 1981; *Tule ja katso* 1983; *Ulos ulapalle* 1985; *Haasteena elämä* 1994.

¹² KKA E Esitelmä "katolisesta uskonnonopetuksesta" Maaseudun sivistysliiton Kirkkotaiteen päivillä 14.8.1980; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

materiaalitarpeen arvioimiseen, opettajien koulutussuunnitelmaan, katekeettisesta työstä tiedottamiseen sekä ajankohtaisten asioiden toimittamiseen. Konkreettisten päätösten lisäksi Marjatta Jaanu-Schröder piti neuvottelukunnan tärkeänä tehtävänä sitä, että "jokainen katekeettiseen työhön osallistuva, joka saattaa jopa tuntea hapuilevansa yksin valtavassa erämaassa, liitetään suuntaviivoja ja opetusmalleja luotaessa koko katolisen kirkon katekeesiin". Neuvottelukunnan jäsenten tehtävänä oli välittää suunnitelmia ja materiaaleja varsinaista opetustyötä tekeville henkilöille seurakuntiin. Useimmat Katekeettiseen neuvottelukuntaan valituista henkilöistä vaikuttivat siinä useamman kauden.¹³

Vuosina 1980-1983 Neuvottelukunta kokoontui kaksi kertaa vuodessa, keväisin ja syksyisin. Ensimmäisinä vuosina neuvottelukunta suunnitteli ja kehitti diasporassa asuville katolisille lapsille kirjukurssin, yläaste-ikäisille suunnattua jatko-opetusta ja laati lasten rukouskirjan sekä pohti yhteyden parantamista vanhempiin. Neuvottelukunnan toimeksiannosta käännettiin myös kommuuniokirja *Jeesus kutsuu meitä*. Neuvottelukunta käynnisti katekeettojen systemaattisen kouluttamisen syksyllä 1982. Koulutuspäivillä työskenneltiin sekä opetusmenetelmien että -sisältöjen parissa.¹⁴ Katekeettisella neuvottelukunnalla oli keskeinen asema hiippakunnan uskonnonopetusta kehitettäessä. Sen merkitys ideoinnin, tiedottamisen ja palautteen väljänä oli korvaamaton.

Syksyllä 1981 katekeettisen työn johtaja emännöi Pohjoismaiden katekeettisten johtajien vuosittaista kokousta, joka pidettiin ensi kertaa Suomessa. Kokouksessa pohdittiin ja jaettiin kokemuksia aiheista, jotka olivat osoittautuneet hiippakuntien yhteisiksi kysymyksiksi. Niitä olivat yhteydet vanhempiin, nuorille annettava opetus, varsinaisessa diasporassa asuvien opetus ja opettajien kouluttaminen.¹ Pohjoismaiden katekeettisten johtajien kokous toimi pikemminkin ideafoorumina - päätökset toimenpiteistä jätettiin kunkin hiippakunnan tehtäväksi.

Keskitetyn opetuksen taival jatkui vakaana Helsingin lauantaikurssin viettäessä 10-vuotisjuhlaa lokakuussa 1982 Pyhän Marian kirkossa juhlallisessa messussa ja kirkkokahveilla. Saarnassaan piispa Verschuren totesi lauantaikurssin olevan merkittävä

¹³ KKA Kptk 18.5.1981; Fides 9/1981 Katekeettisen työn nykynäkymiä; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004. Ks. Liite 2.

¹⁴ KKA Kptk 19.5.1980, 10.11.1980, 18.5.1981, 19.9.1981, 27.3.1982, 18.9.1982, 14.5.1983.

¹⁵ Fides 9/1981 Katekeettisen työn nykynäkymiä.

apu vanhemmille heidän kasvatustehtävässään. Lauantaikurssilla lapset voisivat kokea, etteivät he olleet ainoita katolilaisia sekä oppia rukoilemaan yhdessä ja tietämään, mitä Jeesus oli halunnut kirkon opettavan. Juhlaan oli saapunut tungokseen asti seurakuntalaisia. Kirkkokahveilla oli mahdollisuus tutustua uskonnonopetuksessa käytettyihin opetusmateriaaleihin sekä kuulla isä Vossin muistelevan lauantaikurssin vaiheita ja Marjatta Jaanu-Schröderin pohtivan lauantaikurssin tulevaisuudennäkymiä.¹⁶ Kokoaikaisen työntekijän palkkaaminen hiippakunnan katekeesijärjestelyihin ja katekeettisen keskuksen perustaminen merkitsivät käännekohtaa katolisen uskonnonopetuksen taipaleella. Tämä panostus näkyi katekeesijärjestelyiden systematisoitumisena ja laajentumisena.

3.1.2 Paavi ja piispat antavat ohjeet katekeesin tavoitteista ja toteuttamisesta

Katekeettisen työn johtajan ja katekeettisen neuvottelukunnan työssä korostuivat arkinen päätöksenteko ja käytännön ongelmanratkaisutilanteet. Työn taustalla olleet arvot nousivat kuitenkin opetustilanteiden herättämien kysymysten lisäksi paavin ja piispojen laatimista ohjeista.

Piispa Verschuren lähestyi hiippakuntalaisiaan paastonaikana vuonna 1979 kirjeellä, joka käsitteli katolisia lapsia ja heidän oikeuksiaan. Piispa pohti lasten oikeuksien merkitsevän erityisesti oikeutta elämään, oikeutta olla keskeneräinen ja oikeutta saada kasvatusta. Jälleen hän toi esiin katolisen kirkon kannan katekeesiin: vastuu kristillisestä kasvatuksesta ja oikeus siihen kuului ensisijaisesti vanhemmille, ei kirkolle. Kirkko tarjosi vanhemmille tukeaan kutsumalla lapset uskonnonopetukseen, seurakuntien liturgiseen elämään ja yhteisön jäseneksi. Hän vetosi vanhempiin:

On kuitenkin niin, että se uskonnonopetus, jota papit, sisaret ja maallikot innostuneesti ja uhrautuvasti antavat, on vaarassa jäädä ilman syvempiä juuria, ellei se löydä vastakaikua lasten kotien elämäntyylistä tai vanhempien valmiudesta elää itse hengellistä elämää. Siksi uskon olevan välttämätöntä, että hiippakuntamme pyrkii saamaan vanhemmat tehokkaasti mukaan lastensa uskonnonopetukseen.¹⁷

Katolisen uskonnonopetuksen pyrkimyksenä ei ollut vain välittää tietoa kirkosta ja sen perinteestä vaan herättää ja ruokkia uskoa.

¹⁶ Fides 10/1982 Lauantaikurssi 10 vuotta.

Syksyllä 1979 paavi Johannes Paavali II julkaisi katekeesia käsittelevän kiertokirjeen *Catechesi Tradendae - Katolisen kirkon piispoille, papistolle ja kaikille uskoville meidän aikamme uskonnonopetuksesta*. Suomeksi se julkaistiin vuonna 1980. Paavi asetti katekeesin peruslähtökohdaksi Kristuksen salaisuuden. Uskonnonopetuksen tuli olla tämän salaisuuden kaikkien ulottuvuuksien tutkimista. Katekeesi oli luonnostaan sidottu liturgiaan ja sakramentteihin, koska niissä Jeesus toimi koko persoonassaan ja tuli ihmisen luokse. Katekeesin kohteeksi paavi määritteli kaikki seurakuntalaiset pikkulapsista aikuisiin. Uskonnonopetuksen tuli olla koko kirkon työtä, johon kaikki sen jäsenet voisivat osallistua. Perheen katekeettisen vaikutuksen paavi näki kuitenkin ainutlaatuisena ja korvaamattomana. Niinpä seurakuntien tuli tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Vaikka ekumenian nimissä olisi tarkoituksenmukaista tehdä uskonnonopetuksessa yhteistyötä muiden kristittyjen kanssa, paavi piti tärkeänä, että katolilaisten on aina saatava myös omaa opetusta. Hän ei nähnyt uskonnonopetusta muusta seurakuntatyöstä erillisenä osa-alueena vaan pikemminkin osana kirkon sielunhoito- ja lähetystyötä.¹⁸

Paavin antamat ohjeet lähtökohtanaan Pohjoismaiden piispat laativat maidensa olosuhteisiin soveltuvat katekeettiset ohjeet, jotka julkaistiin suomeksi vuoden 1983 alussa. Tietävästi ohjeita oli osittain sovellettu Helsingin hiippakunnassa jo ennen niiden virallista ilmestymistä. Uskonnonopetuksen tavoitteita noudattavat ohjeet oli laadittu konkreettiseksi apuvälineeksi opetustyötä tekeville. Niissä kuvailtiin erilaisia uskonnonopetuksen malleja keskitetystä opetuksesta sakramenttikeskusteluihin ja etäopetukseen sekä listattiin opetussisältöjä eri ikävuosille. Diasporatilanteessa korostui näkemys siitä, että katekeesi on koko seurakunnan työtä ja maallikkoavustajien kouluttaminen oli välttämätöntä. Katekeettojen kouluttamisen piispat arvioivat yhdeksi pastoraalisen työn tärkeimmistä tehtävistä. Erityisesti tässä kysymyksessä katekeettisten keskusten roolia pidettiin merkittävänä. Suomen katolilaiset pääsivät tutustumaan niihin Fidesin liitteenä julkaistussa vihkosessa.¹⁹ Piispojen laatimat ohjeet pyrkivät vastaamaan katekeettisen työn käytännönkysymyksiin abstraktien tavoitteiden laatimisen sijaan. Yhtenäiset katekeettiset ohjeet mahdollistivat osaltaan kate-

¹⁷ Fides 3/1979 Lapsemme ja heidän oikeutensa. Kirje hiippakuntalaisille paastonaikana 1979.

¹⁸ Paavi Johannes Paavali II 1980, 7-8, 15, 20-21, 27-35, 48-55.

¹⁹ Katekeettiset ohjeet 1983; Fides 4/1983 Katekeettiset ohjeet; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

keettisten keskusten pohjoismaista yhteistyötä erityisesti opetusmateriaalien vaihtamisen, valmistamisen ja painatuskustannusten minimoinnin osalta.

Pohjoismaat järjestivät uskonnonopetuksen eri tavalla. Ruotsissa uskonnonopetus järjestettiin objektiivisen uskonnonopetuksen periaatetta noudattaen, jolloin tunnustuksen mukainen uskonnonopetus jäi täysin kirkon huolehdittavaksi. Islannissa uskonnonopetus oli myös tunnustuksetonta mutta painotti kristinuskoa. Tanskassa ja Norjassa uskonnonopetus järjestettiin enemmistön eli evankelis-luterilaisten tunnustuksen mukaisesti. Oppilaat, jotka eivät kuuluneet evankelis-luterilaiseen kirkkoon, saattoivat suomalaisten oppilaiden tavoin vapautua enemmistön tunnustuksen mukaisesta uskonnonopetuksesta. Vaikka katolista uskonnonopetusta saattoi saada yksityiskouluissa, oli seurakunnissa järjestettävä uskonnonopetus kuitenkin ensisijainen katekeesin muoto kaikissa Pohjoismaissa. Piispojen yhteistyö koski pääsääntöisesti tätä seurakunnassa tapahtuvaa katekeesiä ja niinpä Suomen koulutuspoliittisessa mittelössä Katolinen kirkko Suomessa haki liittolaisia muilta kristillisiltä tahoilta.

3.2. Vähemmistöjen uskonnonopetus uhattuna

3.2.1 Komiteatyöskentely saa vähemmistöuskontokunnat varuilleen

Heikentynyt taloudellinen tilanne ja muuttunut yhteiskunnallinen ilmapiiri vakauttivat 1970- ja 1980-lukujen taitteessa uskonnon ja valtion suhteita sekä vaikuttivat kirkon ja uskonnollisuuden merkityksen uudenlaiseen ymmärtämiseen. Evankelis-luterilaisen kirkon aktiivisella julkisuuskuvan kohottamisella lienee ollut osuutensa kehityksessä. Uskontoa ei ollut mahdollisuus tarkastella 1960-luvun tavoin vain sen yhteiskunnallisen merkityksen perusteella vaan se ymmärrettiin ensisijaisesti ihmisen olemassaoloa ja elämäntarkoitusta koskevana asiana. Vuoden 1979 eduskuntavaalien lähestyessä löytyi uskonnonopetukselle enemmän ystäviä kuin vihamiehiä.²¹ Niinpä enemmistön tunnustuksen mukaisen uskonnollisen kasvatuksen asema ei koululaki-uudistuksen käynnistyessä ollut vaakalaudalla.

²⁰ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; UEK s.a.; Pyysiäinen 1982, 56-62; Bohn 1998, 50; Sameri & Verschuren 1998, 160.

²¹ Murtorinne 1995, 390-391; Kuusela 2000, 43.

Opetusministeriö asetti keväällä 1976 koululakityöryhmän, jonka tehtävänä oli laatia myöhemmin asetettavan komitean työpohjaksi ehdotukset sekä kunnallisia ja yksityisiä kouluja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Keväällä 1979 työryhmä jätti mietintönsä, jossa ei esitetty merkittäviä muutoksia evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen asemaan. Huomattavin muutos aikaisempaan käytäntöön koski vähemmistöuskontokuntia: tunnustuksellista uskonnonopetusta tulisi koulussa järjestää vain evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen tunnustuksen mukaan. Mietinnössä ei käynyt ilmi perusteluja ratkaisulle, mutta siinä kuitenkin todettiin, että huomiota tulisi vielä kiinnittää peruskoulun ja lukion uskonnon ja etiikan opetuksen järjestämiseen vähemmistöryhmille.²² Kirkon kasvatusasian keskuksen (KKK) kouluasiainsihteri Hannu Juntunen epäili ratkaisun taustalla olleen pidättäytyvä suhtautuminen kalliiksi tulevien pienten opetusryhmien muodostumiseen ja epäily, että vähemmistöryhmien uskonnonopetuksen suunnitelmien laatiminen saattaisi olla kohtuuttoman hankalaa.²³ Opetusministeriö asetti syksyllä 1979 koululainsäädännön valmistelutyöryhmän, jonka keskeisimpänä tehtävänä oli ottaa kantaa sekä koululakityöryhmän mietintöön että siinä avoimeksi jääneisiin laaja-alaisiin ja koulutuspoliittisesti tärkeisiin kysymyksiin. Työryhmä, joka luovutti mietintönsä syksyllä 1981, ehdotti koululakityöryhmän esittämään malliin uskonnonopetuksen järjestämisestä vain yhtä muutosta: evankelis-luterilaisten ja ortodoksisten oppilaiden muodostaman vähemmistöryhmän raja alennettiin viidestä kolmeen. Koululainsäädännön valmistelutyöryhmäkään ei perustellut ratkaisuaan antaa uskonnonopetusta vain evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluville vähemmistöryhmille.²⁴ Vaikutti siltä, että mietinnöissä oletettiin, että vähemmistöt halusivat huolehtia uskonnonopetuksestaan yksinomaan kirkkojen ja yhteisöjen piirissä.

Useat eri tahot ottivat työryhmille osoittamissaan kirjeissä kantaa vähemmistöjen uskonnonopetuksen puolesta ja sitä vastaan. Vaikka käytännössä uskonnollisten vähemmistöjen uskonnonopetus oli monesti tarkoituksenmukaista järjestää kyseisen yhteisön omasta toimesta, Yhteiskristillinen kasvatusasian neuvottelukunta (YKN) totesi:

²² Koululakityöryhmän mietintö 1979, 3-4, 18.

²³ Juntunen 1985a, 134-135.

²⁴ Koululainsäädännön valmistelutyöryhmän mietintö 1981, IV-IX, 59, 72

Uskonnollisten yhteisöjen säädännöllinen aseman heikentäminen ei kuitenkaan ole uskonnonvapauslain hengen mukaista ja tästä syystä yhteiskristillinen kasvatusasiain neuvottelukunta korostaa, että säädösehdotuksen jatkokäsittelyssä nykyinen periaatteellinen tilanne tulee säilyttää. Koska peruskoulu on oppivelvollisuuskoulu, on perusteltua, että myös vähemmistöille järjestetään uskonnon-opetusta säädetyin edellytyksin.²⁵

Lakia valmisteltaessa myös evankelis-luterilainen kirkko ajoi selkeästi vähemmistöryhmien oikeuksia. Syynä saattoi olla pyrkimykset turvata enemmistön uskonnonopetus, mutta toisaalta Hannu Juntunen piti syynä "kotiekumeniaa".²⁶ On todennäköistä, että hän tarkoitti tällä sekä kotimaassa tapahtuvaa kristillisten kirkkojen yhteistyötä että halua pitää yllä ja edistää toimivia suhteita.

Myös Yksityiskoulujen liitto ry asettui tukemaan vähemmistöjen uskonnonopetuksen puolustusrintamaa.²⁷ Vapaa-ajattelijain liitto ry korosti, että ihmisoikeudet kuuluvat eettisen humanismin mukaan kaikille, sekä uskovaisille että uskonottomille. Liitto vetosi Kirkko ja valtio -komitean lausuntoon, jossa korostettiin jokaisen oikeutta oppia ja opettaa omaa uskontoa tai siihen rinnastettavaa vakaumusta. Sen mielestä kaikille vähemmistöryhmille annettava yhteinen etiikan opetus loukkaisi sitä periaatetta, jonka mukaan yhteiskunnan tuli taata kaikille yhtäläiset yhteiskunnalliset edellytykset oman uskonnon tai sitä vastaavan vakaumuksen oppimiseen.²⁸ Niinpä liitto ilmaisi kannattavansa sekä uskonottomien että vähemmistöuskontoihin kuuluvien aseman parantamista koululaitoksessa:

Koulujärjestelmälain (467/26.7.1968) 6§ mukaan uskonnonopetuksesta vapauteuille annetaan uskontojen historian ja siveysopin opetusta. Kun opetuksen on katsottu olevan myös uskonnollisille vähemmistöryhmille tarkoitettua ja kun opetuksen laadusta ovat päättäneet kristityt, opetuksesta on tullut uskonnollishenkistä, ja tämä on monissa tapauksissa loukannut vakavasti uskonottomien vanhempien oikeutta määrätä lastensa uskonnollisesta ja moraalista kasvatuksesta yhdenmukaisesti oman, uskonottoman vakaumuksensa mukaisesti. Vapaa-ajattelijain liiton mielestä kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen 18. artiklan 4. momentti ja uskonnonvapauslain 8§ edellyttävät yhdessä, että uskonottomia pitää mahdollisessa vastikeopetuksessa käsitellä omana ryhmänään ja oman vakaumuksensa näkökulmasta.²⁹

²⁵ VNA OPMA 6884/04/76 YKN opetusministeriölle 28.8.1979

²⁶ Kuusela 2000, 51-52.

²⁷ VNA OPMA 6884/04/76 Kirkon kasvatusasiain keskus opetusministeriölle 5.9.1979; VNA OPMA 6884/04/76 Yksityiskoulujen liitto r.y. opetusministeriölle 15.11.1979.

²⁸ VNA OPMA 6884/04/76 Vapaa-ajattelijain liitto r.y. koululainsäädännön valmistelutyöryhmälle 18.12.1979; VNA OPMA 8905/04/79 Vapaa-ajattelijain liitto ry. Opetusministeriölle 6.9.1981; VA 6/1981 Koululait ja ihmisoikeudet.

²⁹ VNA OPMA 6884/04/76 Vapaa-ajattelijain liitto r.y. koululainsäädännön valmistelutyöryhmälle 18.12.1979; VNA OPMA 8905/04/79 Vapaa-ajattelijain liitto ry. Opetusministeriölle 6.9.1981.

Finlands Svenska Skolungdomsförbund rf. puolestaan vaati uskonnonopetuksen korvaamista etiikan opetuksella.³⁰

Hallituksen esitys vähemmistöjen uskonnonopetuksen osalta oli niin peruskoulu-kuin myös lukiolaissa sisällöltään samanlainen kuin koululainsäädännön valmistelutyöryhmän esitys. Tunnustuksellista uskonnonopetusta tulisi koulussa järjestää vain evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen tunnustuksen mukaan. Tunnustuksetonta opetusta koskevaa momenttia oli puolestaan täsmennetty: osallistumisvelvollisuus koskisi oppilasta, joka oli vapautettu enemmistön uskonnonopetuksesta eikä saanut vastaavaa opetusta koulun ulkopuolella tai ortodokseille tai luterilaisille vähemmistöille tarkoitettua uskonnonopetusta koulussa. Myös hallituksen esityksessä oletettiin vähemmistöuskontokuntien järjestävän jäsenilleen tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta koulun ulkopuolella.³¹

3.2.2 Sanoilla koulutuspoliittiseen sotaan

Joulukuussa 1981 Suomen ekumeenisen neuvoston (SEN) yleiskokouksessa käsiteltiin aihetta "Tunnustuksellisuus ja ekumenia koulujen uskonnonopetuksessa". Kouluhallituksen uskonnon ylitarkastaja Olavi Aula piti aiheesta esitelmän, jota seurasi paneelikeskustelu. Aula kuvaili uskonnon luokan olevan avoinna kaikille. Tällä hän tarkoitti, että uskonnonopettajat asennoituivat ekumeenisesti eri kirkkoihin ja uskonnollisiin yhteisöihin kuuluviin oppilaisiin. Hän ei myöskään nähnyt ryhmäjakosäännöksiä ekumeenisena ongelmana. Aula perusteli vähemmistöjen uskonnonopetusta koskevaa ratkaisua hallituksen esityksessä:

Valtiohallinnon näkökulmasta tässä ei ole kysymyksessä uskonnollisen suvaitsemattomuuden lisääntyminen. Ongelma on pelkästään opetusryhmien kokoon liittyvät valtiontaloudelliset ongelmat.³²

Katolisen näkökulman keskusteluun toivat piispa Verschuren ja katekeettisen keskuksen johtaja Marjatta Jaanu-Schröder. Jaanu-Schröder näki oman tunnustuksen mukaisen uskonnonopetuksen keskeisenä kehitystekijänä lapsen elämässä:

³⁰ VNA OPMA 6884/04/76 Finlands Svenska Skolungdomsförbund rf till undervisningsministriet 30.11.1979

³¹ Juntunen 1985a, 139-140.

³² SENA Yptk 1.12.1981; Na 2/1982 Tunnustuksellisuus ja ekumenia koulujen uskonnonopetuksessa.

Kasvaminen ekumeniaan on mahdollista vain sellaiselle ihmiselle, jolla on henkilökohtainen usko ja suhde kirkkoonsa. Jos emme pysty tukemaan myös vähemmistöjen lasten ja nuorten identiteetin kehittymistä, emme pysty kasvattamaan heistä vastuuntuntoisia ekumeenisiä kristittyjä.³³

Jaanu-Schröder vetosi jokaisen lapsen inhimilliseen oikeuteen kasvaa ympäristössä, joka ei ollut ristiriidassa hänen uskontonsa kanssa.

Piispa Verschuren puolestaan puolustautui vetoamalla kansalaisten yhdenvertaisuuteen ja uskonnonvapauteen. Hänen kantansa oli selkeä: valtion tapaa huolehtia vain enemmistön ja yhden vähemmistökirkon tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta ei voitu pitää uskonnonvapauslain hengen mukaisena. Vähemmistöryhmät eivät voisi pitää oikeudenmukaisena tai riittävänä lain suomaa mahdollisuutta jättäytyä pois enemmistölle tarkoitetusta uskonnonopetuksesta. Katolinen kirkko ei ollut halukas kantamaan lakiuudistuksen mukanaan tuomia negatiivisia seurauksia. Piispasta lakiehdotus uhkasi ekumeniaa ja SEN:n nimissä tapahtuvaa yhteistyötä. Piispa Verschuren myönsi katolisen kirkon suhtautuvan "hartaasti" uskonnonopetukseen kouluissa. Samoin katolinen kirkko ei kuitenkaan voinut suhtautua katolisille lapsille annettavaan toisen kirkon tunnustuksen mukaiseen uskonnonopetukseen. Hän toisti kantansa SEN:n vuosikokouksessa maaliskuussa 1982. Hiippakuntalaisille kuva koulutuspoliittisesta tilanteesta sekä piispan ja katekeettisen keskuksen johtajan vaikutuspyrkimyksistä välittyi Fidesin sivuilta.³⁴

Piispan sinnikkäissä kannanotoissa ja aktiivisessa asennoitumisessa vähemmistöjen oikeuksien puolustamiseen oli todellakin havaittavissa harrasta suhtautumista uskonnonopetukseen. Koulutuspoliittisessa taistelussa ei ollut kyse vain tunnustuksellisen uskonnonopetuksen muodosta vaan Suomen kansalaisten yhdenvertaisuudesta. Enemmistön ja vähemmistöjen asettaminen vastakkain todennäköisesti syvensi katolilaisten voimakkaita tunteita koulun uskonnonopetusta koskeviin kysymyksiin.

Maaliskuussa 1982 vähemmistöuskontokuntien edustajat lähestyivät kansanedustajia kirjeellä. He halusivat kiinnittää kansanedustajien huomion uskonnollisia vähemmistöjä uhkaavaan koululakiuudistukseen, joka heikentäisi vähemmistöryhmien asemaa sekä asettaisi ne taloudellisesti eriarvoiseen asemaan ja ennen kaikkea loukkaisi yksilön uskonnonvapautta. Kirjeessä oli liitteenä YKN:n laatima kannanotto

³³ Na 2/1982 Katolinen oppilas suomalaisessa koulussa.

³⁴ SENA Yptk 1.12.1981; SENA Vptk 23.3.1982; Fides 1/1982 Kirkon ja valtion suhteet katolisesta

koululakityöryhmän mietinnöstä. Allekirjoittajat edustivat kuutta eri uskontokuntaa: evankelis-luterilaista kirkkoa, ortodoksista kirkkoa, katolista kirkkoa, adventtikirkkoa, vapaakirkkoa sekä metodistikirkkoa.³⁵ Katolinen kirkko kävi aktiivista puolustustaistelua, eikä säästellyt keinoja pyrkiessään pitämään kiinni uhatuista mutta saavutetuista eduista. Se pyrki vaikuttamaan päättäjiin useiden väylien kautta.

3.2.3 Sivistysvaliokunta vähemmistöjen oikeuksien puolustajana

Koululakipaketin käsittely siirtyi keväällä 1982 sivistysvaliokunnalle, joka pyysi perustuslakivaliokunnalta lausuntoa koululakipakettiin sisältyvistä asioista. Perustuslakivaliokunta katsoi hallituksen esityksen olevan valtiosäännön kannalta mahdollinen, koska evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityiskohtelua ei voitu niiden erityisaseman vuoksi pitää perustuslain vastaisena. Sivistysvaliokunta kuuli kesäkuussa 1982 asiantuntijoinaan ylitarkastaja Pekka Eloa kouluhallituksesta, pääsihteeri Erkki Hartikaista ja liittoneuvoston jäsen Arto Tiukkasta Vapaa-ajattelijain liitto ry:stä, kouluasiainsihteeri Hannu Juntusta, joka edusti sekä KKK:ta että YKN:a ja puheenjohtaja, apulaisprofessori Lea Pulkista kotikasvatuksen liitto ry:stä. Vapaa-ajattelijain liiton edustajat pitivät vallitsevan uskonnonopetuksesta vapautumissäädösten mukaista menettelyä syrjintänä ja uskonnonvapauden loukkauksena. Tiukkanen ehdotti, että uskonnonopetuksesta tehtäisiin kokonaan vapaaehtoinen oppiaine. YKN piti perusteltuna odottaa, että koululainsäädäntö kunnioittaisi kaikkien vähemmistöjen uskonnonvapautta, ja että säilytettäisi kouluviranomaisten lakisääteinen velvollisuuden huolehtia säädetyin edellytyksin kaikkien uskonnon opetusryhmien uskonnonopetuksesta peruskouluissa. YKN piti kuitenkin tärkeänä, että säilytettäisiin mahdollisuus uskonnollisen yhteisön järjestämään uskonnonopetukseen. Elo puolestaan muistutti, että Suomen perustuslaki sekä Suomen allekirjoittamat kansainväliset ihmisoikeussopimukset takasivat kaikkien katsomuksellisten ryhmien tasapuolisen kohtelun Suomessa. Hän esitti hallituksen esitykseen ehdotuksia, joiden tarkoituksena oli turvata tasapuolisuuden periaate paremmin.³⁶ Elon esittämät muutoksen eivät kuitenkaan koskeneet muita kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuu-

näkökulmasta; Fides 4/1982 Koululainsäädännön uudistus uhkaa uskonnonvapautta.

³⁵ YKNA Nptk 31.3.1982.

³⁶ EA Sptk 1.6.1982; VA 5/1982 Taistelu paremmista koululaeista jatkuu; Juntunen 1985a, 145-146; Kuusela 2000, 48-50.

luvia oppilaita. Asiantuntijoista ainoastaan Hannu Juntunen asettui puolustamaan muiden kuin kansankirkkoihin kuuluvien vähemmistöryhmien asemaa.

Sivistysvaliokunta päätyi kuitenkin tekemään vähemmistöjen uskonnonopetuksen kannalta merkittäviä muutoksia hallituksen koululakipakettiin. Peruskoululain 28 §:än ja lukiolain 19 §:än lisättiin kolmas momentti, jonka mukaan vähintään kolmelle enemmistön uskonnonopetuksesta vapautetulle oppilaalle, jotka kuuluivat samaan uskontokuntaan, oli järjestettävä oman tunnustuksen mukaista opetusta. Lääninhallitukselle jäi oikeus myöntää poikkeus oppilasluvussa.³⁷

Sivistysvaliokunnan kanssa samanaikaisesti koulussa annettavan uskonnonopetuksen asemaa pohti opetusministeriön asettama Kirkko ja valtio -työryhmä. Se jätti mietintönsä 31.12.1982, hieman ennen koululakipaketin käsittelyä eduskunnan täysistunnossa. Se kiinnitti huomiota vähemmistöjen uskonnonopetuksen puuttumiseen hallituksen esityksestä ja katsoi, että vähemmistöjen uskonnonopetus tuli turvata käytännön sallimissa rajoissa:

Tällöin on kuitenkin otettava huomioon, että näin laajasta velvollisuudesta opetuksen järjestämiseen saattaa syntyä hankaluuksia. Näin laaja opetusvelvollisuus tulisi toteuttaa kuitenkin vain siinä tapauksessa, että uskonnonopetuksen järjestäminen ei käytännössä asettaisi kouluhallinnolle kohtuuttomia vaatimuksia.³⁸

Työryhmä esitti muutosta myös enemmistön uskonnonopetuksesta vapautumiskäytäntöön: uskontokuntiin kuulumattomien ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden tulisi erikseen ilmoittaa, jos he halusivat osallistua enemmistön uskonnonopetukseen. Voimassa olevan käytännön mukaan näiden oppilaiden huoltajien tuli tehdä ilmoitus uskonnonopetuksesta vapautumiseksi.³⁹ Opetusministeriön asettama komitea pysytteli samoissa teemoissa kuin varsinainen Kirkko ja valtio -komitea. Se otti vaisun myönteisen kannan vähemmistöjen uskonnonopetukseen mutta myönsi samalla uskonnonopetuksen järjestämiseen liittyvät ongelmat. Vaikka komitea ei ollut ehdoitta valmis sivistysvaliokunnan esittämiin periaatteellisiin linjauksiin, se kuitenkin vaati rohkeammin vähemmistöjen toivomaa muutosta enemmistön uskonnonopetuksesta vapautumiseen.

³⁷ Peruskoululaki (Säädöskokoelma 476/1983); Lukiolaki (Säädöskokoelma 477/1983).

³⁸ Opetusministeriön kirkko ja valtio -työryhmän mietintö 1982, 67-68.

³⁹ Opetusministeriön kirkko ja valtio -työryhmän mietintö 1982, 67-68.

Eduskunnan käsitellessä koululakipakettia kristillisen liiton kansanedustaja Olavi Ronkainen määritteli uskonnollisten vähemmistöjen uskonnonopetuksen suurimmaksi ongelmaksi opetussuunnitelmien puuttumisen. Hän korosti, ettei koulun kannalta uskonnonopetusta voitu antaa ilman asianmukaista opetussuunnitelmaa ja oppikirjaa.⁴⁰ Muutoin kysymys uskonnonopetuksesta ei noussut esiin edustajien puheenvuoroissa.

Eduskunta hyväksyi koululakipaketin sivistysvaliokunnan esittämässä muodossa helmikuussa 1983. Ortodoksiseen kirkkoon kuuluvien oppilaiden osalta uskonnonopetuksesta tuli pakollista, kun taas muiden vähemmistöryhmien koulussa annettava opetus säilyi vapaaehtoisena. Oman tunnustuksen mukaista opetusta tuli peruskoululaisten osalta vanhempien ja lukiolaisten osalta heidän itsensä vaatia. Uusi lukiolaki merkitsi lukion uskonnonopetuksen aseman huomattavaa vahvistumista: aikaisemmin ortodokseja lukuun ottamatta vähemmistöryhmille ei ollut järjestetty oman tunnustuksen mukaista opetusta lukioasteella. Vuonna 1985 voimaan astunut lukiolaki korvasi hajanaiset ja epäyhtenäiset säädökset, joista osa oli peräisin jopa vuoden 1872 koulujärjestyksestä.⁴¹ Vaikka lakiuudistus raotti koulun ovea uskonnollisille vähemmistöille entistä enemmän, se jätti vähemmistöuskontokunnille edelleen mahdollisuuden järjestää uskonnonopetus myös koulun ulkopuolella. Laki ei kuitenkaan tuntenut ajatusta korvaavasta uskonnonopetuksesta mutta ei myöskään asettanut pakolliseksi osallistumasta vieraan tunnustuksen mukaiseen opetukseen.

Koululait saivat hyvän vastaanoton vähemmistöuskontokunnissa. Katolinen hiip-pakuntalehti kirjoitti:

Uudet koululait merkitsevät näin hyvää askelta kohti uskonnonvapauden entistä laajempaa toteutumista ja katolisen uskonnonopetuksen järjestämisestä, mutta edellyttävät yhä aktiivisuutta koululaisilta, heidän vanhemmiltaan ja seurakunnilta.⁴²

Vuonna 1984 säädetty peruskouluasetus edellytti muun kuin luterilaisen tai ortodoksisen vähemmistöryhmän uskonnonopetuksen tarvittaessa perustuvan paitsi huoltajan vaatimukseen myös selvitykseen tunnustuksen sisällöstä. Valtakunnalliset peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmat vahvistettiin vuonna 1985. Uuden opetus-

⁴⁰ Vp.ptk 11.2.1983, 4889-4891.

⁴¹ Juntunen 1985a, 36-41; Turpeinen 1993, 20-23.

suunnitelma-ajattelun mukaisesti peruskoulun opetussuunnitelmat laati käytännössä kunta. Kouluhallitus päätti valtakunnallisista oppimääristä ja antoi yleiset ohjeet opetussuunnitelmien laadintaa ja itse opetusta koskien.⁴³ Uusi laki toi peruskouluun ja lukioon myös niin kutsutun tuntikehysjärjestelmän. Kouluille määritettiin käytettävissä olevien opetustuntien enimmäismäärä samalla kun luovuttiin yksityiskohtaisista aineittaisista ohjeista.⁴⁴ Uskonnonopetusta koskenut julkinen keskustelu hiljentyi koululakipaketin hyväksymisen myötä. Tähän lienee osaltaan vaikuttanut ruotsalaisen kansanpuolueen riveistä kansanedustajaksi noussut pastori Gustav Björkstrand, joka toimiessaan vuosina 1983-1987 opetusministerinä vaikutti myös KKK:ssa.⁴⁵

3.3 Katolinen uskonnonopetus - täydentävää vai korvaavaa?

3.3.1 Epäröiden kohti koulua - keskustelua katekeesin luonteesta

Jo lakiuudistusta valmisteltaessa vahvistui hiippakunnassa, etenkin Helsingin seurakunnissa, keskustelu katolisen uskonnonopetuksen luonteesta. Hiippakunnassa pohdittiin, oliko katekeesin tarkoituksena vain täydentää koulussa annettua evankelis-luterilaista uskonnonopetusta katolisuuden erityispiirteillä vai pyrittiinkö seurakunnan järjestämällä katekeesilla korvaamaan koulun tarjoama uskonnonopetus. Molemmille näkemyksille löytyi hiippakunnassa kannattajia.⁴⁶ Turun kirkkoherra Frans Voss suhtautui keväällä 1983 varsin epäilevästi katekeesin siirtymisestä kouluun:

Uusi peruskoululaki on poliittinen saavutus, mutta emme usko - valitettavasti tämä on todettava - että sen vaikutus ulottuu meidän seurakuntaamme. Ehkä on mahdollista, että kerran kymmenessä vuodessa samassa luokassa on kolme katolista oppilasta. Jos tarkoitetaan eri asteella (luokka) olevia lapsia ja nuoria, niin miten voidaan opettaa yhdessä sellaisia lapsia ja nuoria?⁴⁷

Katekeetta Riitta Laukama vetosi kouluopetuksen puolesta:

Pääosin tiedollisen uskonnonopetuksen siirtyminen kouluissa annettavaksi aiheuttaa tervetulleen ja hedelmällisen eron sen ja sakramentteihin valmistavan ka-

⁴² Fides 3/1983 Uudet koululait ja katolinen uskonnonopetus.

⁴³ Peruskouluasetus (Säädöskokoelma 718/1984); Pyysiäinen 1998, 53.

⁴⁴ Juntunen 1985b, 22.

⁴⁵ Kuusela 2000, 53-54.

⁴⁶ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁴⁷ KKA Kptk 14.5.1983.

tekeesin välillä, joka silloin voidaan antaa intensiivisesti ja vailla turhaa koulu-
maisuuksia, myös yhteisöllisyyttä ja vanhempien osuutta korostaen.

Katolinen kirkko Suomessa on näkyvästi ja painokkaasti vedonnut yhteiskun-
nallisiin päättäjiin katolisen uskonnonopetuksen tasa-arvoisuuden lisäämiseksi.
On johdonmukaista, että kirkko käyttää hyväkseen nyt avautuvat uudet mahdol-
lisuudet.⁴⁸

Riitta Laukama nosti keskusteluun myös kysymyksen uskonnonopettajan asemasta. Koulussa
järjestettävä opetus merkitsi katoliselle uskonnonopettajalle "leipätyötä". Täysin
vapaaehtoisesti lauantaisin toteutettu seurakunnan uskonnonopetus vei kohtuuttomasti
perheen yhteistä aikaa. Koulun ja kuntien velvollisuus maksaa palkkaa katolisestakin
uskonnonopetuksesta oli Riitta Laukaman mielestä tilaisuus, jota tulisi ehdottomasti
hyödyntää.⁴⁹

Marjatta Jaanu-Schröder piti keskeisenä näkökulmana vähemmistöön kuuluvan nuoren
uskonnollisen identiteetin kehittymistä:

Viime vuosina olemme kuitenkin yhä vakavammin alkaneet kysellä, mitä oike-
astaan tapahtuu lapselle ja nuorelle, joka elää täysin luterilaisessa ympäristössä,
on ehkä koulunsa ainoa katolinen oppilas ja osallistuu 1-2 tuntia viikossa luteri-
laiseen opetukseen ja saa lisäksi muutaman vuoden ajan katolista opetusta muu-
taman kerran vuodessa. Miten hän kasvaa katolisen kirkon yhteyteen, mikä on
kuitenkin opetuksen tärkein päämäärä.⁵⁰

Uskonnonopetus liittyi kiinteästi vähemmistöuskontokunnan jäsenyyteen kasvattamiseen.
Koulun enemmistön tunnustuksen mukainen uskonnonopetus uhkasi katolisen identiteetin
kehittymistä, mutta oman tunnustuksen mukainen koulussa tapahtuva uskonnonopetuskaan ei
sitä tukenut. Kasvaminen kirkon jäsenyyteen ja tutustuminen oman ikäisiin katolilaisiin
turvattiin tehokkaimmin seurakunnissa tapahtuvalla keskitetyllä katekeesilla. Taloudellisesta
näkökulmasta uskonnonopetuksen sysääminen yksinomaan kirkon vastuulle ei kuitenkaan
ollut toimiva ratkaisu.

Uskonnonopetuksen järjestämiseen liittyvät haasteet koskivat ennen kaikkea taloudellisia
näkökohtia ja opettajien kouluttamista. Niinpä papiston ja uskonnonopettajien reaktiot
lakiuudistukseen olivat varsin varovaisia. Samassa yhteydessä suunniteltiin lauantaikurssin
laajentamista koko ala-asteen ja myöhemmin myös yläasteen katta-

⁴⁸ KKA Kptk 14.5.1983.

⁴⁹ Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

⁵⁰ Jaanu-Schröder 1985, 20-21.

vaksi kokonaisuudeksi. Eri osapuolia tyydyttävänä ratkaisuna muutos käynnistyi maltillisesti, kun lauantaikurssi laajeni lukuvuonna 1983-1984 viisivuotiseksi.⁵¹

Lakiuudistuksen myötä kysymys oppilaan uskontokunnan merkitsemisestä peruskoulun oppilaskorttiin tuli ajankohtaiseksi. Aikaisemmin muuhun kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluva oppilas merkittiin muu- kategoriaan. Oppilasryhmän muodostamiseen edellytetyn vähimmäisoppilasmäärän laskeminen viidestä oppilaasta kolmeen johti siihen, että oli saatava selvyys löytyisikö joistain kouluista vaadittava kolmen samaan uskontoon kuuluvan oppilaan ryhmä. Rekisteröintikäytäntö vaikeutti kuitenkin tätä työtä. Niinpä YKN kutsui kokoukseensa syyskuussa 1983 asiantuntijaksi väestörekisteritarkastaja Erkki Huhdan. Käydyn keskustelun pohjalta päädyttiin siihen, että YKN:n tulisi lähestyä väestörekisterikeskusta ja kouluhallitusta kirjeitse. Väestörekisterikeskusta pyydetäisiin joka tapauksessa ilmoittamaan oppilaan uskontokunta kouluviranomaisille annettaviin tietoihin. Uskontokuntien tulisi puolestaan huolehtia, että kuntien väestörekisterien uskontokuntien jäsenistöä koskevat tiedot pysyisivät ajan tasalla. Kouluhallitusta puolestaan pyydetäisiin kehottamaan kaikkia peruskouluja informoimaan oppilaiden huoltajia uskonnonopetuksesta vapautumisesta ja vähemmistöryhmien uskonnonopetuksen järjestämistä koskevista asioista.⁵² Asettuminen kouluun ei siis ollut kiinni vain kirkon varoista ja mahdollisuuksista kouluttaa kirkon ja kouluhallituksen hyväksymiä katolisen uskonnon opettajia vaan kyse oli myös kouluhallinnosta.

Katekeettinen keskus tiedotti perheitä katolisen oppilaan asemasta koulussa hiippakuntalehdessä keväällä 1984. Väestörekisterikeskus oli antanut ohjeet henkikirjoittajilleen. Sen lisäksi oli sovittu, että vähemmistöuskontokuntaan kuuluvan oppilaan tulisi koulun aloittaessaan tarkistaa, oliko hänen uskontokuntansa merkitty oppilaskorttiin. Koska tiedot katolisten oppilaiden jakautumisesta kouluihin olivat tärkeitä, ohjeistettiin jokainen katolinen oppilas tarkistamaan tietonsa. Hiippakunnan katekeettisen työn johtaja piti oikeuksista kiinnipitämistä tärkeänä uskonnonvapauden mukaisen asenteen levittämiseksi, vaikka opetusryhmiä ei saataisikaan muodostetuksi. Käytännön järjestelyiden selvittämiseksi Marjatta Jaanu-Schröder pyysi niitä hiippakun-

⁵¹ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁵² YKNA Nptk 19.9.1983; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

talaisia, jotka halusivat paikkakunnalleen uskonnonopetusta kouluihin, ottamaan yhteyttä Katekeettiseen keskukseen.⁵³

Katekeettinen neuvottelukunta seurasi aktiivisesti koululakiuudistuksen etenemistä mutta keskittyi kuitenkin enimmäkseen kehittämään vuosikymmenen alussa käynnistynyttä katekeettojen koulutusta. Merkittävä käänne tapahtui vuonna 1984, kun Tukholman katekeettisen keskuksen tuottama uskontunnustusta käsittelevä materiaali otettiin käyttöön Suomessa. Neuvottelukunta suunnitteli *Uskon pedagogiikka* -kurssin suorittamisen edellyttämistä kaikilta lauantaikurssin silloisilta opettajilta sekä sellaisiksi aikovilta. Opetus tulisi tapahtumaan pienryhmissä eri puolilla hiippakuntaa ja kurssin suorittaminen antaisi valmiudet uskonnon opettamiseen. Kunhan kirkkoherra osoitti tehtävän seurakunnassa, niin piispa saattoi nimittää henkilön katekeetaksi.⁵⁴

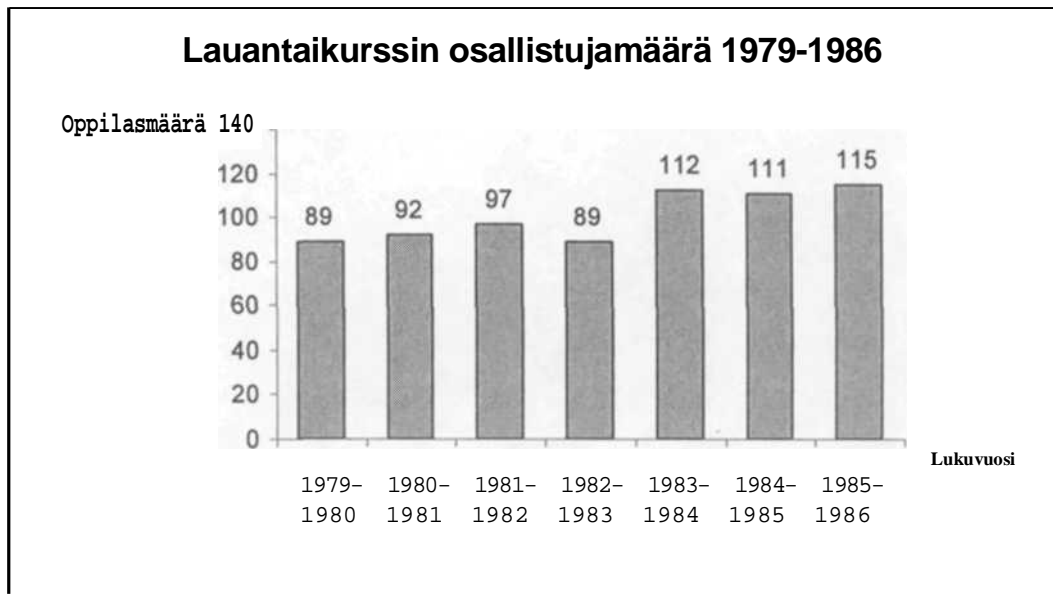
Vuonna 1985 alettiin hiippakuntalehdessä numerosta seitsemän alkaen julkaista säännöllisesti seurakuntien tapahtumakalenteria, johon sisältyivät merkinnät seurakuntien uskonnonopetuskerroista. Tapahtumakalenteri osoitti, etteivät käsitteet lauantaikurssi, katekeesi ja uskonnonopetus olleet täysin vakiintuneita vaan seurakunnista löytyi erilaisia tapoja nimetä opetuksensa.

3.3.2 Katolisen uskonnon opetussuunnitelma pääsylippuna lukujärjestykseen

Astuessaan voimaan lukuvuonna 1985-1986 peruskoulu- ja lukiolaki eivät juuri muuttaneet katolisen oppilaan tilannetta. Vaadittua kolmea oppilasta ei löytynyt monestakaan koulusta. Kirkon ja useimpien vanhempien toiveesta lauantaikurssi säilyi pääkaupunkiseudulla uskonnonopetuksen päämuotona. Sen osallistujamäärä oli säilynyt vakaana sitten lukuvuoden 1983-1984, jolloin se laajeni viisivuotiseksi:

⁵³ Fides 3/1984 Katolinen oppilas suomalaisessa koulussa.

⁵⁴ KKA Kptk 24.9.1983; Kptk 7.4.1984.

Kuvio 1 *Helsingin seurakuntien lauantaikurssille osallistuneiden oppilaitten määrä vuosina 1979-1986*⁵⁵

Ainoastaan kahdessa itähelsinkiläisessä peruskoulussa katolista uskonnonopetusta järjestettiin koulussa. Tampereella uskonnonopetus oli keskitetty muutama viikonloppuun. Turussa opetus tapahtui pappilassa, ja Jyväskylässä lapset saivat enimmäkseen yksityisopetusta kodeissaan kuten myös kaukana seurakuntakeskuksista asuvat katoliset oppilaat muun muassa Mikkelissä, Savonlinnassa ja Kesälahdessa. Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen isä Jan Arts (SCJ) kävi opettamassa uskontoa vuonna 1985 Kouvolaan perustetun Autuaan Ursulan kappeliseurakunnan alueella. Yksityisopetuksen järjestäminen oli edelleen tarpeellista myös muissa seurakunnissa.⁵⁶ Opettajina toimivat ennen kaikkea vapaaehtoiset seurakuntalaiset mutta myös monet sisaret ja muutamat papit. Enemmistö opettajista oli naisia mutta pappien lisäksi vapaaehtoisten joukossa oli muutama mies.⁵⁷

Keväällä 1986 Katolisten opettajien maailmanliitto (UMEC) kokoontui Roomassa. Siellä paavi Johannes Paavali II kehotti kaikkia katolisia opettajia välittämään oppilailleen asiantiedon ja kasvatuksellisen antinsa ohella todistusta eletystä uskostaan. Paavi korosti myös vanhempien vastuuta ja vapautta lastensa opetuksen valitsemi-

⁵⁵ KKA Lvk 1979-1980, Lvk 1980-1981, Lvk 1981-1982, Lvk 1982-1983, Lvk 1983-1984, Lvk 1984-1985, Lvk 1985-1986.

⁵⁶ KKA Kptk 2.11.1985; Jaanu-Schröder 1985, 20-21.

sessä. Tätä oikeutta katolisten uskonnonopettajien tulisi aina tukea ja kunnioittaa. Opettajien tulisi luoda kouluihin ilmapiiri, joka antaisi nuorille "halun ja mieltymyksen oikeudenmukaiseen, puhtaaseen ja jalomieliseen elämään uskossa ja rakkaudessa".⁵⁸ Koululainsäädännön muuttuminen ei kuitenkaan yksiselitteisesti toivottanut vähemmistöjä tervetulleiksi kouluihin, vaan siihen liittyvät koulutuspoliittiset ratkaisut myös uhkasivat suvaitsevaista ilmapiiriä.

Lakiuudistuksesta huolimatta vähemmistöryhmien uskonnonopetuksen järjestäminen oli hallinnollisten toimenpiteiden johdosta hankalaa. Ennen kaikkea murhetta aiheutti niin kutsuttu tuntikehysjärjestelmä⁵⁹, joka merkitsi päätösvalan siirtymistä kouluhallinnosta valtion viranomaisilta kunnan viranomaisille ja kouluille. Tämä toimenpide oli asettanut koulut eriarvoiseen asemaan. Kouluissa, joissa vähemmistöryhmien uskonnonopetusta oli järjestettävä, muodostui useampia opetusryhmiä kuin kouluissa, joissa tällaisia oppilaita ei ollut. Mitä enemmän opetusryhmiä jouduttiin muodostamaan, sitä ahtaammaksi koulun tuntikehys kävi. Koulut saattoivat joutua karsimaan esimerkiksi tukiovetusryhmiä muodostaessaan vähemmistöryhmille uskonnonopetusta.⁶⁰

Asiasta huolestuneena YKN lähestyi opetusministeriötä syksyllä 1985, koska se pelkäsi tilanteen herättävän kielteistä asennoitumista vähemmistöryhmiä kohtaan. Muun muassa katoliset oppilaat ja opettajat olivat kokeneet tilanteen toisinaan hyvinkin painostavaksi. Niinpä YKN pyysi opetusministeriötä huolehtimaan, että vähemmistöryhmien uskonnonopetukseen osoitettaisiin sen tarvitsemat resurssit tuntikehyksestä riippumatta.⁶¹ Resurssitunnit osoitettiin kouluille niiden tuntikehysten ulkopuolelta, eivätkä vähemmistöjen uskonnonopetukseen käytetyt resurssitunnit olisi täten vieneet tuntikehyksestä tilaa muilta oppiaineilta.⁶² Keväällä 1986 valmisteltu tarkennus koululakeihin ei kuitenkaan tuonut helpotusta vähemmistöuskontojen uskonnonopetukseen. Toivottu tarkennus olisi merkinnyt ennen kaikkea ilmapiirimuutosta. Sitä

⁵⁷ Ks. Liitteet 3-4.

⁵⁸ Fides 9/1986 Katolisten opettajien maailmanliitto koolla.

⁵⁹ Koulun oppilasryhmien suuruutta säädeltiin tuntikehysjärjestelmällä, jolla tarkoitettiin tapaa määritellä opetukseen käytettävät opettajan tunnit sekä näiden jakamisesta eri oppiaineiden opettamiseen. Koulun tuntikehys määräytyi laskennallisten opetusryhmien lukumäärän ja koulun koon perusteella.

⁶⁰ YKNA Yhteiskristillinen kasvatusasian neuvottelukunta Opetusministeriölle 23.9.1985; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁶¹ YKNA Yhteiskristillinen kasvatusasian neuvottelukunta Opetusministeriölle 23.9.1985; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁶² Jokinen & Mehtäläinen 1992, 19.

ei kuitenkaan tullut, sillä tuntikehysjärjestelmän arvioitiin yleisesti toimivan varsin tehokkaasti etenkin peruskoulussa.⁶³ Opetusryhmien muodostaminen oli vaivalloista myös, koska uskonnon oppitunnin sovittaminen sekä oppilaiden että kiertävien opettajien aikatauluun oli vaikeaa.⁶⁴

Katolisen uskonnonopetuksen aloittamiseen kouluissa ei kuitenkaan riittänyt vain vaadittava oppilasmäärä, vaan kirkolla tuli olla myös kouluhallituksen hyväksymä opetussuunnitelma. Vuonna 1980 oli laadittu opetussuunnitelma ranskalais-suomalaisen koulun katolista uskonnonopetusta varten, mutta se oli sellaisenaan liian suppea koko maata ajatellen. Muutoin luokkakohtaiset tavoitteet olivat perustuneet Pohjoismaiden piispojen antamiin ohjeisiin. Koska opetussuunnitelmaa laatimaan ei saatu muodostettua työryhmää, hiippakunnan katekeettisen työn johtaja laati opetussuunnitelman omatoimisesti. Opetussuunnitelma laadittiin alusta alkaen sellaiseksi, että se soveltuisi palvelemaan myös kouluissa annettavaa katolista uskonnonopetusta.⁶⁵

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman hyväksyi ensimmäiseksi piispa Verschuren 25.2.1986 ja myöhemmin 16.4.1986 kouluhallitus.⁶⁶ Kehityksessä kuvastuu katolisen kirkon piispan rooli opetusviran haltijana - hänen tuli hyväksyä opetussuunnitelma ennen kuin se voitiin lähettää kouluhallituksen hyväksyttäväksi.

Kouluhallituksen mukaan katolisen kirkon laatimat oppimäärät täyttivät myös peruskoulun ja lukion oppiaineiden oppimäärien yleiset edellytykset.⁶⁷ Peruskoulua ja lukiota varten katolisen uskonnon opetussuunnitelmassa hyväksyttiin tavoitteet, joissa korostettiin oppilaan kokonaisvaltaista kasvattamista ihmisarvoa ja elämää kunnioittavaksi kristilliseksi persoonaksi. Kirkkoa, Raamattua ja ympäristöä koskevien sisällöllisten tavoitteiden tarkoituksena oli antaa oppilaalle virikkeitä henkilökohtaisen vakaumuksen muodostamiseen.

Katolinen uskonnonopetus ja yhteispohjoismaiset oppimateriaalit olivat perinteisesti olleet luonteeltaan antropologisesti suuntautuneita. Uskonnollisuutta pidettiin

⁶³ Autio 1997,81-82.

⁶⁴ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Fides 13/1986 Uskonnonopetuksemme uudet vaiheet.

⁶⁵ Fides 3/1984 Katolinen oppilas suomalaisessa koulussa; F 13/1986 Uskonnonopetuksemme uudet vaiheet.

⁶⁶ Fides 3/1984 Katolinen oppilas suomalaisessa koulussa; F 13/1986 Uskonnonopetuksemme uudet vaiheet.

⁶⁷ OPHA KHptk 16.4.1986.

⁶⁸ Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun 1986, 1; Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon 1986, 17.

siis osana oppilaan kokonaispersoonallisuutta ja tällaisena kehittämisen arvoisena.⁶⁹ Katolisen uskonnon opetussuunnitelmissa kuvastui sama käsitys uskonnonopetuksen perusteista. Opetussuunnitelma ei aiheuttanut opetukseen sisällöllisiä muutoksia katekeesin siirtyessä kirkosta kouluopetukseen. Se pikemminkin noudatti ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelman tapaa mieltää koulussa tapahtuva uskonnonopetus samalla kirkon kasteopetuksena. Näin ollen sen tavoitteet osoittautuivat yhteneväisiksi paavin ja piispojen antamien ohjeiden kanssa.

Keväällä 1986 piispa Verschuren hyväksyi Katekeettisen neuvottelukunnan valmistelemat periaatteet katolisena uskonnonopettajana toimimisen edellytyksistä. Koska opetustyötä teki seurakunnissa kirjava joukko pappeja, sisaria ja maallikoita, yhtenäiset ohjeet koettiin tarpeelliseksi. Niiden pääperiaatteena oli, että sekä seurakunnassa että koulussa toimivalta opettajalta edellytettiin teologista ja pedagogista valmentautumista sekä katolista elämäntapaa ja osallistumista oman seurakunnan toimintaan. Seurakuntien opetustyössä saattoi toki edelleen olla mukana maallikoita kirkkoherran tai katekeettisen työn johtajan alaisuudessa ilman virallisia valtuuksia. Kaikkien opetuksessa mukana olevien edellytettiin suorittavan *Uskon pedagogiikka* -kurssin sekä tuntevan opetusmateriaalit ja katekeesia koskevat asiakirjat.⁷⁰

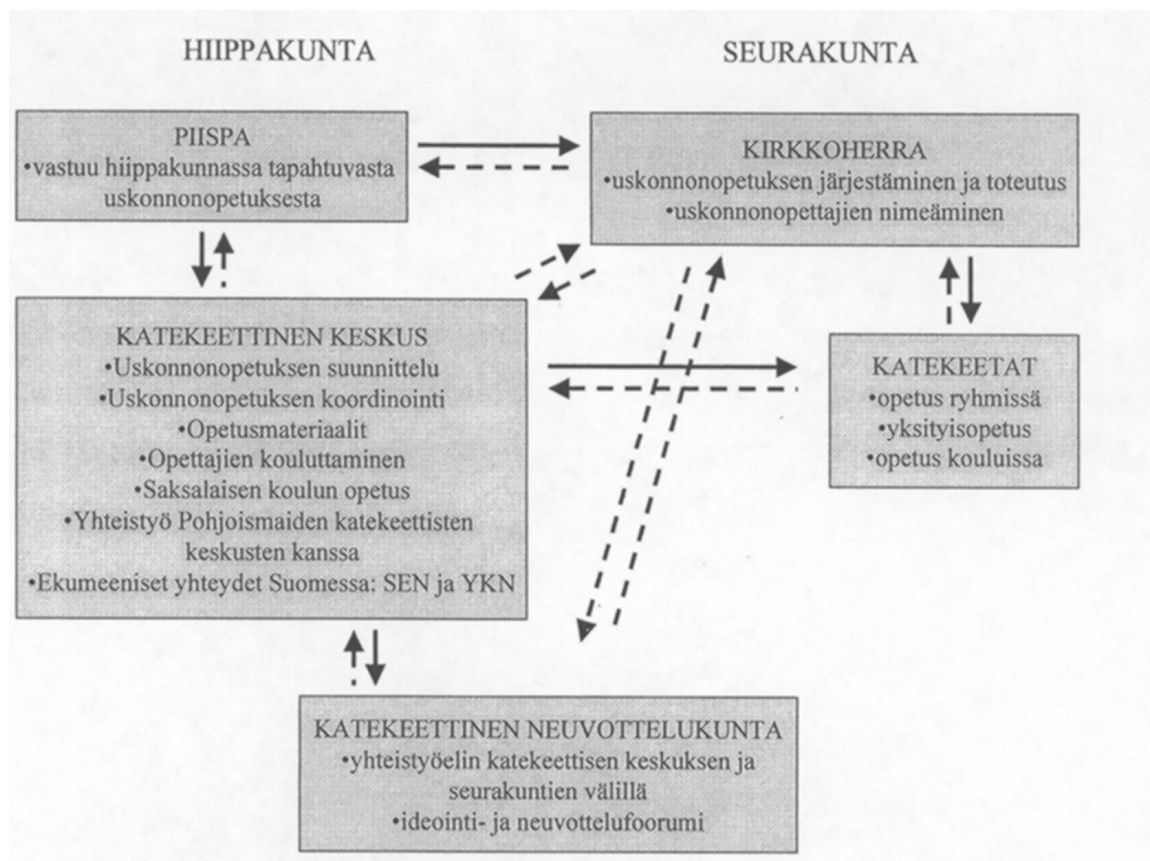
Ensimmäiset *Uskon pedagogiikka* -kurssimateriaalit ilmestyivät suomeksi syksyllä ja niitä kokeiltiin Helsingin lauantaikurssin opettajilla. Vuoden 1986 ensimmäisessä Fides-lehden numerossa mainostettiin kurssia. Opintopiirien kerrottiin antavan valmiudet toimia opettajana, mutta todettiin, ettei sen suorittaminen velvoittanut opetustyöhön vaan sen saattoi käydä myös omaksi ilokseen. Kurssia suoritti keväällä yli kolmekymmentä ihmistä Helsingissä, Tampereella ja Turussa. Marjatta Jaanu-Schröder toimi kaikkien ryhmien vetäjänä. Katekeetta Riitta Laukama koki kurssin tarjoavan hyvät pohjakoulutuksen katekeetoille.⁷¹

Katolisen uskonnonopetuksen työnjako vakiintui vuosina 1979-1986 seuraavaksi:

⁶⁹ Sannemann-Damström 1987, 111-113

⁷⁰ Fides 13/ 1986 Uskonnonopetuksemme uudet vaiheet

⁷¹ KKA Kptk 2.11.1985; KKA Kptk 25.5.1986; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004; Fides 1/1986 Nyt opiskelemaan!; Fides 4/1987 Uskon pedagogiikan viikonloppu

Kuvio 2 Katolisen uskonnonopetuksen järjestämiseen liittyvät vuorovaikutussuhteet⁷²

Muodolliset esteet oli siis voitettu - katolisella uskonnolla oli hyväksytty opetus-suunnitelma, katolisia opettajia oli ryhdytty kouluttamaan ja koteja informoitu. Niinpä Pentti Laukama arveli Fidesin pääkirjoituksessa 28.5.1986, että katolista uskonnonopetusta voitaisiin seuraavana syksynä ryhtyä järjestämään yhä useammassa koulussa. Hän kehotti koululaisten vanhempia aktiivisesti ilmoittamaan seurakuntiin, missä kouluissa katolisia lapsia opetetaan, jotta tarvittaviin toimenpiteisiin voitaisiin ryhtyä.⁷³

Heti hiippakuntalehden seuraavassa numerossa Pyhän Henrikin seurakunnan kirkkoherra Teemu Sippo (SCJ) ja Pyhän Marian seurakunnan kirkkoherra Wim Slegers (SCJ) vastasivat päätoimittajan kirjoitukseen. Helsingissä oli päätetty katekeettisen neuvottelukunnan esityksestä pitää uskonnonopetuksen ensisijaisena muotona lauantaiurssia ala-asteikäisille, vaikka olikin totta, että pääkaupunkiseudulla monet sekä

⁷² Muokattu Helsingin hiippakunnan katekeettisen työnjohtajan Marjatta Jaanu-Schröderin laatiman kaavion pohjalta. Yhtenäisellä viivalla kuvataan esimiesasemaa, kun taas katkoviivalla kuvataan neuvottelusuhdetta.

suomen- että ruotsinkielisistä perheistä olivat ilmaisseet kiinnostusta kouluopetukseen. Koulu- ja yksityisopetusta järjestettäisiin vain poikkeustapauksissa, jos oli oletettavissa, että opetusryhmässä olisi lapsia koko kouluasteen ajaksi. Yläasteikäisille opetusta voitaisiin järjestää joko koulun tai seurakunnan tiloissa. Kirkkoherrat arvioivat, ettei seurakunnilla ollut vielä resursseja järjestää opetusta kouluissa. Neuvottelukunta totesi: "On turha hajottaa vähää voimavaroja kahden rinnakkaisen opetusmuodon välillä." Pentti Laukama pahoitteli samaisessa hiippakuntalehden numerossa, että hänen pääkirjoituksensa perusteella oli päätelty, että luvassa olisi yhtäkkinen muutos uskonnonopetuksen järjestämisessä.⁷⁴

Ainoastaan noin 10 % hiippakunnan peruskoululaisista oli koulussa, joka täytti lain edellyttämän kolmen oppilaan vaatimuksen. Useimmiten he olivat eri luokka-asteilla, mikä vaikeutti merkittävästi opetuksen järjestämistä. Sitä paitsi seurakunnissa annettavaa opetusta puolsi myös se, että keskitetyssä opetuksessa katolisilla lapsilla ja nuorilla oli mahdollisuus tutustua toisiinsa ja kasvaa kirkon yhteyteen. Yläasteikäisten opettamista kouluissa tutkittiin seuraavaa lukuvuotta ajatellen. Seurakunnissa pyrittiin pikimmiten laajentamaan uskonnonopetusta ylä-asteelle. Tarkoituksena oli kokeilla uusia teemoittain eteneviä opetusmateriaaleja.⁷⁵

Katolisen kirkon varovaisuus ei ollut mitenkään poikkeavaa vähemmistöryhmien parissa. Vuosina 1986-1987 evankelis-luterilaista uskonnonopetusta sai peruskoulun kahdeksannella luokalla 98,1 % oppilaista ja lukion ensimmäisellä luokalla 97,7% oppilaista. Muun tunnustuksen mukaista opetusta sai molemmilla asteilla 0,6 % oppilaista.⁷⁶ Katolisen uskonnonopetuksen järjestämistä koulussa valmisteltiin joutuisasti, mutta muiden vähemmistöjen tapaan muutos tapahtui hitaasti. Uskonnonopetuksen järjestäminen yhä systemaattisemmaksi merkitsi ennen kaikkea tasaisempaa tietä katekeesin siirtymiselle kouluun.

⁷³ Fides 10/1986 Uusia uria uskonnonopetuksessa.

⁷⁴ KKA Kptk 25.5.1986; Fides 11/1986 Uskonnonopetuksesta Helsingissä, Edellisen johdosta.

⁷⁵ Fides 13/1986 Uskonnonopetuksemme uudet vaiheet.

⁷⁶ Turpeinen 1993,67.

4. KATEKEESIN ASEMA KOULUSSA VAKIINTUU 1987-2003

4.1. Katolinen uskonnonopetus varovaisin askelin kouluun

Hiippakunnan uskonnonopetus yhtenäistyi 1980-luvun taittuessa 1990-luvulle. Katekeesi keskitettiin viikonloppuihin Tampereella vuonna 1985, Jyväskylässä vuonna 1988 ja Turussa vuonna 1990. Kussakin seurakunnassa oli noin 50 opetusikäistä lasta ja nuorta. Kouvolan kappeliseurakunnan alueella opetusta annettiin kahdellekymmenelle. Keskitetyn opetuksen ohella säilytettiin edelleen mahdollisuus yksityisopetukseen erityisesti seurakuntakeskuksien ulkopuolella asuville lapsille. Vuoteen 1988 mennessä pääkaupunkiseudulla katolinen uskonnonopetus tavoitti lähes kaikki suomenkieliset ala-asteikäiset lapset joko lauantaikurssilla, kouluissa tai yksityisopetuksessa. Ruotsinkieliseen opetukseen osallistui noin kaksikymmentä oppilasta. Hiippakunnassa järjestettiin opetusta myös puolan- ja vietnaminkielisille oppilaille. Vaikka olikin päätetty, että lauantaikurssi olisi ensisijainen opetuksen muoto pääkaupunkiseudulla, katekeesi siirtyi vähitellen kouluihin sveitsiläisen Ansgarwerk-avustusjärjestön tuen turvin.¹ Ajan myötä epäilevä asenne koulussa järjestettävää uskonnonopetusta kohtaan laantui ja ulkomaalaisten avustusten myötä kouluopetuksesta aiheutuvat kustannukset saatiin katettua.

Katolinen uskonnonopetus oli järjestetty Pohjoismaissa kunkin maan voimavarojen mukaisesti. Niissä maissa, joissa katolisia kouluja oli, ne huolehtivat oppilaidensa uskonnonopetuksesta. Helsingin seurakuntien lauantaikurssia vastaavaa intensiiviopetukseksi nimitettyä opetusmuotoa käytettiin myös muissa Pohjoismaissa, mutta pitkien välimatkojen myötä yksityisopetus ja kirjekurssit olivat muissa maissa tarpeellisia. Diasporaseurakuntien alueella uskonnonopetus rajoittui useimmiten sakramenttiopetuksen antamiseen. Tanskassa ja Ruotsissa oli oppilaita selkeästi muita enemmän, kun taas Islannin katolinen yhteisö oli Pohjoismaiden pienin. Tanskan katekeettista työtä pidettiin pohjoismaisen katekeettisen työn "isona veljenä", koska sillä oli käytössä eniten voimavaroja, henkilökuntaa, aineistoa, kirjallisuutta ja oma kirja-

¹ KKA Kptk 21.5.1988, 4.5.1990; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

paino.² Hiippakuntien uskonnonopetuksen tila oli muissakin Pohjoismaissa kirjava. Helsingin hiippakunnan katekeettinen työ oli kuitenkin erityisasemassa, sillä suomalainen koulutuspoliittinen ratkaisu vähemmistöuskontojen opettamisesta koulussa oli Pohjoismaissa ainutlaatuinen.

Marjatta Jaanu-Schröder kuvasi vuoden 1980-luvun lopun tilannetta katolisen uskonnonopetuksen hallinnollisessa hermokeskuksessa:

Katekeettisella keskuksella olisi loputtomasti työtä edessään: nuorten opettaminen on todellinen kriisialue, vanhempien tueksi olisi paljon tehtävissä, diasporassa kasvavia ja kasvatettavia voi auttaa konkreettisesti, aikuiskasvatuksella olisi kasvavaa kysyntää. Nykyiset resurssit eivät kuitenkaan riitä niiden toteuttamiseen.³

Katekeettisen keskuksen juhlistaessa 10-vuotista taivaltaan syksyllä 1989 palkattiin keskuksen kokopäiväiseksi toimistonhoitajaksi aiemmin osa-aikaisesti toimistotöitä hoitanut Maiju Tuominen. Samana vuonna keskuksen hankittiin tietokone, jonka koettiin tehostavan etenkin opetusmateriaalin tuottamista.⁴ Töitä kuitenkin riitti: Paavi Johannes Paavali II:n vierailu Suomessa kesäkuussa 1989 näkyi myös katekeettisen keskuksen työmäärässä, sillä lapsia ja nuoria varten laadittiin suomen- ja ruotsinkieliset lukukirjat *Meidän kirkko* ja *Pietarin tiellä* sekä koottiin paavin puheita teemoittain. Materiaalin valmistamisesta oli sovittu Pohjoismaiden katekeettisesta työstä vastaavien henkilöiden kesken lokakuussa 1988 Stella Mariksessä pidetyssä kokouksessa.⁵ Työn kuormittavuutta lisäsivät vuosikymmenten vaihteeseen ajoittuneet keskuksen muutot ensin 1988 Hernesaarenkadulta, läheltä Helsingin ydinkeskustaa, Vartioharjuun, sitten muutto Martinlaaksoon Vantaalle keväällä 1990 ja vielä muutto Meilahteen, Pyhän Marian seurakunnan alakertaan elokuussa 1991. Vakituisten työntekijöiden lisäksi keskuksessa kävi vuosittain vapaaehtoisia sisaria ja seurakuntalaisia auttamassa etenkin monistus- ja käännöstöissä sekä valmistamassa opetusmateriaaleja.⁶

Helsingin seurakuntien lauantaurssi oli saavuttanut vakaan muodon, joten kehittämistyön painopiste siirtyi kouluopetuksen koordinointiin, yläasteikäisten opetuksen

² Fides 4/1994 Uskoja kasvu.

³ KK A Vk 1988.

⁴ KKA Vk 1989; Fides 12/1989 Katekeettinen keskus tiedottaa.

⁵ KKA Kptk 21.5.1988, 8.4.1989; Fides 4/1989.

⁶ KKA Vk 1987, 1988, 1989, 1990, 1991.

järjestämiseen, opettajien kouluttamiseen sekä pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvien katolisten lasten uskonnonopetuksen yhtenäistämiseen.

Katekeettinen neuvottelukunta kokoontui säännöllisesti keväisin ja syksyisin kooten yhteen katekeettistä työtä tekeviä hiippakunnan eri alueilta. Piispa nimesi neuvottelukuntaan myös papin teologiseksi asiantuntijaksi. Neuvottelukunnassa ei vain käyty keskustelua katekeesin tilasta seurakunnissa vaan sen jäsenet osallistuivat konkreettisesti opetusmateriaalien kehittämiseen, tuottamiseen ja kääntämiseen. Vuosina 1987-1991 neuvottelukunta keskittyi opetusmateriaalien laatimiseen yläasteelle ja lukioihin. Lisämateriaalia tuotettiin kirkkohistoriasta ja seksuaalikasvatuksesta. Katekeesin luonnetta käsiteltäessä neuvottelukunta suositteli Ruotsin mallia seuraten pappienneuvostolle, että vahvistuksen sakramenttiin valmistava opetus irrotettaisiin selkeämmin perusopetuksesta, jota annettiin keskitetysti tai kouluissa. Kolmas toistuva keskustelunaihe oli katolisen uskonnon opettajien asema ja koulutus. Perusopetusta saaneille oppilaille haluttiin järjestää vahvistusopetus seurakunnissa tai leireillä.⁷ Hiippakunnassa heräsi kouluopetuksen yleistyessä vähitellen ajatus perusopetusta täydentävästä sakramenttiopetuksesta seurakunnissa.

Uskon pedagogiikka -kursseja järjestettiin vuosittaisen tarpeen mukaan eri kielillä ja useissa seurakunnissa. Vuoteen 1988 mennessä kurssia varten laaditut kurssivihkot oli käännetty suomeksi. Kurssi oli pakollinen hiippakunnassa opetustyötä tekeväille, mutta sen vetäjäksi sopivat seurakunnissa muutkin kuin katekeettisen keskuksen johtaja. Katekeettinen neuvottelukunta piti kuitenkin tärkeänä, että katekeettisen keskuksen johtajan tulisi kuitenkin olla aina perillä siitä, kuka eri seurakunnissa katekeesin käytännönjärjestelyistä vastasi. Opettajille ei Helsinkiä lukuun ottamatta järjestetty säännöllistä ohjausta, mutta katekeettisen työn johtaja antoi sitä tarvittaessa. 1990-luvun alussa neuvottelukunta asetti hiippakunnan katekeesijärjestelyiden tavoitteeksi, että seurakunnat pystyisivät vähitellen hoitamaan itse opettajakysymyksensä. Opetukseen kaivattiin lisää vapaaehtoisia maallikoita, jotta mahdollisimman moni katolinen oppilas voisi saada oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta joko kirkossa tai koulussa.⁸

⁷ KKA Kptk 4.4.1987, 3.11.1987, 21.5.1988, 8.4.1989, 3.11.1989, 4.5.1990, 12.10.1990, 26.4.1991, 25.10.1991.

⁸ KKA Vk 1987; KKA Kptk 21.5.1988; KKA Vk 1988, 1989, 1990, 1991; KKA Kptk 8.5.1992.

Vähemmistöjen uskonnonopetus ei ollut vuoden 1986 koulutuspoliittisesta ja periaatteellisesta voitosta huolimatta kiirehtinyt kouluun. Ortodoksisen ja katolisen opetussuunnitelman lisäksi kouluhallitus oli hyväksynyt vain Bahá'í-yhteisön ja islamin uskonnon oppimäärät. Myös Myöhempien aikojen pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkko anoi hyväksymistä opetussuunnitelmilleen jo vuonna 1985 mutta ei saanut sitä, koska kirkon hakemus ei tuolloin vastannut ohjeita, joita opetuksen järjestämisestä oli annettu lukuvuodelle 1985-1986. Myöhemmin se ei uusinnut hakemustaan. Suurin osa vähemmistöjen uskonnonopetuksesta annettiin edelleen kunkin tunnustuskunnan omassa piirissä ilman valtion taloudellista tukea. Tämä nähtiin epäkohtana, koska vähemmistöihin kuuluvat maksoivat valtion- ja kunnallisveronsa samoin perustein kuin enemmistökin. Tästä syystä YKN toivoi syksyllä 1989 asiallisempaa suhtautumista vähemmistöuskontokuntiin. Neuvottelukunta toivoi ratkaisua lukujärjestyksen laatimista ja tuntikehystä koskeviin ongelmiin ja vaati taloudellisten resurssien osoittamista vähemmistöjen uskonnonopetuksen järjestämiseen.⁹ Vuonna 1986 ratkaisematta jäänyt keskustelu tuntikehysten ahtaudesta pienille vähemmistöuskontojen opetusryhmille nousi jälleen esille.

Marjatta Jaanu-Schröder muisteli, että ollessaan luovuttamassa YKN:n kannanottoa syksyllä 1989 hän oli ihmetellyt opetusministeri Christoffer Taxellille, miksi vähemmistöuskontojen lapset oli asetettu koulussa muihin oppilaisiin verrattuna eriarvoiseen asemaan: "Miksi meidän [vähemmistöuskontokunnan jäsenet] yläasteen pojilla täytyy olla tällainen oikeus, että he ovat tämän maan ainoita kunkkuja, jotka saavat sanoa, ettei minua huvita niin minä en mene opetukseen."¹⁰ Katolisille oppilaille kaivattiin samojen oikeuksien lisäksi samoja velvollisuuksia kuin kansankirkkoihin kuuluville koululaisille.

Katekeesin laajentamista yläasteikäisille oli suunniteltu 1970-luvun lopulta alkaen. Vielä vuonna 1989 Marjatta Jaanu-Schröder kuitenkin joutui toteamaan:

Tärkein tähän asti ratkaisematta jäänyt ongelma on nuorten opetus. Katekeettisen keskuksen johtaja tekee materiaalia opetusta varten, mutta se ei vielä ratkaise suurinta ongelmaa: miten nuoret saadaan ymmärtämään, ettei ala-asteen opetus riitä ja miten itse opetus organisoidaan.¹¹

⁹ Fides 20/1989 Koululait ja uskonnonopetus; Seppälä 1988, 191-193; Saine 2000, 191-200.

¹⁰ KKA Vk 1989; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

¹¹ KKA Vk 1989.

Toisin kuin Tampereella pääkaupunkiseudulla ja Turussa vain muutama yksittäinen yläasteikäinen oppilas osallistui pappiloissa järjestettävään katoliseen pienryhmäopetukseen.¹² Sama ongelma oli ajankohtainen myös muissa pohjoismaisissa hiippakunnissa. Vuonna 1990 Pohjoismaiden katekeettisten keskusten johtajien kokouksessa nousikin esiin hiippakuntien yhteinen tarve järjestää nuorille jatko-opetusta.¹³

Nuorten opetuksesta keskusteltiin katekeettisessa neuvottelukunnassa säännöllisesti ja heille suunnatun opetusmateriaalin valmistaminen käynnistyi vuonna 1989. Kahden vuoden kuluttua valmistuivat ensimmäiset teemavihoista, joiden aiheet käsittelivät esimerkiksi opetuslapseutta, muita kristittyjä ja uskontoja sekä kirkon elämää ja sen historiaa. Vuonna 1989 Marjatta Jaanu-Schröder tiedusteli kouluhallituksesta, Uudenmaan läänin kouluosastolta sekä Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien kouluvirastoista, olisiko mahdollista perustaa kiertävä katolisen uskonnonopettajan virka. Ehdotukseen suhtauduttiin kaikilla tahoilla myönteisesti mutta ongelmaksi muodostui jälleen katolisten oppilaiden sijoittuminen myös yläasteella hajalleen useisiin kouluihin. Niinpä katoliselle opettajalle olisi riittänyt töitä varsin vaihtelevasti. Kirkon tehtäväksi jäi motivoida nuoria ja heidän vanhempiaan yhä aktiivisemmiksi oman tunnustuksen mukaisen opetuksen suhteen sekä valmistautua järjestämään nuorten katekeesi koulun ulkopuolella.¹⁴

Keväällä 1990 katekeettinen keskus lähestyi katolisten yläasteikäisten oppilaiden vanhempia kirjeitse pyytäen heitä varmistamaan lapsensa osallistuminen mahdollisesti kouluissa järjestettävään katoliseen uskonnonopetukseen. Marjatta Jaanu-Schröder halusi vanhemmilta tukea katekeesin järjestämiseen kouluissa:

Mielestäni katolisen oppilaan kuuluu olla katolisessa opetuksessa, jos se on mahdollista. Ei muiltakaan kysyä eikä missään aineessa kysyä, sattuisiko oppilasta huvittamaan. En halua kuitenkaan tehdä koko katolista uskonnonopetusta naurunalaiseksi kouluissa järjestämällä opetusta, johon ei sitten viitsitäkään osallistua.¹⁵

Katolinen kirkko ei lannistunut, vaikka opetuksen järjestelyt eivät välittömästi onnistuneet, vaan se pyrki kokoamaan katolilaisia yhteistuumiin kouluopetuksen tukijoukkoihin.

¹² K.KA Kptk 4.4.1987, 21.5.1988, 4.5.1990.

¹³ KK A Vk 1990.

¹⁴ KKA Vk 1989.

¹⁵ KKA Katekeettisen työnjohtaja vanhemmille 10.4.1990.

Katolisen uskonnonopetuksen järjestäminen käynnistyi pääkaupunkiseudun yläasteilla Helsingin, Espoon ja Vantaan kouluissa heti syksyllä 1990 ja laajeni seuraavana vuonna. Vuosikymmenen taitteessa Pentti Laukama korosti Fides-lehden pääkirjoituksessa uskonnonopetuksen olevan kirkon työtä, tapahtuipa se kirkossa tai koulussa. Katekeesin siirtymistä kouluun hän piti myönteisenä ilmiönä, sillä se osoitti, että "katolisella kirkolla on sama kotipaikkaoikeus kouluissamme kuin muillakin kirkoilla".¹⁶

Piispa Verschuren asetti virallisesti uskonnonopettajia koulussa annettavan uskonnonopetuksen tekijöiksi Pyhän Marian seurakuntaan juhlallisessa messussa 11.11.1990. Muihin seurakuntiin opettajat nimettiin myöhemmin samana vuonna. Valtuudet toimia katolisena uskonnonopettajana myönnettiin 15 maallikolle ja sisarelle. Katolisen uskonnon peruskoulun ja lukion ruotsinkielisen opetussuunnitelman hyväksyminen kouluhallituksessa maaliskuussa 1991 edisti puolestaan ruotsinkielisen kouluopetuksen aloittamista. Vuonna 1991 Riitta Laukama ja sisar Eugenia Szwedo (SJK) opettivat 22 koulussa yli 80 oppilasta. Ruotsinkielistä opetusta antoivat sisar Ritva Karhula (Pyhän sydämen sisaret), Märta Aminoff, Marja-Leena Rautakorpi, Nuria Valles ja Eva Airava 22 oppilaalle. Katekeettinen keskus ja kunnat vastasivat opetuksen kustannuksista. Marjatta Jaanu-Schröder opetti edelleen Helsingin Saksalaisessa koulussa 39 oppilasta.¹⁷

Vuonna 1991 katolisen uskonnonopetuksen tunnit lisääntyivät niin voimakkaasti, että Riitta Laukama työllistyi päätoimisesti koulun katolisena uskonnonopettajana. Samana vuonna Marjatta Jaanu-Schröder arvioikin katekeettisen keskuksen olevan vakaassa tilassa. 1990-luvun alussa hiippakunta lähetti opetusministeriöön anomuksen katolisen uskonnon kysymysten saamisesta ylioppilastutkintoon vaihtoehdoksi evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen tunnustukseen perustuville kysymyksille. Anomukseen ei kuitenkaan saatu vastausta.¹⁸ Suhtautuminen katoliseen kouluopetukseen oli viidessä vuodessa vaihtunut epäroinnista määrätietoiseen toimintaan. 1990-luvun alussa katolinen kouluopetus vakiintui nopeasti ja muuttui yhä systemaattisemmaksi.

¹⁶ KKA Vk 1990; Fides 18/1990 Uskonnonopetus kirkon työtä.

¹⁷ KKAKptk 3.11.1989, 12.10.1990; KKA Vk 1990; KKA Kptk 26.4.1991, 25.10.1991.

¹⁸ KKA Vk 1990, 1991, Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

Katolisen uskonnonopetuksen vastaanotto kouluissa oli pääasiallisesti positiivinen. Tuntikehykseen liittyviä ongelmia käsiteltiin kouluissa vain harvoin katolisten opettajien kanssa. Useimmiten kysymys tuntikehyksen ahtaudesta kantautuikin uskonnonopettajille ja katekeettiseen keskuksen vanhempien kautta. Koulut saattoivat painostaa perheitä luopumaan aikomuksestaan vaatia lapsellensa oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta silloinkin, kun samassa koulussa oli riittävä määrä kyseiseen vähemmistöuskontoon kuuluvia oppilaita. Riitta Laukama muisteli kohdanneensa sekä myönteisiä että kielteisiä yllätyksiä. Rehtorit halusivat useimmiten ikään kuin tarkastaa uudet opettajansa ja testata "kuinka tiukkaapipoisia" he olivat. Positiivisinta tilanteissa Riitta Laukaman mukaan oli se, että puolin ja toisin tunnustettiin ja tunnustettiin erilaisuutta. Lukujärjestystä muokattaessa oli tärkeää, että vähemmistöuskonnon opettaja oli muodostanut kunnolliset suhteet koulun rehtoriin ja toisiin vähemmistöuskontojen opettajiin. Katolisen uskonnon opettajat tekivät yhteistyötä erityisesti ortodoksisen uskonnon opettajien kanssa. Vähemmistöuskonnonopetuksen tullessa yhä yleisemmäksi, opetusjärjestelyt alkoivat muuttua monimutkaisimmiksi. Niissä kouluissa, joissa katolisen uskonnonopetuksen järjestelyt olivat vakiintuneet jo 1980-luvun puolella, yhteistyö koulujen kanssa sujui 1990-luvullakin hyvin. Marjatta Jaanu-Schröder arvioi ekumeenisen kohtaamisen ja keskustelun lisääntyneen katolisen uskonnonopetuksen siirryttyä kouluun.¹⁹ Kouluopetuksen kautta katolinen kirkko sai näkyvyyttä kansankirkkoon kuuluvien lasten ja nuorten parissa.

Oppilaiden reaktiot katolisen uskonnon kouluopetukseen olivat moninaisia. Etenkin pienimmät oppilaista kokivat vaikeaksi opiskelun ryhmässä, johon saattoi kuulua paljon heitä vanhempia koululaisia. Ryhmä jouduttiin usein jakamaan siten, että osa oppilaista työskenteli itsenäisesti. Tähän pienimmät oppilaista eivät olleet tottuneet ja kaipaivatkin opettajalta usein enemmän huomiota, kuin tällä oli sitä jakaa. Toisaalta pienryhmäopetus tuntui oppilaista turvalliselta tilanteelta jakaa omia ajatuksiaan. Riitta Laukama arvioi suurimman osan oppilaista olleen tyytyväisiä siihen, että opetus järjestettiin kouluissa. Näin heidän ei tarvinnut käyttää vapaita viikonloppujaan

¹⁹ Jaanu-Schröder 1989, 22-23, 30; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

lauantaikurssilla. Vaikka opetuksen muoto oli lauantaikurssiin verrattuna erilainen, siirtyminen kouluopetukseen ei merkinnyt muutosta opetuksen sisällössä.²⁰

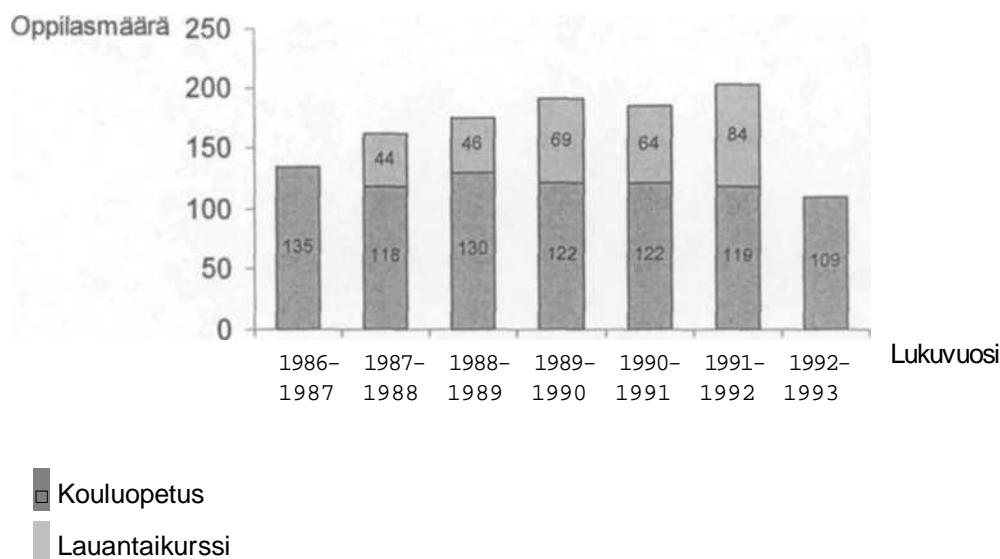
Vaikka opetuksen puitteissa oli edelleen toivomisen varaa, nuortenkin katekeesille löytyi toimiva muoto ja opetusmateriaalit valmistuivat vuoteen 1993 mennessä. Edellisenä vuonna Ouluun perustetussa kappeliseurakunnassa opetettiin katolista uskontoa alusta alkaen keskitetysti. Pääkaupunkiseudulla perustettiin vuonna 1993 yläasteen-ryhmä lauantaikurssin yhteyteen niille oppilaille, jotka eivät saaneet opetusta kouluissaan. Samana vuonna lauantaikurssin yhteyteen perustettiin opetusryhmä myös lukiolaisille, vaikka katolisilla lukiolaisilla ei ollut ylioppilastutkinnossa mahdollisuutta vastata oman uskontonsa kysymyksiin.²¹ Katekeettisen neuvottelukunnan syyskokouksessa 1993 kartoitettiin hiippakunnan uskonnonopetuksen tilaa. Hiippakunnassa 41 uskonnonopettajaa opetti kaikkiaan 480 lasta ja nuorta seitsemässä seurakunnassa. Verrattuna esimerkiksi Ruotsiin Helsingin hiippakunnan opetusjärjestelyt vaikuttivat pieniltä. Ruotsissa oli yhteensä 400 katekeettaa, ja he toimivat 37 seurakunnassa. Tulevaisuuden suunnitelmia varjosti ja rajoitti ainoastaan tieto Katekeettisen keskuksen käyttövarojen supistumisesta ulkomailta saadun avustuksen loppuessa. Sveitsiläisen Ansganverkin myöntämä tuki opettajien palkkoihin riitti vain niukasti lukuvuoden 1993-1994 loppuun.²² Vaikka lauantaikurssille osallistuneiden oppilaiden määrä oli pääkaupunkiseudulla säilynyt vakaana, kouluopetukseen osallistuneitten oppilaiden määrä kasvoi:

²⁰ Riita Laukaman haastattelu 10.3.2004.

²¹ KKA Kptk 21.10.1993; KKA Vk 1993; Fides 17/1993 Ehditkö mukaan uskonnonopetukseen?

²² KKA Kptk 21.10.1993; KKA Vk 1993; Fides 4/1989 Usko ja kasvu.

Katolisen uskonnonopetuksen osallistujamäärä pääkaupunkiseudulla 1986-1993

Kuvio 3 Helsingin seurakuntien lauantaikursseille ja niiden alueella järjestetyn kouluopetukseen osallistuneiden oppilaitten määrä vuosina 1986-1993.²³

Uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden määrä kasvu kuvastaa osuvasti myös Katoliseen kirkkoon Suomessa rekisteröityneiden jäsenmäärän kasvua.²⁴ Jäsenmäärän kasvusta huolimatta katolinen kirkko säilyi vähemmistönä Suomen uskonnollisten yhdyskuntien joukossa.

4.2. Katekeesi jatkuvan kehityksen alla 1990-luvulla

4.2.1 Koulutuspoliittinen keskustelu vähemmistöjen uskonnonopetuksesta vaikenee

Koulu-uudistuksen jälkeen keskustelu uskonnonopetuksen ympärillä rauhoittui kunnes vuonna 1989 19 eri puolueiden kansanedustajaa ehdotti, että myös johonkin uskontokuntaan kuuluva oppilas voisi valita elämäkatsomustiedon oppiaineeksi uskonnon sijaan. Aloite uskonnon ja elämäkatsomustiedon saattamisesta keskenään vaihtoehtoisiksi oppiaineiksi sai tiedotusvälineissä laajalti huomiota. KKK:n koulu-asiainsihteri Markku Holman mukaan aloite ei tullut evankelis-luterilaiselle kirkolle

²³ KKA vk 1986-1991, 1993; KKA Lk vk 1986-1993. Vuoden 1992 katekeettisen keskuksen vuosikertomus puuttuu. Vuosina 1992-1996 ei kouluopetukseen osallistuneitten oppilaiden määrää tilastoitu.

yllätyksenä. Hän piti aloitetta pyrkimyksenä vakauttaa elämäkatsomustiedon asema. Koska aloite tuli opposition puolelta, evankelisluterilaisen kirkko arvioi sen läpime-nemisen mahdollisuuden pieneksi. YKN korosti opetusministeri Taxellille luovuttamassaan kannanotossa, että uskontokuntiin kuulumattomille tulisi muiden vähemmistöjen tapaan taata mahdollisuus heidän vakaumuksensa mukaiseen opetukseen eli elämäkatsomustietoon. Vaikka kristilliset tahot yhteistuumin asettuivat vastustamaan ehdotusta, tunnelma vuosikymmenen vaihtuessa oli jännittyneen rauhallinen. Hiljaiset vuodet olivat ohii.²⁵ Ehdotusta voidaan pitää alkusoittona kehitykselle, joka johti 1990-luvun alussa koulupoliittisiin muutoksiin.

Uskonnonopetuksesta käyty julkinen keskustelu 1990-luvun ensimmäisinä vuosina suuntautui sekä oppiaineen sisältöön että tuntimäärään liittyviin kysymyksiin. Niin yhteiskunnassa ja sen koulutuspolitiikassa kuin myös oppimiskäsityksissä tapahtuneet muutokset ohjasivat arvioimaan uudelleen käsityksiä opetussuunnitelmasta. Maaliskuussa 1992 julkaistu tuntijakotyöryhmän muistio nostatti vilkkaan keskustelun, jossa pohdittiin laajemminkin uskonnon asemaa ja merkitystä koulun oppiaineena. Työryhmä halusi uudistaa muun muassa katsomusaineiden opetusta. Uudistus olisi koskenut vain lukio-opetusta. Peruskoulun uskonnotuntimääriin ei haluttu puuttua. Lukion uskonnonopetusta tuntimääräehdotus karsi huomattavasti; pakollisten uskonnon kurssien määrä laski siinä viidestä yhteen. Kirkollisissa piireissä ehdotus nostatti vastalausemyrskyn. Seuraavana vuonna valtioneuvosto päätti peruskoulussa ja lukiossa opetettavista aineista ja niihin käytettävistä tuntimääristä. Peruskoulun tuntimäärä säilyi ennallaan, kun taas lukiossa uskonnolle jäi kolme pakollista kurssia. Tuntijakopäätöksen synnyttyä julkinen uskonnonopetusta käsitelty keskustelu siirtyi sisällöllisiin kysymyksiin.²⁶ Marjatta Jaanu-Schröder kuului katekeettisen työn johtajana ja katolisen kirkon edustajana SEN:n kasvatusasiain jaostoon ja YKN:on, joita katolinen kirkko piti tärkeinä vaikutuskanavina. YKN kokoontui 1990-luvun alussa muutaman kerran ja keskittyi lähinnä tarkkailemaan keskustelua. Vuonna 1992 se kuitenkin laati opetusministeriölle kirjelmän lukion uskonnonopetuksen aseman säi-

²⁴ Ks. Liite 5.

²⁵ Fides 20/1989 Koululait ja uskonnonopetus; Pöyhönen & Matere & Holma 1990, 25-26; Kajava-Huhta 1998, 3; Pyysiäinen 1998, 56-59; Kuusela 2000, 55-56, 73.

²⁶ Kajava-Huhta 1998, 10-11; Kuusela 2000, 61-71.

lyttämisen puolesta.²⁷ 1990-luvun alun koulutuspoliittisen uudistuksen yhteydessä vähemmistöuskontojen uskonnonopetuksen asemaa ei kyseenalaistettu, joten YKN:n maltillinen suhtautuminen on ymmärrettävää.

Valtakunnalliset peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmien perusteet vahvistettiin vuonna 1994. Vallalla olevan opetussuunnitteluajattelun mukaan opetussuunnitelman perusteet olivat vain puitteet, joita tulkiten, muokaten ja täydentäen laaditaan koulukohtaiset opetussuunnitelmat. Eri uskontoaineille oli tässä dokumentissa laadittu yhteiset tavoitteet, joiden pohjalta laadittiin uskontokuntakohtaiset uskonnon opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus vahvisti uskontokunnan esityksestä valtakunnallisiksi perusteiksi erillisenä asiakirjana muiden kuin evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet.²⁸

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman uudistustyö aloitettiin katekeettisessa keskuksessa tammikuussa 1994 välittömästi opetusministeriön vahvistettua uudet tuntija kurssijaot peruskoulua ja lukiota varten. Uutta opetussuunnitelmaa muotoiltiin katekeettisessa neuvottelukunnassa Marjatta Jaanu-Schröderin ehdotusten ja edellisen opetussuunnitelman pohjalta. Uudet opetussuunnitelman perusteet laadittiin tiivistämällä johdantoa sekä tarkistamalla asiasisältö yhdenmukaiseksi uusien opetussuunnitelman perusteiden kanssa. Katolisen uskonnon opetussuunnitelmaan lisättiin myös ehdotus niistä asioista, joita oppilaiden tulisi eri luokka-asteilla opetella ulkoa. Opetushallitus hyväksyi katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun ja lukioon elokuussa 1994. Niissä kouluissa, joissa järjestettiin katolista uskonnonopetusta, hyväksyttiin katolisen uskonnon opetussuunnitelma koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan.²⁹

Ala-asteella katolisen uskonnon opetuksessa oppilaita ohjattiin lähestymään kolmiyhteistä Jumalaa, tutustumaan kirkon elämään ja sakramentteihin sekä kasvamaan katolisessa rukouksessa ja elämäntavassa. Yläasteen opetuksen tavoitteet olivat tiedollisempia: tavoitteeksi asetettiin oppilaan omaa kirkkoa, muita kristittyjä ja vieraita uskontoja koskevan tiedon syventäminen sekä moraalikysymysten käsitteleminen. Lukion katolisen uskonnon opetussuunnitelmassa korostettiin oppilaan kasvamista

²⁷ KKA Vk 1190, 1991, 1992, 1993; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu.

²⁸ KKA Kptk 19.5.1993; VNp 23.9.1993 / 834; VNp 23.9.1993 / 835; Kajava-Huhta 1998 12-13; Pyysiäinen 1998, 56-59.

²⁹ KKA Kptk 21.10.1993, 18.5.1994; Pyysiäinen 2000, 2-3.

kirkon ja yhteiskunnan aktiiviseksi ja vastuulliseksi jäseneksi. Lukio-opetuksessa kehoitettiin huomioimaan katolisen kirkon luonne koko maailmassa toimivana kirkkona sekä kirkon vähemmistöasema Suomessa.³⁰ Opetussuunnitelmien perusteella katolisen uskonnon luonne poikkesi selkeästi evankelis-luterilaisesta uskonnosta. Katolinen uskonnonopetus säilyi teologisesti tunnustuksellisen oppiaineena samoin kuin ortodoksinen uskonto.³¹ Katolinen uskonnonopetus miellettiin kirkon tehtäväksi. Katekeettisen keskuksen asema katolisen uskonnonopetuksen järjestelyistä vastaavana elimenä selittää ja samalla kuvastaa kirkon ja opetuksen välitöntä yhteyttä, tapahtuipa itse opetus kirkossa, kouluissa tai kotona.

Vuoden 1994 jälkeen opetushallitus hyväksyi myös islamin, adventistien, Kristiyyhteisön ja Bahá'í-yhteisön opetussuunnitelmat.³² Uskonnollisten vähemmistöryhmien opetussuunnitelmia hyväksyttiin vuoden 1994 opetussuunnitelmaudistuksen yhteydessä aikaisempaa enemmän.

Peruskoulun tuntijaosta tehtiin valtioneuvostossa päätös vuonna 1993 ja se otettiin käyttöön uusien opetussuunnitelmien myötä vuonna 1994. Uudet minimituntimäärät merkitsivät uskonnonopetukseen varattujen tuntimäärien kääntymistä laskuun. Vuoden 1985 säädösten mukaan ala-asteella uskontoa tuli opettaa 10 tuntia ja yläasteella kolme. 1990-luvulla vähimmäismääräksi tulivat kahdeksan ja kolme. Vähimmäistuntimääristä muodostui käytännössä usein myös maksimimäärät.³³

Vuonna 1994 käynnistyneeseen julkiseen keskusteluun kirkon ja valtion suhteista ei tällä kertaa nostettu mukaan koulussa annettavaa uskonnonopetusta. Asiaan lienee vaikuttanut se, että uskonnonopetus oli koululakiuudistusta ja tuntijakoa valmisteltaessa mielletty ennen kaikkea koulun ja valtion eikä niinkään kirkon tehtäväksi. Uusien koulukohtaisten opetussuunnitelmien lisätessä koulujen päätösvaltaa olikin tärkeää, että opettajille taattiin työrauha.³⁴ Katolisen uskonnonopetuksen osalta kirkko ja koulut tekivät edelleen tiivistä yhteistyötä eikä enemmistön uskonnonopetuksen tilanne sovi näin kuvaamaan vähemmistöjen tilaa. Nousevaan haluun parantaa vähem-

³⁰ Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon 1994; Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun 1994.

³¹ Pyysiäinen 2000, 84-85.

³² Pyysiäinen 2000, 2-3.

³³ Saine 2000, 188-189, 203.

³⁴ Kallioniemi 1997, 2; Kajava-Huhta 1998, 11.

mistöjen uskonnonvapauden toteutumista liittyi myös kysymys uskonnonopetuksen asemasta.

Helmikuussa 1994 järjestettiin Helsingissä vähemmistöjen oikeuksia koskeva seminaari. Sen järjestivät Ekumeeninen ETYK-työryhmä³⁵, SEN, Suomen kristillinen rauhanliike ja Kristillinen opintokeskus. Seminaarissa todettiin, ettei uskonnonvapaus toteutunut vielä kaikkia uskonnollisia yhteisöjä tyydyttävällä tavalla Suomessa. Muun muassa uskonnonopetus nähtiin osa-alueena, josta löytyi epäkohtia. Vuonna 1922 säädettyyn uskonnonvapauslakiin ei ollut tehty olennaisia muutoksia, vaikka uskonnollinen tilanne oli muuttunut merkittävästi.³⁶ Myös piispa Verschuren koki uskonnonopetuksen olevan edelleen ilmiö, jossa uskonnonvapaus ei täysin toteudu:

Tavallisen katolilaisen ja hänen perheensä elämä mutkistuu, kun hän ajattelee lastensa uskonnonopetuksen ongelmia. Jos hänellä on onnea, hän löytää lapsensa koulusta muita katolisia koululaisia, jotka yhdessä muodostavat vähintään kolmen hengen ryhmän, ja sen perusteella hän voi muiden katolisten vanhempien kanssa saada koulun opetusohjelmaan kuuluvaa katolista uskonnonopetusta. Muussa tapauksessa hän on viiden vuoden aikana noin kahtenatoista lauantaina vuodessa tuotava lapsensa pappilaan tai johonkin muuhun paikkaan ryhmässä annettavaa uskonnonopetusta varten. Kustannusten osalta katolilainen huomaa, ettei valtio tue tätä toimintaa.³⁷

Vaatimukset uskonnonvapauden paremmasta toteutumisesta enteilivät 1990-luvun lopulla käynnistyvää muutosta vuoden 1923 uskonnonvapauslakiin.

4.2.2 Katolilaiset tyytyväisiä katekeesin vakaaseen kehitykseen

Vuoden 1995 lopulla Helsingin kaupungin opetuslautakunnan ehdotus siirtää uskonnonopetus koulun ulkopuolisten tahojen tehtäväksi ylitti uutiskynnyksen. Opetusministeri Olli-Pekka Heinonen ilmaisi ymmärtävänsä lautakunnan ajatusta taloudelliselta kannalta - olihan maahanmuuttajien määrän merkittävä kasvu 1990-luvulla lisännyt eri uskontokuntiin kuuluvien oppilaiden määrää. Heinonen katsoi peruskoululla olevan kuitenkin kansallisena instituutiona velvollisuus huolehtia myös uskonnonopetuksesta. Ehdotusta seuranneessa vilkkaassa keskustelussa pidettiin tosiasiana sitä, että uskonnonopetuksen poistaminen kouluista jättäisi suomalaisen yhteiskun-

³⁵ Vuoden 1992 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin (ETYK) seurantakokoukseen yhteydessä muodostettu ekumeeniseen toimintaan liittyvä työryhmä.

³⁶ Fides 5/1994 Uskonnonvapaus ei ole vielä toteutunut Suomessa.

³⁷ Verschuren 1992,44.

taan melkoisen arvotyhjiön. Kuntien huoli vähemmistöjen uskonnonopetuksen aiheuttamista kuluista oli toki ymmärrettävää, sillä pienten opetusryhmien ylläpitäminen oli kallista. Olihan 1990-luvulla taloudellinen taantuma ajanut kunnat säästämään koulutoimen resursseista.³⁹ Uskonnonopetuksen siirtäminen uskonnollisille yhteisöille olisi kuitenkin merkinnyt monien vähemmistöjen osalta paluuta ajassa ja uskonnonvapauden toteutumisessa taaksepäin.

Pentti Laukama osallistui uskonnonvapautta koskevaan keskusteluun syksyllä 1996 todeten Fidesin pääkirjoituksessa: "Vaikka tuon esiin kansalaisten keskinäisen eriarvoisuuden uskonnonvapauden toteutumisessa, en tahtoisi antaa kuvaa, että puolustan neutraalia valtiota, jolla ei olisi enää jäljellä mitään kristillistä juuristaan". Laukama piti uskonnonopetuksen asemaa suomalaisessa koulussa tärkeänä ja koki, että 1980-luvulla toteutettu koulu-uudistus oli merkittävästi parantanut vähemmistöuskontokuntien asemaa.⁴⁰

Helsingin seurakunnissa syntynyt lauantaikurssi täytti 25 vuotta samana syksynä. Hiippakuntalehti haastatteli Marjatta Jaanu-Schröderiä hiippakunnan uskonnonopetuksen vaiheista. Lauantaikurssi oli vakiinnuttanut asemansa seurakuntien pääasiallisena uskonnonopetuksen muotona myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Viimeisimmäksi sitä käynnistettiin Kouvolassa lauantaikurssin juhluvuonna. Katekeesi oli kokenut 25 vuoden aikana suuren muutoksen siirtymällä yksityisopetuksesta kouluun mutta säilynyt kuitenkin luonteeltaan kirkon kasteopetuksena. Työnjako uskonnonopetuksen ja seurakunnan välillä oli selkeä: seurakunta jakoi sakramentit ja uskonnonopetuksessa välitettiin oppilaalle niiden sisältö ja merkitys. Marjatta Jaanu-Schröder piti katolisen uskonnonopetuksen keskeisimpänä tavoitteena lasten ja nuorten katolisen identiteetin tukemista ja seurakuntayhteyden vahvistamista. Hän totesi monikansallisuuden olevan näkyvä osa suomalaista katolisuutta ja katolista uskonnonopetusta. Katekeettisen työn näkymät olivat hiippakunnan katekeettisen työn johtajan mielestä tasaisen hyvät. Helsingin hiippakunnassa uskonnonopetusta koskevat järjestelyt olivat vakaat: seurakunnissa järjestettiin keskitettyä opetusta. Diasporassa asuvat katoliset oppilaat tavoitettiin monipuolisten opetusmuotojen ansiosta hyvin. Samassa hiippakuntalehden numerossa julkaistiin katekeettisen keskuksen kiitokset

³⁸ Kajava-Huhta 1998, 11-14; Saine 2000, 177-178.

³⁹ Rinne & Vuorio-Lehti 1996, 134-138.

niille monille tahoille, jotka toiminnallaan olivat vuosien varrella edistäneet uskonnonopetuksen kehittämistä vuoden 1990-luvun mittoihin ja ulottuvuuksiin.⁴¹ Vuosikymmenen lopulla katolilaiset vaikuttivat olevan varsin tyytyväisiä katolisen uskonnonopetuksen järjestelyihin ja sen lainsäädännölliseen asemaan.

Oppilaiden määrä oli kuitenkin seurakunnissa kasvussa ja erityisesti Tampereella, Jyväskylässä ja Oulussa tarvittiin lisää opettajia.⁴² *Uskon pedagogiikka* -kursseja ja jatkokoulutusta esimerkiksi tiettyjen teemojen ja teosten ympärillä järjestettiin vaihtelevasti, tarpeen mukaan. Katekeettojen vuosittaisten tapaamisten yhteydessä käytettiin aikaa koulutustuokioihin tai kutsuttiin luennoitsijoita. Esimerkiksi lokakuussa 1997 katekeettojen tapaamisessa isä Stanislaw Klinowski (SCJ) alusti aiheesta "Katekeesin nykyisistä virtauksista" ja Marjatta Jaanu-Schröder puolestaan "Opettajan oman henkisen ja hengellisen elämän hoitamisesta". Riitta Laukama piti hiippakunnan yhteisiä koulutuspäiviä tärkeinä katekeetoille, sillä ne tarjosivat mahdollisuuden kokea yhteyttä muiden katolisten opettajien kanssa sekä ennen kaikkea keskustella uskonnonopetuksen ajankohtaisista kysymyksistä ja opetussisällöistä.⁴³ Katekeettisen keskuksen asema hiippakunnan uskonnonopetuksen ytimessä tuli entistä tärkeämmäksi oppilaiden lisääntyessä ja opetuksen tullessa yhä monipuolisemmaksi ja systemaatisemmaksi.

Vuodet eivät olleet vaikuttaneet katolisen uskonnonopetuksen perusasetelmaan: kristillisestä kasvatuksesta vastasivat ensisijaisesti lapsen vanhemmat, joita kirkko katekeesin ja muiden tapahtumien avulla tuki. Katekeettinen keskus ja seurakunnat olivat vuosien varrella järjestäneet vanhemmille lauantaikurssin yhteydessä muun muassa keskustelutilaisuuksia. Katekeettisessa keskuksessa olivat 1990-luvulla avoimet ovet lauantaikurssin aikana: videot ja kirjat olivat vanhempien sekä lelut sisarusten käytettävissä. Kuitenkin vain yksittäiset vanhemmat poikkesivat keskukseen, sillä lasten ollessa lauantaikurssilla vanhemmille tarjoutui esimerkiksi rauhallinen tilaisuus asioida vain kymmenen minuutin päässä sijaitsevassa Helsingin keskustassa. Useimmat vanhemmat osallistuivat lauantaikurssiin lastensa autonkuljettajina tai saattajina. Toiset vaativat lapsilleen lauantaikurssin sijaan opetusta kouluissa. Marjatta Jaanu-

⁴⁰ Fides 15/1996 Katolinen kirkkoja uskonnonvapaus Suomessa.

⁴¹ Fides 14/1996 Kiitos opettajille!, Lauantaikurssi 25 vuotta.

⁴² KKA Kptk 22.5.1999, 20.11.1999.

⁴³ KKA Kptk 23.5.1998; KKA Vk 1998; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

Schröder eritteli useita syitä, miksi eräät katoliset lapset ja nuoret kuitenkin saattoivat edelleen jäädä ilman katolista uskonnonopetusta: Kyse saattoi viitseliäisyyden lisäksi olla halusta tarjota lapselle oikeus päättää itse uskonnonopetuksestaan tai olla erottumatta enemmistöstä sekä seka-avioliittojen ja avioerojen mukanaan tuomista käänteistä tai huoltajien omista epämiellyttävistä kasvatuskokemuksista.⁴⁴ Kouluopetuksen myötä vanhempien vastuu oli tullut yhä konkreettisemmaksi, sillä ilman huoltajan vaatimusta vähemmistöön kuuluville oppilaille ei koulussa järjestetty oman tunnustuksen mukaista opetusta.

4.3 Katekeesi myötätuulessa uudelle vuosituhannele

4.3.1 Lait turvaavat vähemmistöjen uskonnonopetuksen aseman

Vuoden 1998 koululainsäädännönuudistus säilytti uskonnonopetuksen aseman pääosin ennallaan: uskonnonopetusta järjestettiin edelleen sen uskontokunnan tunnustuksen mukaan, johon enemmistö oppilaista kuului. Muutos tapahtui vähemmistöryhmien uskonnonopetuksen järjestämisessä. Aikaisemmin koulu oli ollut velvollinen järjestämään opetusta, jos sen oppilaista vähintään kolme kuului samaan uskontokuntaan ja näiden oppilaiden vanhemmat vaativat lapsilleen oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta. Vuodesta 1998 alkaen opetuksen järjestäjä, tavallisimmin kunta, velvoitettiin huolehtimaan oppilaan tunnustuksen mukaisen uskonnonopetuksen järjestämisestä, jos opetuksen järjestäjän alueelta löytyi kolme samaan uskontokuntaan kuuluvaa oppilasta ja heidän huoltajansa vaativat lapsilleen oman tunnustuksen mukaista opetusta. Oppilas ei myöskään voinut enää vapautua enemmistön tunnustuksen mukaisesta opetuksesta ellei hän saanut korvaavaa uskonnonopetusta joko koulussa tai sen ulkopuolella.⁴⁵

Vaikka vuoden 1998 koululakiuudistukset vaikuttivat katolisen uskonnonopetuksen asemaan, katolinen kirkko tai YKN eivät juurikaan osallistuneet koulutuspoliittiseen keskusteluun. 1980-luvun alussa nähtyä halua parantaa vähemmistöuskontojen asemaa ei ollut havaittavissa. Asennoitumiseen saattoi vaikuttaa se, ettei 1990-lopun

⁴⁴ Fides 14/1996 Lauantaikurssi 25 vuotta; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu.

⁴⁵ Perusopetuslaki (Säädöskokoelma 628/1998); Lukiolaki (Säädöskokoelma 629/1998); Perusopetusasetus (Säädöskokoelma 852/1998); Lukioasetus (Säädöskokoelma 810/1998).

koulu-uudistuksessa vähemmistö uskonnonopetuksen asema ollut vaakalaudalla kuten 15 vuotta aiemmin. Katolinen kirkko vaikutti varsin tyytyväiseltä hiippakunnan sekä katekeesijärjestelyihin että vähemmistöjen uskonnonopetukseen. Toisaalta kyse saattoi olla myös siitä, että Helsingin hiippakunnan piispa Paul Verschuren jäi vakavasti sairastuttuaan eläkkeelle syksyllä 1998.⁴⁶ Hän oli usein puheissaan puolustanut vähemmistöuskontojen asemaa ja vedonnut katolisen lapsen oikeuteen saada oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta siinä missä kansankirkkoihinkin kuuluvat koululaiset.

Katekeettinen keskus lähestyi katolisten oppilaiden huoltajia ja kertoi lakiuudistuksen vaikutuksista katolisen oppilaan asemaan. Samanaikaisesti keskuksen koottiin tietoa seurakuntien opetustilanteesta ja laadittiin kortisto katolisista oppilaista eri seurakunnissa. Katekeettisessa neuvottelukunnassa keskusteltiin mahdollisuudesta järjestää diasporassa asuville katolisille lapsille ja nuorille opetusta leirikouluissa sekä omatoimista etäopiskelua.⁴⁷ Uudistukseen suhtauduttiin kirkossa myönteisesti. Sen myötä katolista uskonnonopetusta saatettiin järjestää kouluissa yhä useammassa tapauksessa ja ennen kaikkea siten, että opetuksen järjestäjä vastasi kustannuksista. Katekeettinen keskus säilytti kuitenkin asemansa katolista uskonnonopetusta koordinoivana yksikkönä.

Pohjoismaiden piispankonferenssi päivitti vuodelta 1982 peräisin olevat hiippakuntien uskonnonopetusta ja katekeettisia keskuksia koskevat katekeettiset ohjeet vuonna 1999. Niissä katekeesin todettiin kohdistuvan kaikkiin seurakuntalaisiin, sillä jokaisen katolilaisen tuli voida kasvattaa ja syventää uskoaan koko elämän ajan. Katekeesin päämääränä oli ennen kaikkea johtaa ihminen kosketukseen kolmiyhteisen Jumalan kanssa, jotta ihminen oppisi tuntemaan Jumalan ja rakastamaan häntä, sekä auttaa ihmistä elämään evankeliumin mukaisesti. Ohjeissa käsiteltiin myös katekeesin sisältöä, elinikäistä oppimista, seurakuntaa katekeesin paikkana ja uskon pedagogiikkaa.⁴⁸ Katekeettisen neuvottelukunnan jäsenille jaettiin pohjoismaisen piispainkonferenssin vahvistamat uudet katekeettiset ohjeet vielä saman vuoden toukokuussa.⁴⁹ Sisällöltään ja luonteeltaan piispainkonferenssin ohjeet eivät eronneet katekeettisen

⁴⁶Fides 15/1998 Piispan kirje erostaan.

⁴⁷ KKA Kptk 29.8.1998; 20.11.1998.

⁴⁸ Pohjoismaiden piispainkokouksen katekeettiset ohjeet katekeettisille keskuksille 1999.

⁴⁹ KKA Kptk 22.5.1999.

keskuksen laatimista opetussuunnitelmista, joten suuria uudistustoimenpiteitä ei niiden johdosta käynnistetty.

Vuoden 1998 koululakiuudistuksen jälkeen uskonnonopetuksen työrauha ei kestänyt pitkään, sillä jo perustuslakiuudistuksen jälkimainingeissa käytiin käsiksi uskonnonvapauslakiin. Vuonna 1996 perustettiin ekumeeninen Kirkko ja valtio -työryhmä, jossa olivat edustettuina luterilaisten lisäksi ortodoksit, katolilaiset sekä protestanttisiin vähemmistöyhteisöjen yhteenliittymä Suomen vapaan kristillisyyden neuvosto (SVKN). Työryhmä totesi, että uskonnonvapauslaki tulisi uudistaa kokonaisuudessaan. Niinpä sekä SVKN että SEN tekivät opetusministeriölle keväällä 1998 aloitteen uskonnonvapauslain uudistamisesta. Saman vuoden syksyllä valtioneuvosto asetti komitean laatimaan ehdotuksen uudeksi uskonnonvapauslaiksi. Uskonnonvapauskomitea edusti kokoonpanoltaan lähes puhtaasti korkeaa valtionhallintoa ja akateemista asiantuntemusta, sillä päätösvaltaisiksi jäseniksi kutsuttiin eri ministeriöiden, Helsingin yliopiston ja Åbo Akademin edustajien lisäksi edustaja vain Mielenterveysseura ry:stä. Kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhdyskuntien edustajia kutsuttiin komitean asiantuntijajäseniksi.⁵⁰

Uskonnonvapauskomitean lähtökohtana oli pyrkimys taata perustuslain linjan mukaisesti kaikille omantunnon- ja uskonnonvapaus. Uskonnonopetus ja sen luonteen määrittelemine osoittautui komitean visaisimmaksi yksittäiseksi kysymykseksi. Uskonnonopetuksen osalta komitean välimietinnössä esiteltiin kaksi vaihtoehtoista näkemystä: Toisaalta komitea piti mahdollisena, että myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvilla oppilailla ja opiskelijoilla tulisi halutessaan olla oikeus osallistua uskonnonopetuksen sijasta elämäkatsomustiedon opetukseen. Toisaalta uskonnollisen yhdyskunnan jäsenillä ajateltiin olevan oikeus saada juuri oman uskontonsa tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta. Kysymys jakoi selvästi komitean jäsenten mielenpiteet.⁵¹ Lehdissä seurattiin aktiivisesti uskonnonvapauslain valmistelua ja esitettiin niin uskonnonopetusta puolustavia kuin vastustavia näkökantoja.

Moniarvoisessa yhteiskunnassa kyky ymmärtää ja kunnioittaa toisen vakaumusta kehittyisi, kun nuori ensin ymmärtäisi oman kulttuurinsa ja uskontonsa, totesi teolo-

⁵⁰ Seppo 2003 58-62.

⁵¹ Suomen perustuslaki (Säädöskokoelma 731/1999); Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999, 71-75; Seppo 2003 67-69.

gian tohtori Hannele Repo puolustaessaan oman uskonnon opettamista.⁵² Suomen uskonnonopettajainliiton puheenjohtaja Hannu Koskinen puolestaan piti uskonnonopetuksen aseman lainsäädännöllistä vakiintumista oppilaan oikeutena.⁵³ Emeritusprofessori ja uskonnonvapauskomitean jäsen Heikki Palva ilmaisi tarpeen tarjota oman uskonnonopetusta myös sellaisille oppilaille, jotka eivät olleet rekisteröityneet tietyn uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi, vaikka sitoutuivatkin sen elämäntapaan.⁵⁴ Puheenvuoroissa vaadittiin myös kansainvälisten ihmisoikeussopimusten huomioimista uskonnonvapauslakia muotoiltaessa sekä vaadittiin uskonnollisten yhdyskuntien tasa-arvoa.⁵⁵ Uskonnonopetuksen asemaa puolustettiin vetoamalla näkyvästi yksilön perustuslailla turvattuihin oikeuksiin. Uskonnonopetus nähtiin myös keinona tukea nuoren identiteetin kehittymistä moniarvoisessa yhteiskunnassa. Sitä ei kuitenkaan käsitelty muista uskonnonvapauteen liittyvistä kysymyksistä irrallisena.

Vuonna 2001 Helsingin hiippakunnan piispaksi nimitetty monsignor Józef Wróbel (SCJ) ei edeltäjänsä tavoin ottanut julkisesti kantaa uskonnonopetuksesta käytyyn keskusteluun, vaikka muuten jatkoikin samaa linjaa suhteessa katekeettiseen keskukseen.⁵⁶ Katolinen kirkko osallistui uskonnonvapauslain valmisteluun itsenäisesti ottamalla kantaa muun muassa vähemmistöjen uskonnonopetuksen puolesta lausunnossaan uskonnonvapauskomitealle. Kirkko vaikutti pääasiallisesti toimimalla SEN:n jäsenenä.⁵⁷

Lausuntojen antajien mielipiteet hajosivat uskonnonopetusta koskevassa kysymyksessä: Kokoomus, keskusta ja SKL, samoin kuin myös muun muassa Suomen uskonnonopettajainliitto, SEN ja Ylioppilastutkintolautakunta asettuivat tukemaan vallitsevan uskonnonopetuskäytännön säilyttämistä. Etelä-Suomen suuret kaupungit sekä Helsingin juutalainen seurakunta ja Myöhempien aikojen pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkko puolestaan arvostelivat vaihtelevin perustein vallitsevaa uskonnonopetuskäytäntöä. Katolinen kirkko Suomessa halusi säilyttää vähemmistöjen uskonnonopetuksen mutta vaati, että koululaissa luovuttaisiin huoltajan velvollisuudesta anoa oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta lapselleen. Lopullisessa mietin-

⁵² Repo 2002.

⁵³ Koskinen 2001, 522-523.

⁵⁴ Palva 2001, 537-538.

⁵⁵ Luoto 2001, 524-528; Scheinin 2001, 515-517.

⁵⁶ Fides 3/2001 Paavin nimityskirje; Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁵⁷ Yhteen veto uskonnonvapauskomitean mietinnöstä saaduista lausunnoista 2001, 59-60; Marjatta Jaan-

nössään komitea asettui tukemaan näkemystä, joka korosti uskonnonvapautta oikeutena osallistua oman uskonnon opetukseen.⁵⁸ Komiteatyöskentely ja julkinen keskustelu olivat kuitenkin osoittaneet, että uskonnonopetuksen suhteen olisi vaikea löytää yksimielistä ratkaisua.

Hallitus poikkesi esityksessään komitean valtaenemmistön tekemistä ratkaisuista: Toisin kuin komitea oli esittänyt, hallituksen esityksessä oli ajatus uskonnonopetukseen liittyvästä uskonnon harjoittamisesta. Eduskunnan lähetekeskustelusta 8.10.2002 tulikin hyvin värikäs. Vihreän liiton kansaedustaja Irina Krohn teki uskonnonopetukseen liittyen kilpailevan lakialoitteen, jonka mukaan perusopetuksen järjestäjällä olisi velvollisuus antaa niin peruskouluissa kuin lukiossakin uskontotiedon opetusta jokaiselle sitä haluavalle riippumatta oppilaan kuulumisesta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kummatkin aloitteet saivat kannatusta osakseen. Asiantuntijalausunnat tukenaan sivistysvaliokunta ottikin tehtäväkseen määritellä oman uskonnonopetuksen tehtävää ja sen sisältöä sekä suhdetta uskonnonharjoittamiseen. Myös perustuslakivaliokunta antoi mietintönsä uskonnonvapauslaista kokonaisuutena. Sen mukaan uskonnonopetus kuului uskonnonvapauteen, mutta ei ollut uskonnon harjoittamista. Eduskunta hyväksyi uskonnonvapauslain perustuslakivaliokunnan hallitukseen esitykseen tekemien muutosten mukaisena täysistunnossa 11.2.2003.⁵⁹ Eduskunnassa ja lehdissä käydyssä vilkkaan keskustelun perusteella uskonnonvapauslakia voidaan pitää ennen kaikkea kompromissiratkaisuna.

Uskonnonvapauslain yhteydessä hyväksyttiin siis lait perusopetuslain ja lukiolain muuttamisesta uskonnonopetuksen osalta. Uudessa laissa korostui aikaisempaan verrattuna positiivinen oikeus saada oman uskonnon opetusta. Siinä kuitenkin todettiin, että uskonnonopetuksessa oli kysymys yksilön ja hänen huoltajiensa oikeuksista eikä niinkään uskonnollisten yhdyskuntien etujen turvaamisesta. Uskonnollisten vähemmistöyhdyskuntien näkökulmasta tilanne säilyi ennallaan: muihin kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluville kolmen oppilaan ryhmille järjestettäisiin oman uskonnon opetusta ainoastaan huoltajan tai lukiossa myös opiskelijan itsensä pyynnöstä. Tunnustuksellinen uskonnonopetus -käsite

nu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

⁵⁸ Yhteen veto uskonnonvapauskomitean mietinnöstä saaduista lausunnoista 2001, 59-60; Seppo 2003, 76-77, 84-87.

⁵⁹ Seppo 2003, 102-118, 120-143, 150-154.

korvattiin uudessa laissa ajatuksella oman uskonnon opettamisesta. Emeritusprofessori ja uskonnonvapauskomitean jäsen Juha Seppo arvioi uskonnonvapauslain ja sen myötä muuttuneiden perusopetus- ja lukiolain vahvistavan uskonnonopetuksen asemaa sekä selkiinnyttävän sen luonnetta ja tavoitteita.⁶⁰

4.3.2 Kouluopetus katekeesin ensisijaiseksi muodoksi

Katolinen kirkko seurasi aktiivisesti keskustelua uskonnonvapaudesta ja uskonnonopetuksesta. Katekettisessa neuvottelukunnassa keskusteltiin rinnakkain vuonna 1998 koululakeihin tehdyistä muutoksista sekä uskonnonvapauslain vaikutuksista koululainsäädäntöön. Keskeistä oli löytää toimivat käytännöt eri ikäryhmille ja paikkakunnille. Säädösten muuttuessa nopeasti oli opettajien ja vanhempien informoiminen ensisijaisen tärkeää. Opettajille tietoa välitettiin katekeettisen neuvottelukunnan ja yhteisten tapaamisten kautta ja vanhempia lähestyttiin erityisesti hiippakuntalehdessä ilmestyvien ilmoitusten ja artikkeleiden kautta.⁶¹

Vuosien 1998 ja 2003 koulutuspoliittiset muutokset vähemmistöjen uskonnonopetuksen asemassa vaativat uudistuksia myös opetuksen järjestäjän työtehtävissä. Oppilaan tunnustuksen mukainen opetus tuli vuoden 1998 koululakien perusteella mahdolliseksi yhä useammalle vähemmistöuskontokuntiin kuuluvalla oppilaalla. Kunnat olivat kuitenkin vain harvoin valmistautuneet vähemmistöuskonnonopetuksen rahoittamiseen kouluihin. Uusien säädösten johdosta niin koulujen rehtorit kuin opetuksen järjestäjät joutuivat "neuvottomiksi yrittäessään toteuttaa uudistuneen lainsäädännön vaatimuksia". Koulut eivät olleet nimenneet henkilöä, joka vastaisi opetuksen järjestäjän alueella opiskelevien lasten ja nuorten oman tunnustuksen mukaisen uskonnonopetuksen järjestelyistä. Kunnan sisälläkin käytännöt saattoivat olla kirjavina. Yhteistyötä eri uskontokuntien kanssa tehtiin vaihtelevasti. Uskonnollisten yhdyskuntien reaktioita kasvaneeseen mahdollisuuteen järjestää jäsenilleen uskonnonopetusta kouluissa pidettiin vaikeasti ennustettavina.⁶² Nopeasti muuttuneet säädökset merkitsivät myös opetuksen järjestäjille muutospainetta.

⁶⁰ Uskonnonvapauslaki (Säädöskokoelma 453/2003); Laki perusopetuslain 13 §:n muuttamisesta (Säädöskokoelma 454/2003); Laki lukiolain 9 §:n muuttamisesta (Säädöskokoelma 455/2003); Seppo 2003 176-185.

⁶¹ KKA Kptk 25.11.2000, 31.5.2001, 24.11.2001, 18.5.2002, 28.9.2002, 3.5.2003.

⁶² Iivonen & Uittamo 2004, 26-29; Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004.

Vuonna 2002 katekeettisen keskuksen lisääntyneen oppilas- ja työmäärän johdosta opetuskoordinaattoriksi nimitettiin Irene Alvarez, joka opiskeli soveltavaa teologiaa englantilaisessa Maryvale Istituutissa Birminghamissa. Hiippakunta tarvitsi katekeesijärjestelyihin yhden ammattitaitoisen henkilön lisääjä avustikin Irene Alvarezia tämän opintojen rahoittamisessa. Opettamisen lisäksi opetuskoordinaattori huolehti opetusryhmien järjestelystä yhteistyössä kuntien kanssa.⁶³ Vuoden 2002 alussa ilmentyneessä hiippakuntalehdessä hän vaati katolista uskonnonopetusta katolisille lapsille:

Vaikka suurin osa suomalaisista lapsista osallistuu luterilaiseen uskonnonopetukseen ei tämän päivän monikulttuurisessa koulumaailmassa enää tarvitse pelätä tuntevansa itsensä poikkeavaksi, jos osallistuu johonkin muuhun opetukseen. Mukavuudenhalun ei tulisi liioin olla kriteeri lasten kasvatuksessa tai opetuksessa. Eri vaihtoehtoja punnittaessa on myös muistettava, että elämäkatsomustieto on tarkoitettu vain uskonnottomille lapsille. Vaikka kukaan ei tänä päivänä voi kieltää ekumenian ja suvaitsevaisuuden merkitystä, on tärkeää, että katoliset lapset saavat mahdollisuuden osallistua katoliseen uskonnonopetukseen.⁶⁴

Vetoomus oli selkeästi kohdistettu katolisten oppilaiden huoltajille eikä niinkään julkiseen uskonnonvapauskeskusteluun. Opetuskoordinaattori halusi huoltajien käyttävän lain jo turvaamaa oikeutta ja takaavan lapsellensa oman uskonnon mukaista opetusta. Uskonnonopetuksen asema miellettiin ilmeisesti Helsingin hiippakunnassa vaakaaksi uskonnonvapauslakia säädettäessä.

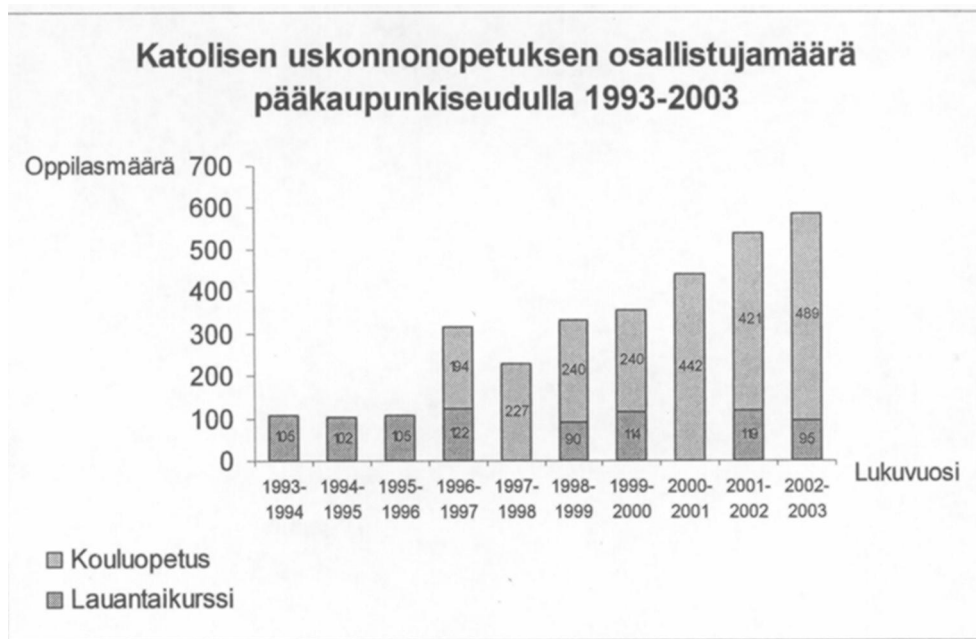
Katekeettisen työn johtaja puolestaan huolehti ajankohtaisista projektiluontoisista tehtävistä kuten opetusmateriaalin uusimisesta ja uuden koululainsäädännön myötä tarvittavasta opetussuunnitelmasta. Peruskoulun opetusmateriaalien uusimista ja lukion opetusmateriaalien laatimista valmisteli Marjatta Jaanu-Schröderin johdolla yhteensä kolme työryhmää.⁶⁵

Keskeisesti esillä olivat uskonnonopetusta koskevat käytännön järjestelyt, sillä katolisen uskonnonopetuksen muoto oli yhä enenevässä määrin kouluopetus ja oppilaiden määrä entistä suurempi:

⁶³ Fides 8/2002 Katekeettinen keskus sai opetuskoordinaattorin.

⁶⁴ Fides 1/2002 Katolista uskonnonopetusta katolisille lapsille!

⁶⁵ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

Kuvio 4 Helsingin seurakuntien lauantaikursseille ja niiden alueella järjestettyyn kouluopetukseen osallistuneiden oppilaitten määrä vuosina 1993-2003.⁶⁶

1990-luvun lopulta vuoteen 2003 katoliseen uskonnonopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä oli pääkaupunkiseudulla lähes kaksinkertaistunut. Katolisina uskonnonopettajina toimi edelleen kymmeniä vapaaehtoisia. Heistä suurin osa oli maallikoita mutta joukossa oli myös pappeja ja sisaria. Useimmat katekeetoista sitoutuivat opetustyöhön useammaksi lukuvuodeksi.⁶⁷

Uskonnonvapauslain yhteydessä kumottiin laki Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta samalla, kun säädettiin uskonnonopettajalta vaadittavista kelpoisuusehdoista. Lain mukaisesti uskonnonopettajina saattoivat toimia kaikki perusopetus- ja lukiolaissa säädetyt kelpoisuusvaatimukset täyttävät henkilöt riippumatta siitä, kuuluivatko he evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon.⁶⁸ Aikaisempi laki ei koskenut vähemmistöuskontoja, joten niiden tilannetta uudet säädökset eivät muuttaneet. Laki ei koskaan määrännyt, että katolista uskontoa tulisi opettaa juuri katolisen opettajan. Sen sijaan

⁶⁶ KKA vk 1993-1995 1997-2003; KKA Lk vk 1993-1997, 1998-2000, 2001-2003. Vuoden 1996 katekeettisen keskuksen vuosikertomus puuttuu samoin kuin tiedot lukuvuosien 1997-1998 ja 2000-2001 lauantaikurssista. Vuosina 1992-1996 ei kouluopetukseen osallistuneitten oppilaiden määrää tilastoitu.

⁶⁷ Ks. Liite 3.

katolisessa kirkossa vastuu uskonnonopetuksesta kuului piispalle, minkä johdosta piispa nimitti hiippakuntansa uskonnonopettajat. Uusi laki muutti tämän käytännön. Vaikka katolista uskonnonopetusta teoreettisesti voisikin antaa ei-katolinen opettaja, arvioi opetushallituksen vähemmistöuskontojen ylitarkastaja Pekka Iivonen, että käytännössä mahdollisuus olisi häviävän pieni.⁶⁹ Vaikka uskonnolliset vähemmistöyhdykunnat olivat ottaneet uuden uskonnonvapauslain myönteisesti vastaan, kysymys uskonnonopettajan kuulumisesta samaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin hänen oppilaansa aiheutti huolta katolilaistenkin piirissä.

Laki määräsi samalla pätevyysvaatimukset katoliselle uskonnonopettajalle. Niiden tarkoituksena oli taata entistä parempi opetuksen taso. Opetusvaatimukset olivat yhteneväiset muiden aineenopettajien kanssa eli opettajalta vaadittiin pedagogisten opintojen lisäksi vähintään 35 opintoviikon opintoja opettamastaan aineesta eli katolisen uskonnonopettajan osalta katolisesta teologiasta. Vuonna 2003 oli vain osittain mahdollista suorittaa pätevyyteen vaadittavat opinnot Suomessa. Hiippakunta neuvoteli Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kanssa mahdollisuudesta järjestää keino pätevöityä katoliseksi uskonnonopettajaksi Suomessa.⁷⁰ Kysymys opettajien kouluttamisesta oli erittäin ajankohtainen. Harva katekeetta oli muodollisesti pätevä tehtäväänsä. Hiippakunta järjesti edelleen katolisille uskonnonopettajille koulutuspäiviä, joissa keskityttiin katolista uskonnonopetusta koskeviin kysymyksiin. Hiippakunta sai taloudellista tukea kunnilta ja seurakunnilta uskonnonopettajien täydennyskoulutusta varten. Tämän lisäksi katekeetat saattoivat osallistua kaikille uskonnonopettajille tarkoitettuihin tilaisuuksiin.⁷¹ Aineenopettajien kouluttaminen ei ollut yksin katolilaisten ongelma vaan se koski kaikkia vähemmistöuskontoja lukuun ottamatta ortodoksista kirkkoa.⁷²

Opettajien työolosuhteet riippuivat heidän työnantajastaan. Opetuksen järjestäjien, eli useimmissa tapauksissa kuntien, opetusjärjestelyt vaihtelivat suuresti: toisissa kunnissa koulun rehtori rekrytoi suoraan vähemmistöjen uskonnonopettajat, mahdollisesti kyseisen uskonnollisen yhdyskunnan avustuksella, kun taas toisissa kunnissa

⁶⁸ Uskonnonvapauslaki (Säädöskokoelma 453/2003).

⁶⁹ Fides 4/2003 Opettaako katolista uskontoa tulevaisuudessakin katolinen opettaja?; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

⁷⁰ Fides 4/2003 Opettaako katolista uskontoa tulevaisuudessakin katolinen opettaja?

⁷¹ KKA Kptk 28.9.2002, 3.5.2003.

⁷² Iivonen & Uittamo 2004, 26-29 1/2004 Uusi uskonnonvapauslaki ja uskonto kouluissa.

opetusta koordinoitiin kuntatasolla, mikä mahdollisti mielekkäiden lukujärjestysten laatimisen. Kiertävän uskonnonopettajan työtaakka oli raskas kaikissa tapauksissa, mutta hyvät ja vakaat opetusjärjestelyt saattoivat keventää sitä. Espoon kaupunki reagoi ensimmäisten joukossa muuttuneeseen lainsäädäntöön ja laati vuonna 2000 kattavan tutkimuksen kunnan alueella tapahtuvasta katsomusaineiden opetuksesta. Kartoitusta kertoi karusti opetuksen olevan epäyhtenäistä. Erittäin suuriksi ongelmiksi tutkimuksessa nimettiin rehtorien ja oppilaiden huoltajien kokemaa tiedon puutetta uskonnonopetusta koskevista säädöksistä, koulujen tuntikehyksen riittämättömyys, vaikeus sijoittaa uskonnonoppitunnit mielekkäästi oppilaiden lukujärjestyksiin sekä opiskelu heterogeenisissä ryhmissä.⁷³ Todennäköisesti Espoon ei tilanne poikennut merkittävästi muiden kuntien kohtaamista ongelmista.

Espoo ottikin ensimmäisenä virallisesti vastuulleen kunnan alueella opettavan katolisen uskonnonopettajan työn järjestämisen. Se koki, että oli uskonnonopetuksen järjestelyiden kannalta parasta, että katsomusaineiden opetusta koordinoisi yksi henkilö, joka vastaisi myös koulujen tiedottamisesta sekä laatisi yhdessä koulujen kanssa pelisäännöt. Vanhemmille tiedottamista ja opettajien kouluttamista pidettiin keskeisinä kehityskohteina samoin kuin työnohjauksen järjestämistä kiertäville opettajille. Kouluille järjestettiin resursseja uskonnonopetuksen järjestelyihin tuntikehyksen ulkopuolelle. Opettajien työsuhteet pyrittiin vakinaistamaan, jotta heidän työolosuhteensa vakiintuisivat. Vähemmistöjen uskonnonopettajia ei pidetty kirkon työntekijöinä, vaan heidät koettiin kunnan työntekijöiksi siinä missä muutkin aineenopettajat.⁷⁴ Vaikka virallista päätöstä asiasta ei tehty, myös Vantaa huolehtii opettajiensa työn koordinoimisesta. Helsinki palkkasi syksyllä 2003 katoliset uskonnonopettajat tuntiopettajikseen mutta edusti katekeetan silmissä silti sitä ääripäätä, jonka ei koettu opetusjärjestelyissään huomioivan vähemmistöuskonnonopettajan työmäärää ja työssä jaksamista. Kunnan kannalta oli nimittäin edullisempaa kuljettaa oppilaita yhteen paikkaan saamaan opetusta isommassa ryhmässä kuin maksaa opettajalle palkkaa siitä, että hän kiertää opettamassa eri kouluissa useita pieniä opetusryhmiä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkinnyt edullisinta vaihtoehtoa pedagogian tai didaktisten ratkaisuiden kannalta. Oppilaiden kokoaminen merkitsi kuitenkin sitä, että opettajalta

⁷³ Uittamo 2001, 9-15; Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004.

⁷⁴ Uittamo 2001, 23; Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004.

meni enenevässä määrin aikaa suuremman opetusryhmän rauhoittamiseen. Ryhmät koostuivat eri ikäryhmistä ja alueilta kootuista samaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvista oppilaista. Samoin myös todennäköisyys siitä, että jotkut oppilaista saapuvat kuljetusten johdosta myöhässä tunnille, oli suurempi. Näin ollen 45 minuuttia kestävät oppitunnit tuntuivat kutistuvan samoin kuin opettajan palkka, sillä opetustunteja kertyi tällä tavoin vähemmän.⁷⁵ Katekeesijärjestelyt eivät saavuttaneet aina välittömästi kaikkia osapuolia tyydyttävää vaihtoehtoa.

Kunnissa pohdittiin erilaisia tapoja järjestää katolista uskonnonopetusta. Vaihtoehtoja oli useita: Opetus saatettiin keskittää oppilaiden lukujärjestyksen ulkopuolelle lauantaikurssin tapaan, tällöin tosin arvosanan merkitseminen todistukseen ei onnistunut. Toisaalta opetus saatettiin keskittää koulupäivän sisällä tiettyyn kouluun, jonne kuljetettiin oppilaita lähialueen kouluista. Oli myös mahdollista palkata kiertävä opettaja, joka siirtyi välituntien aikana kunnan sisällä koulusta toiseen. Kaikille vaihtoehdoille löytyi perustelunsa ja ratkaisu jäikin yksittäisten kuntien päätöksen varaan.

Vaikka vähemmistöuskontojen ylitarkastaja Pekka Iivonen totesi vähemmistöuskonnonopetuksesta kouluissa, ettei "mitään suurta invaasiota ole näkynyt, vaan ilmassa on pientä, positiivista liikehdintää", nimesi katolinen kirkko vuonna 2003 kouluopetuksen katolisen oppilaan ensisijaiseksi vaihtoehdoksi. Muutos koski kaikkia seurakuntia. Seurakuntaopetuksen tuli jäädä niille katolisille lapsille, jotka eivät voineet saada yhteiskunnan kustantamaa ja sen järjestämää opetusta. Tällä ratkaisulla katolinen kirkko toivoi saavansa entistä enemmän voimavaroja muuhun lasten- ja nuorten toimintaan.⁷⁶ Marjatta Jaanu-Schröder totesikin: "Eihän sekään ole hyvä, jos katolisille lapsille ja nuorille jää mielikuva siitä, että kirkossa ei ole mitään muuta kuin opetusta."⁷⁷ Lauantaikurssin siirtyminen toissijaiseksi uskonnonopetuksen järjestämisen muodoksi merkitsi muutosta myös siihen, etteivät katoliset lapset ja nuoret saaneet opetustilanteessa enää konkreettista tunnetta siitä, että katolisia lapsia oli satoja Suomessakin. Kirkon haasteena on tulevaisuudessa houkutella lapset ja nuoret kirkon vapaa-ajantoimintaan vahvistamaan yhteenkuuluvuudentunnetta muiden katolilaisten kanssa.

⁷⁵ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004; Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004.

⁷⁶ Fides 5/2003 Katolinen uskonnonopetus - luonnollinen ja helppo valinta; Karjalainen 7.12.2003, Uskontojen kirjo tulee kouluihin hitain askelin.

⁷⁷ Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004.

4.3.3 Työnjako selväksi: sakramenttiopetus seurakuntaan, yleissivistävä tieto kouluun

Seurakunnissa järjestetyn keskitetyn uskonnonopetuksen vähentymiseen vaikutti myös etenkin suurempien paikkakuntien tapa määrittää vähemmistöuskonnonopetus pakolliseksi niille oppilaille, jotka kuuluivat kyseiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan. Monilla paikkakunnilla toteutuivat evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen lisäksi ortodoksinen, katolinen ja islamin opetus, mikä merkitsi sitä, että koulu laittoi kyseiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat lapset ja nuoret automaattisesti opetusryhmiin. Erityisryhmän muodostivat ne kasvatukseltaan ja kulttuuritaustaltaan tiettyyn uskontoon sitoutuneet oppilaat, jotka eivät kuitenkaan olleet rekisteröityneet yhdyskunnan jäseniksi vaan kuuluivat väestörekisteriin. He saattoivat koulussa opiskella omaa uskontoaan, jos huoltaja ilmoitti asiasta koululle. He eivät kuitenkaan voineet vaatia itselleen opetusta, jota kunnassa ei opetettu.⁷⁸ Tähän erityisryhmään kuului myös katolilaisia.⁷⁹

Vaikka monet asiantuntijat olivat ajatelleet uskonnonvapauslain myötä muuttuneiden perusopetus- ja lukiolain selkiinnytänneuskonnonopetuksen luonnetta ja tavoitteita, käytäntö osoitti lainsäädännön edelleen tulkinnanvaraiseksi.⁸⁰ Vähemmistöjen uskonnonopetuksen osalta ristiriitaa aiheutti kysymys hartauden harjoittamisesta uskonnonopetuksessa. Useimmissa vähemmistöuskonnonopetuksen opetussuunnitelmissa mainittiin uskonnonopetuksen tavoitteeksi sitouttaminen kyseiseen yhdyskuntaan ja sen uskoon. Koulujen uskonnonopetuksessa tuli kuitenkin opetushallituksen vähemmistöuskonnonopetuksen ylitarkastaja Pekka Iivosen mukaan korostua yleissivistävä tieto. Oppimiskäsitysten hengessä oppilaan oman ajattelun ja vakaumuksen ohittaminen ei ollut hyväksyttävää. Toki uskonnollisiin perinteisiin ja tapoihin tutustumista pidettiin tärkeänä mutta varsinaista uskonnonharjoittamista kuten rukoilemista ei sallittu.⁸¹

Katekeettisessa neuvottelukunnassa keskusteltiin vilkkaasti ja toistuvasti koululainsäädännön uudistuksen vaikutuksesta katoliseen uskonnonopetukseen. Neuvottelukunta hyväksyi näkemyksen koulun uskonnonopetuksen yleissivistävästä luonteesta. Seurakunnissa vakiintui käytäntö järjestää perusopetusta täydentävää sakra-

⁷⁸ Iivonen & Uittamo 2004, 26-29 1/2004 Uskonnonvapauslaki ja uskonto kouluissa.

⁷⁹ Frans Vossin haastattelu 5.1.2004.

⁸⁰ Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004; Seppo 2003 176-185.

⁸¹ Iivonen & Uittamo 2004, 26-29 1/2004 Uskonnonvapauslaki ja uskonto kouluissa.

menttiopetusta 3. ja 7. luokan oppilaille. Sakramenttiopetus toteutettiin vapaaehtoisten opettajien avustuksella. Uusiin koululakeihin pohjautuvaa opetussuunnitelmaa valmisteltaessa vuosina 2002-2003 pyrittiin 1990-luvulle leimallisen koulukohtaisuuden sijasta yhtenäistämään katolista uskonnonopetusta. Tässä keskustelussa sakramenttiopetus erotettiin selvästi koulujen yleissivistävästä uskonnonopetuksesta. tavoitteena oli, että katolinen oppilas ymmärtäisi katolisen kirkon toimivana yhteisönä ja pelastuksen välittäjänä. Hartausperinteen ajateltiin kuuluvan edelleen keskeisesti katoliseen uskonnonopetukseen.⁸² Opetussuunnitelman työstämisen siirryttyä vaiheeseen, missä kunnat ja katekeettinen keskus tekivät yhteistyötä, kysymys katolisen kirkon jäsenyyteen kasvattamisesta nousi kiistakysymykseksi. Kirkon ja kunnan käsitys yleissivistävästä opetuksesta ei ollut täysin yhtenevä.⁸³ Vähemmistökirkkona uskonnonopetusta pidettiin edelleen keinona liittää uskonnollisen yhdyskunnan jäsenet osaksi maailmanlaajuisia katolista yhteisöä.

Keskustelun aktiivisuudesta ja laajuudesta päätelleen suhtautuivat katoliset edelleen hartaasti katekeesiin myös koulussa. Neuvottelukunta halusi perustaa niin seurakunnissa kuin kouluissa annettavan katolisen uskonnonopetuksen piispojen antamiin yhteispohjoismaisiiin ohjeisiin. On mielenkiintoista, että Marjatta Jaanu-Schröder ja Riitta Laukama arvioivat katekeesin luonteen säilyneen samanhenkisenä myös siirryttäessä ensisijaiseen kouluopetukseen, vaikka kehitys samalla irrotti sakramenttiopetuksen perusopetuksesta. Toisaalta on muistettava seurakunnissa ja koulussa annettavan opetuksen yhteys: seurakunta jakoi sakramentit ja uskonnonopetus selitti niiden sisältöä. Katolisen uskonnonopetuksen järjestelyt kehittyivät kuitenkin enenevässä määrin kohti evankelis-luterilaisen enemmistöuskonnonopetuksen mallia. Siällöltään katekeesi erottui kuitenkin edelleen selvästi tunnustuksellisena oppiaineena.

⁸² KKA Kptk 18.5.2002, 29.9.2002, 3.5.2003

⁸³ Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004.

5. JOHTOPAATOKSET

Vatikaanin II konsiilin päätökset merkitsivät 1960-luvun lopulla monia uudistuksia Helsingin hiippakunnassa. Vaikka konsiili antoi ohjeita vain katekeesin sisällöllisistä tavoitteista, se käynnisti Pohjoismaissa uudistuksen, joka sisällön ohella muutti uskonnonopetusjärjestelyitä. Suunnittelu keskitetystä uskonnonopetuksesta käynnistyi Tanskassa, mistä idea levisi Ruotsin kautta Suomeen.

Uudenlaisia katekesijärjestelyjä toivoivat hiippakunnassa niin seurakuntalaiset kuin myös papit ja sisaret. Katolisen kirkon jäsenmäärä oli Uudellamaalla lisääntynyt merkittävästi 1960-luvulla, minkä takia uskonnonopetus työllisti pappeja ja sisaria kohtuuttomasti. Katoliset nuoret puolestaan pitivät keskitetyn opetuksen etuna opetustilanteen elävyyttä ja tehokkuutta. Uskonnonopetuksen uudistusta suunniteltaessa piispa Verschuren piti tärkeänä, että maallikkoja otettiin suunnittelutyöryhmän jäseneksi ja sitoutettiin näin kirkon toimintaan.

Keskitetty katekeesi käynnistyi Helsingin seurakunnissa lukuvuonna 1971-1972. Uskonnonopetus keskitettiin viikonloppuisin pidettäviin opetuspäiviin ja niinpä opetusmuotoa alettiin kutsua lauantaikurssiksi. Keskitetyn opetuksen rinnalla säilytettiin mahdollisuus yksityisopetukseen niille oppilaille, jotka eivät päässeet saapumaan lauantaiopetukseen. Toisin kuin Uudellamaalla muissa seurakunnissa yksityis- ja pienryhmäopetus jäi edelleen katekeesin ensisijaiseksi muodoksi, sillä niiden alueella katolisen kirkon jäsenmäärä oli säilynyt vakaana. Keskittäminen ei olisi ollut käytännöllistä, sillä monet katolilaisista asuivat kaukana seurakuntakeskuksista. Opetuksen keskittäminen ei merkinnyt muutosta opetuksen sisällössä - nelivuotisen kurssin tarkoituksena oli valmistaa lapset rikkiin ja ensikommunioon ja vahvistuksen sakramenttiin. Lukuvuodesta 1973-1974 lähtien lauantaikurssilla annettiin opetusta myös ruotsin kielellä. Vuoteen 1975 mennessä lauantaikurssi oli vakiinnuttanut asemansa katekeesin muotona pääkaupunkiseudulla.

Katekeesin korostettiin olevan kirkon tapa auttaa vanhempia heidän kasvatustyössään. Oikeus ja vastuu kristillisestä kasvatuksesta kuuluivat ensisijaisesti vanhemmille. Tästä syystä seurakunnat toivoivat uskonnonopetuksen saralla kiinteää yhteistyötä vanhempien kanssa. Opetuksen ajaksi vanhemmille pyrittiin järjestämään erilai-

sia mahdollisuuksia keskustella ja perehtyä niin vaikeisiin kuin arkisiinkin kasvatuskysymyksiin. Pyrkimykset eivät kuitenkaan saavuttaneet laajaa suosiota vanhempien parissa. Vanhemmat kuitenkin suhtautuivat myönteisesti lauantaikurssin järjestelyihin, sillä myös he arvostivat katolisille lapselle keskitetyssä uskonnonopetuksessa muodostuvaa yhteisöllisyudentunnetta.

Lauantaikurssin käynnistyessä opettajina toimivat pääasiassa papit ja sisaret mutta lauantaikurssin laajentuessa piispan hyväksymiä vapaaehtoisia seurakuntalaisia pyydettiin heidän avukseen. Heiltä kuitenkin puuttui kuitenkin usein teologian ja kasvatustieteen alojen koulutus. Opetusmateriaalien tuottaminen oli kolmas keskeinen kehityskohde lauantaikurssin ensimmäisinä vuosina. Vuonna 1972 ilmestyi Birgit Klockarsin kirjoittama katolisen uskonnon oppikirja, mutta sen rinnalle kaivattiin jatkuvasti lisää tehtäviä, jotka pääsääntöisesti laati isä Frans Voss. Oppimateriaaleissa korostui lapsikeskeinen näkökulma, sillä ne perustuivat tietopainotteisuuden sijasta lasten kokemuksiin ja mielikuviin.

Vielä 1970-luvulla katolisessa kirkossa keskityttiin uudistamaan ja kehittämään seurakunnissa järjestettävää uskonnonopetusta. Vain Helsingin Saksalaisessa ja Englantilaisessa koulussa opetettiin katolista uskontoa. Missään koulussa ei ollut lain määräämää viittä katolista oppilasta, joille koulut olisivat olleet velvollisia järjestämään oman tunnustuksen mukaista opetusta. Katoliset oppilaat osallistuivatkin kouluissa evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen ja kirkon järjestämän katekeesin ajateltiin täydentävän sitä. Katolisia perheitä huolestutti koulujen epäyhtenäinen uskonnonarvosanan merkitsemiskäytäntö. Piispa Verschuren otti asian suhteen yhteyttä kouluhallitukseen. Piispa vetosi kansalaisten yhdenvertaisuuteen ja uskonnonvapauteen, mutta kouluhallitus ei myöntynyt: katolisen uskonnon arvosana saatettiin mainita ainoastaan lisähuomautuksena todistuksessa. Katolinen kirkko ei ollut tyytyväinen kouluhallituksen ratkaisuehdotukseen, mutta piispan ehdotuksesta huolimatta keskusteluyhteys katkesi.

Kirkossa ryhdyttiin kuitenkin yhä enenevässä määrin seuraamaan ja ottamaan kantaa koulutuspoliittiseen keskusteluun tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämiseksi. 1970-luvun alun radikaalissa hengessä käynnistyi Kirkko ja valtio -komitean työskentely, joka tähtäsi evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion suhteiden uudelleen määrittelyyn. Kristilliset tahot yhdistivät voimansa tunnustuksellisen uskon-

nonopetuksen puolesta kokoontumalla lokakuussa 1973 Finlandia-talolle ilmaise-
maan kansalaismielipiteen uskonnonopetuksen puolesta. Samassa yhteydessä muo-
dostettiin Yhteiskristillinen kasvatusasianneuvottelukunta, josta muodostui eku-
meenisesti hyvin kattava elin. Neuvottelukunta ja Suomen ekumeenisesta neuvosto
muodostuivat katolisen kirkon vaikutusväyliksi koulutuspoliittiseen keskusteluun. Jo
1970-luvun lopulla lausunnossaan Kirkko ja valtio -komitean mietinnöstä ja kannan-
otossaan YKN:lle katolinen kirkko ryhtyi rohkeasti vaatimaan uskonnonvapauslain
parempaa toteutumista. Katoliset halusivat kaikille vähemmistöille samat oikeudet,
vaikka myönsivät ortodoksisen kirkon erityisaseman suomalaisten toisena kansan-
kirkkona.

Seurakunnissa katekeesin kehittäminen jatkui. Vuonna 1978 Helsingin hiippakun-
nan katekeettisen työnjohtajaksi nimitetyn Bert Bakkerin johdolla lähdettiin suunnit-
telemaan uskonnonopetuksen laajentamista koko peruskoulun kattavaksi. Bakker
luopui kuitenkin yllättäen tehtävästään keväällä 1979. Tässä yhteydessä piispa kutsui
hiippakunnan katekeettisen työn johtajaksi TM Marjatta Jaanu-Schröderin, joka oli
1970-luvulla toiminut lauantaikurssilla vapaaehtoisena maallikkokatekeettana. Vaikka
hiippakunnan uskonnonopetus vaati jatkuvaa kehittämistä ja opetusvelvollisuus
Helsingin Saksalaisessa koulussa oli aikaa vievää, Marjatta Jaanu-Schröder pyrki jär-
jestelmällisesti kokoamaan tietoa hiippakunnan opetuksesta ja yhtenäistämään sitä.

Vielä samana vuonna perustettiin hiippakuntaan katekeettinen keskus ja 1980-lu-
vun alussa katekeettinen neuvottelukunta, johon kutsuttiin katekeettisesta työstä vas-
taavat henkilöt kaikista seurakunnista. Neuvottelukunta toimi tiedotuskanavana sekä
keskuksesta seurakuntiin että seurakunnista keskuksen. Sen tehtäväksi tiedottamisen
lisäksi muodostui koulutuspoliittiseen keskustelun seuraaminen ja siihen osallistumi-
nen sekä opetusmateriaalien tuottaminen. Kaiken kaikkiaan vuosikymmenen vaih-
teessa tapahtuneet muutokset merkitsivät hiippakunnan katekeesijärjestelyjen syste-
matisoitumista ja yhtenäistymistä, vaikka uskonnonopetuksen tila hiippakunnan eri
osissa oli kirjava. Vaikka katekeesilla oli jokaisessa Pohjoismaassa omat erityispiir-
teet, pohjoismaiset hiippakunnat tekivät kiinteää yhteistyötä katekeesin suhteen eri-
tyisesti opetusmateriaalia valmisteltaessa ja piispojen kokouksissa.

Ulkomaalaisten katolisten avustusjärjestöjen tuella käynnistettiin kahdessa helsin-
kiläisessä koulussa katolisen uskonnonopetus 1980-luvun alussa. Katekeesin suun-

taamista kouluihin voidaan ennen kaikkea pitää aktiivisten naisten katekeetta Riitta Laukaman ja Marjatta Jaanu-Schröderin ansiona. Vaikka katekeesin muoto muuttui yhä koulumaisemmaksi myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella, säilyi katekeesi edelleen kirkon kasteopetuksena.

Lauantaikurssin asema uskonnonopetuksen ensisijaisena muotona oli kiistaton. Kouluopetukseen osallistui vain kourallinen katolisia koululaisia. On siis merkille pantavaa, miten näkyvästi katolinen kirkko osallistui 1980-luvun alussa käytyyn kiiwaaseen koulutuspoliittiseen taisteluun vähemmistöjen uskonnonopetuksen asemasta. Koululakeja uudistettaessa kiista uskonnonopetuksesta uhkasi vain vähemmistöuskontokuntia, sillä vielä hallituksen koululakipaketissa jatkettiin 1970-luvun lopun koululakiuudistusta valmistelleiden komiteoiden linjaa: lakiehdotuksessa uskonnonopetus turvattiin vain evankelis-luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon kuuluville vähemmistöille.

Katolisen kirkon näkökulmasta kysymys oli ennen kaikkea periaatteellisesta uskonnonvapauteen liittyvästä oikeudesta saada oman tunnustuksen mukaista uskonnonopetusta. Piispa Verschuren ottikin keskustelussa aktiivisen roolin ja toi sinnikkäästi esiin sen, ettei uskonnonvapauslaki toteudu uskonnonopetuksen osalta. Hän korosti erityisesti kansalaisten oikeutta yhdenvertaiseen keskusteluun. Myös Marjatta Jaanu-Schröder osallistui julkiseen keskusteluun: hänen puheissaan korostui huoli vähemmistöjen lasten identiteetin kehittymisestä ympäristössä, joka on ristiriidassa heidän uskontonsa kanssa. Pääasiallisena vaikutusväylänä katolinen kirkko käytti YKN:a ja SEN:a. Vähemmistöuskontokunnat eivät kuitenkaan tyytyneet vain laatimaan ja allekirjoittamaan kannanottoja vaan lähestyivät kansanedustajia myös kirjeitse. Vaikka vain harvoilla vähemmistöillä oli mahdollisuus järjestää uskonnonopetusta kouluissa, ne suhtautuivat perusoikeuteensa hyvin vakavasti, jopa hartaasti.

Vasta koululakipaketin työstäminen sivistysvaliokunnassa muutti keskustelun suuntaa. Valiokunta esitti vähemmistöjen uskonnonopetuksen turvaamista käytännön sallimissa rajoissa. Merkittävää oli, että sivistysvaliokunta päätti laskea kaikkien vähemmistöjen opetusryhmien perustamiseen vaadittavaa oppilasmäärää viidestä kolmeen oppilaaseen. Loppujen lopuksi eduskunta hyväksyi koululakipaketin sivistysvaliokunnan esittämässä muodossa helmikuussa 1983. Evääksi vähemmistöuskontokunnat saivat kehotuksen laatia opetussuunnitelma ja oppikirjat. Vähemmistöjen kan-

naita oli kuitenkin tärkeää, että kouluopetuksen rinnalla säilytettiin oikeus järjestää uskonnonopetusta myös koulun ulkopuolella.

Katolisessa kirkossa uutinen koululakipaketin hyväksymisestä otettiin riemumielin vastaan. Suhtautuminen katekeesiin siirtämiseen kouluihin oli kuitenkin epäilevä, tosin ei yksimielinen. Koululainsäädännön uudistamisesta seurasi hiippakunnassa ja katekeettisessa neuvottelukunnassa vilkasta keskustelua. Ongelmaan ei löytynyt yksinkertaista ratkaisua. Katoliset ja nuoret haluttiin kasvattaa aktiivisiksi kirkon jäseniksi, joten toisiin katolilaisiin ja kirkkoon tutustumisen kannalta lauantaikurssia pidettiin parhaimpana vaihtoehtona. Toisaalta kouluissa järjestettävä opetus olisi keventänyt oppilaan työtaakkaa ja tarjonnut työpaikan katoliselle uskonnonopettajalle. Vain harvoissa kouluissa olisi kuitenkin riittänyt edes vaadittavaa kolmea oppilasta, joten kirkko olisi kuitenkin joutunut kustantamaan opetuksen niissä kouluissa, joissa tuota kolmea oppilasta ei olisi ollut. Keskustelu päättyi vuonna 1986, kun katekeettinen neuvottelukunta päättyi suosittelemaan lauantaikurssin säilyttämistä ensisijaisen uskonnonopetuksen muotona pääkaupunkiseudulla. Samalla lauantaikurssi laajeni viisivuotiseksi. Ratkaisun myötä vaihtoehtoa uskonnonopetuksen järjestämisestä koulussa ei kuitenkaan täysin hylätty. Ratkaisu pikemminkin takasi katoliselle kirkolle pidemmän valmistautumisajan. Ulkomaisten avustusten turvin aloitettua opetusta Helsingissä jatkettiin. Koulutietä tasoitti myös katolisen uskonnon opetussuunnitelman laatiminen ja hyväksyttäminen piispalla ja kouluhallituksella keväällä 1986.

Vähemmistöuskontojen vastaanotto koulussa ei kuitenkaan ollut yksiselitteisen myönteinen lakimuutoksesta huolimatta. Vastoinkäymiset liittyivät oppilaan uskonnon merkitsemiseen ja koulujen tuntikehyksen ahtauteen. Väestörekisteriasia ratkesi heti koululakipaketin tultua hyväksytyksi 1983 mutta koulujen tuntikehyksiin ei YKN:n vaikutusyrityksistä huolimatta saatu ylimääräisiä resursseja pienten vähemmistöuskontojen opetusryhmien perustamiseen. Tuntikehykseen liittyvä ongelma heijastui erityisesti rehtorien ja oppilaiden perheiden välisiin suhteisiin: koulut saattoivat painostaa vanhempia hylkäämään ajatukset oman tunnuksen mukaisen uskonnonopetuksen anomisesta lapsellensa. Tällaiset kokemukset heikensivät katolilaisten tunnetta siitä, että heidän uskonnonopetuksensa olisi toivotettu kouluissa varauksetta tervetulleeksi. Niinpä monien muiden vähemmistöuskontokuntien tapaan katolinen-

kin uskonnonopetus järjestettiin myös pääkaupunkiseudulla vielä 1980-luvun puolivälissä kirkon omissa tiloissa.

Vuosien kuluessa asennoituminen kouluopetukseen pehmeni ja ulkomaalaisen avustuksen turvin opetusta laajennettiin pääkaupunkiseudulla. Kun syksyllä 1990 käynnistyi yläasteikäisten opetus pääkaupunkiseudun kouluissa, olivat monet ala-asteikäiset jo opetuksen piirissä. Katekeesiin siirtyminen kouluun työllisti yhden katolisen uskonnon opettajan kokopäiväisesti. 1990-luku merkitsikin katolisen kouluopetuksen vakaata kehittämistä, opetusmateriaalin uudistamista ja laatimista sekä oppilasmäärän kasvaessa opettajien kouluttamista. Helsingin seurakuntien lauantaikurssin yhteyteen perustettiin ryhmät myös yläasteen ja lukion oppilaille. Vuoteen 1990 mennessä myös Tampereen, Jyväskylän ja Turun seurakunnissa katekeesi keskitettiin lauantaiopetukseen. Yksityisopetus säilytettiin kaikissa seurakunnissa, koska monet katolisista lapsista ja nuorista asuivat niin kaukana seurakuntakeskuksista, ettei keskitettyyn opetukseen matkustaminen ollut kaikille mahdollista.

Vähemmistöjen uskonnonopetuksen asemaa ei 1990-luvulla kyseenalaistettu, vaan vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä koulussa opetettavien uskontojen määrä lisääntyi merkittävästi. Katolisen uskonnon opetussuunnitelma hyväksyttiin heti elokuussa 1994. Siinä katolinen uskonnonopetus miellettiin selvästi tunnustukselliseksi oppiaineeksi, jopa kirkon työmuodoksi kouluissa. Tunnustuksellisuuden suhteen katolinen uskonnonopetus seurasi ortodoksisen uskonnonopetuksen linjauksia. Uskonnonopetuksen järjestelyissä koulut ja kirkko, käytännössä katekeettinen keskus, tekivät kiinteää yhteistyötä. Katekeesi miellettiin kirkon työmuodoksi järjestettiin opetus kirkossa tai koulussa. Katolilaiset olivat ilmeisen tyytyväisiä uskonnonopetuksen asemaan ja järjestelyihin, sillä 1990-luvulla puhjenneessa keskustelussa uskonnonvapauslain muuttamisesta uskonnonopetus ei enää noussut esiin epäkohtana.

Vuoden 1998 koululakiuudistus paransi entisestään vähemmistöjen uskonnonopetuksen asemaa. Se velvoitti opetuksen järjestäjän, tavallisimmin kunnan, järjestämään uskonnonopetusta, jos sen alueella oli vaadittavat kolme samaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvaa oppilasta, joiden huoltajat vaativat heille oman tunnustuksen mukaista opetusta. Katolinen kirkko ei tällä kertaa pyrkinyt suuremmin vaikuttamaan

päätöksen tekoon. Syynä saattoi olla tyytyväisyys uskonnonopetuksen asemaan tai vahvan vaikuttaja, piispa Verschurenin jääminen eläkkeelle samana vuonna. Katoliseen uskonnonopetukseen osallistui yhä enenevässä määrin oppilaita, koska oppilas ei voinut enää vapautua enemmistön tunnustuksen mukaisesta opetuksesta, ellei hän saanut korvaavaa uskonnonopetusta joko koulussa tai sen ulkopuolella. Uudistukseen suhtauduttiin kirkossa myönteisesti, koska muutoksen myötä katolista uskonnonopetusta saatettiin järjestää kouluissa yhä useammassa tapauksessa.

Uskonnonopettajien työrauha ei taaskaan kestänyt pitkään, sillä 1990-luvun lopulla käynnistyi uskonnonvapauslain uudistusta valmistelleen työryhmän työskentely. Uskonnonvapauslaki ja sen myötä muuttunut perusopetus- ja lukiolaki hyväksyttiin vilkkaan julkisen keskustelun jälkeen helmikuussa 2003. Uskonnonopetus oli osoittautunut kysymykseksi, jonka suhteen oli vaikea löytää yksimielistä ratkaisua. Lopulta eduskunta hyväksyi kompromissina lain, joka totesi uskonnonopetuksen olevan osa positiivista uskonnonvapautta. Opetus ei kuitenkaan saanut olla hartauden harjoittamista vaan kuten muutkin koulun oppiaineet, yleissivistävää tietoa.

Vuosituhanneen alussa oikeus oman uskonnonopetukseen turvattiin lailla - vähemmistöjen uskonnonopetukselle tämä merkitsi myötätuulta. Vaikka 1998 sekä 2003 hyväksytyt koululait turvasivat vähemmistöjen opetuksen, opetusjärjestelyt ja asenteet kunnissa osoittautuivat kirjaviksi. Kuntien opetusjärjestelyihin kohdistui voimakas muutospaine. Opetusjärjestelyihin ei kuitenkaan aina löytynyt heti kaikkia osapuolia tyydyttävää ratkaisua.

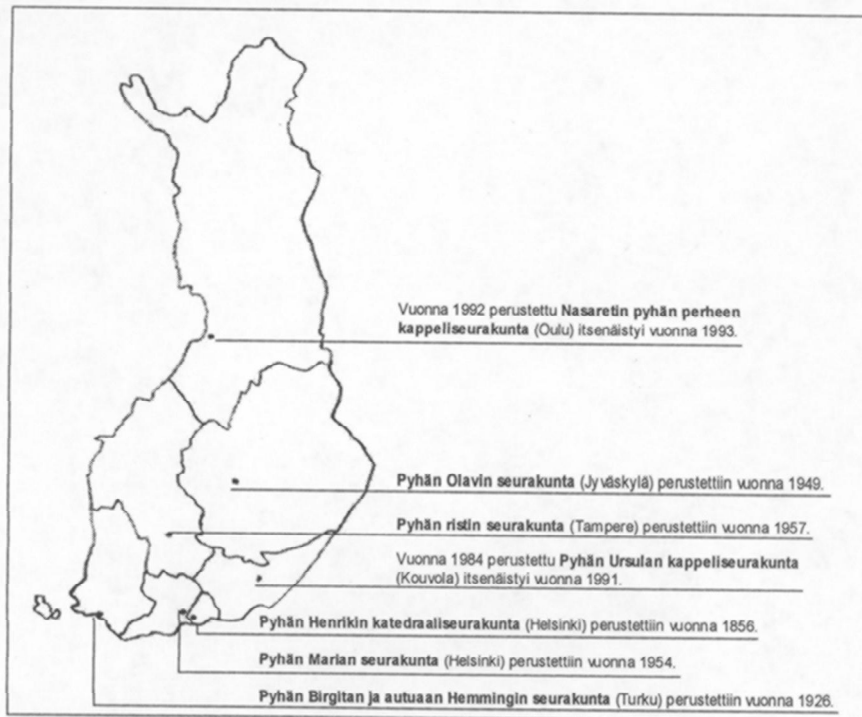
Lakiuudistusten myötä kouluopetus asetettiin katolisen uskonnonopetuksen ensisijaiseksi muodoksi kaikissa seurakunnissa. Tällä tavoin pyrittiin vapauttamaan kirkon työntekijöitä opetuksesta muuhun lapsi- ja nuorisotyöhön. Samassa yhteydessä sakramenttiopetus irrotettiin virallisesti kouluopetuksesta seurakuntien työksi. Opetuksen siirtyminen kouluihin merkitsi katekeettisen keskuksen työmäärän lisääntymistä. Sinne palkattiinkin vuonna 2002 uusi kokopäiväinen työntekijä, opetuskoordinaattori Irene Alvarez.

Haasteelliseksi osoittautui lakiuudistuksessa hyväksytty kriittinen asenne uskonnon harjoittamiseen opetuksessa. Katekeesi ei ennättänyt nopeiden muutosten keskellä sammaloitua vaan uudisti jatkuvasti itseään. Vähemmistökirkolle uskonnonopetus oli merkitsi perinteisesti keinoa kasvattaa lapset ja nuoret kirkon aktiivisiksi jäseniksi.

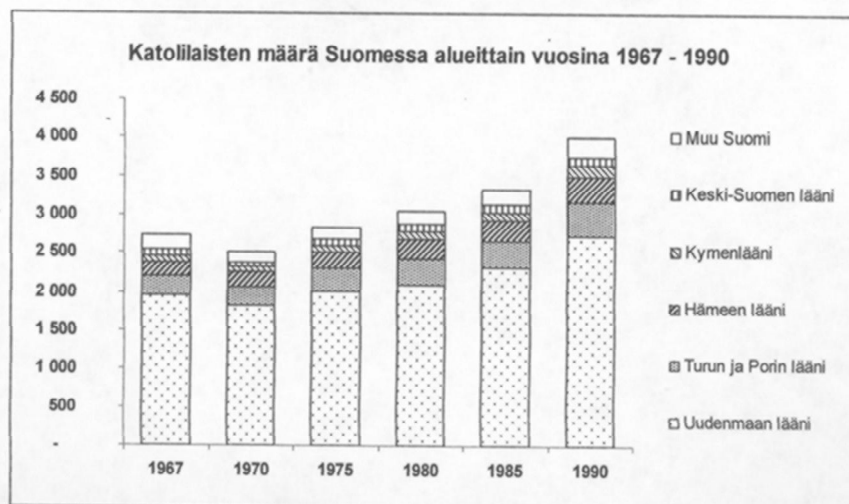
Vuoden 2003 opetussuunnitelmatyössä asetettiin edelleen katolisen uskonnonopetuksen tavoitteeksi, että oppilas ymmärtäisi kirkon toimivana yhteisönä, joka välittää pelastuksen. Oli ilmeistä, ettei kirkon ja kunnan käsitys yleissivistävästä tiedosta ollut yhteneväinen. Näin ollen katekeesi säilyi muodonmuutosten keskellä ytimeltään selvästi tunnustuksellisena oppiaineena - jopa kirkon kasteopetuksena.

6. LIITTEET

LIITE 1 KATOLILAISET ALUEITTAIN SUOMESSA

Katoliset seurakunnat Suomessa.¹

Katolisen kirkon jäsenmäärän jakautuminen alueittain Suomessa vuosina 1967-1990.²

¹ Katolinen kirkko Suomessa. <<http://www.catholic.fi>> Katsottu 14.4.2004.

² Suomen tilastollinen vuosikirja 1968, 1972, 1976, 1981, 1986, 1991. Vuoden 1990 jälkeen Tilastokeskus ei ole koonnut tietoja väestön jakautumista alueittain uskontokunnan mukaan.

LIITE 2 KATEKEETTISEN NEUVOTTELUKUNNAN JÄSENET

Katekeettisen työryhmän jäsenet 1980 ja katekeettisen neuvottelukunnan jäsenet vuosina 1980-2003¹

Uskonnonopettaja Eva Airava 1988-1991
Pyhän Marian srk, Helsinki
Isä Jan Arts (SCJ) 1980-1983, 1985-1991
Teologinen asiantuntija
Sisar Małgorzata Grzeskowiak (SJK) 2001-2003
Pyhän Olavin seurakunta, Jyväskylä
Katekeetta Riitta Eskelinen 1994-1997
Pyhän Marian srk, Helsinki
Sisar Nadine Flot (CPPS) 1983-1985
Pyhän ristin srk, Tampere
Katekeetta Renate Hakkarainen 1985-1994
Pyhän Birgitan srk, Turku
Isä Zdzisław Huber (SCJ) 2001-2003
Teologinen asiantuntija
Katekeetta Pham Mai Huong 2001-2003
Vietnaminkielinen opetus
Hiippakunnan katekeettisen työnjohtaja Marjatta Jaanu-Schröder 1980-2003
Puheenjohtaja
Sisar Theresa Jezl (CPPS) 1985-2003
Pyhän ristin srk, Tampere
Isä Stanisław Klinowski (SCJ) 1998-2001
Teologinen asiantuntija
Sisar Urzula Kozłowska (SJK) 1980-1991
Pyhän Olavin srk, Jyväskylä
Sisar Anna Krasuska (SJK) 1998-2003
Pyhän Olavin srk, Jyväskylä
Sisar Marie Céline Laine (Pyhän sydämen sisaret) 1980-1985
Pyhän Birgitan srk, Turku
Uskonnonopettaja Riitta Laukama 1980-1985, 1991-1997
Helsingin seurakunnat
Isä Kasimierz Lewandowski (SCJ) 1994-1997
Pyhän Marian srk, Helsinki
Isä Antoni Marcinkow (SCJ) 1991-1994
Teologinen asiantuntija
Katekeetta Mary McDonald-Rissanen 1983-1985
Pyhän ristin srk, Tampere

¹ KKAkptk 19.5.1980, 10.11.1980, 18.5.1981, 19.9.1981, 27.3.1982, 18.9.1982, 14.5.1983, 24.9.1983, 7.4.1984, 9.3.1985, 2.1.1985, 25.5.1986, 4.10.1986, 4.4.1987, 3.11.1987, 21.5.1988, 8.4.1989, 3.11.1989, 4.5.1990, 12.10.1990, 26.4.1991, 25.10.1991, 8.5.1992, 19.5.1993, 21.10.1993, 18.5.1994, 11.10.1994, 30.5.1995, 19.10.1995, 21.9.1995, 25.4.1996, 10.10.1996, 23.5.1998, 29.8.1998, 22.5.1999, 20.11.1999, 15.4.2000, 25.11.2000, 31.5.2001, 24.11.2001, 18.5.2002, 28.9.2002, 3.5.2003, 30.9.2003.

Sisar Barbara Ogieniewska (SJK) 1991-2003
Puolankielinen opetus, Pyhän Henrikin srk, Helsinki
 Isä Berti Paolo 1998-2001
Nasaretin pyhän perheen srk, Oulu
 Katekeetta Kristiina Peltonen 2000-2003
Pyhän Birgitan srk, Turku
 Isä Manuel Prado 1998-2003
Opus Dein pappi
 Katekeetta Anja Purhonen 2001-2003
Autuaan Ursula srk, Kouvola
 Katekeetta Marja-Leena Rautakorpi 1985-1994, 1998-2001
Helsingin seurakunnat, vuodesta 1998 Autuaan Ursulan srk, Kouvola
 Katekeetta Mikko Räikkönen 1998-2001
Pyhän Marian srk, Helsinki
 Katekeetta Verna Santamala 1998-1999
Pyhän Birgitan srk, Turku
 Isä Wiesław Swiech (SCJ) 1988-1991
Autuaan Ursulan srk, Kouvola
 Katekeetta Pham Van Thanh 1998-2001
Vietnaminkielinen opetus, Helsinki
 Katekeetta Sara Torvalds 1994-2003
Ruotsinkielinen opetus, Helsinki
 Isä Trevisini 2001-2003
Nasaretin pyhän perheen srk, Oulu
 Katekeetta Britta Wahlström 1981-1988
Ruotsinkielinen opetus, Helsinki
 Sisar Mary Venard LeBeau (CPPS) 1981-1982
Pyhän Marian srk, Helsinki
 Uskonnonopettaja Renata Wrobel-Eskelinen 2001-2003
Pyhän Marian srk, Helsinki

LIITE 3 KATEKEESI PÄÄKAUPUNKISEUDULLA

Pääkaupunkiseudun katekeesijärjestelyihin osallistuneet henkilöt 1979-2003¹

Eva Airava* 1987-1989, 1990-1992
Manuel Airava* 1992-1993
Irene Alvarez 1998-2003
Märta Aminoff 1989-1993
Matti Andelin 1991-1992
Sisar Anicita (CPPS) 1984-1985
Isä Jan Arts(SCJ) 1979-1985
Solveig Bergsten* 1994-1999
Isä Paolo Berti 2001-2002
Isä Adrian Borst (SCJ) 1984-1985
Sisar Božena (SJK) 2001-2002
Maria Coll-Kaitajärvi 1985-1990
Pirkko Donner 1985-1986
Ulla Erävalo 2002-2003
Riitta Eskelinen 1989-1994, 1999-2000,2001-2003
Walbura Fischer* 1993
Larissa Franz 1996-1997, 1998-2003
Marisun Gajito 1996-1997
Sisar Reneta Gluncha (sääntökunta ei tiedossa) 1996-2003
Kari Grönn 1991-1992
Ritva Halme 1998-2003
Kari Harmoinen 1991-2003
Cäcilia Heino 1986-1992, 1993-1994, 1995-1996, 1999-2000
Irene Hellman* 1994-1996
Christian Hellström* 1994-1995
Isä Zdzisław Huber (SCJ) 2001-2002
Milla Härkönen 2003
Marjatta Jaanu-Schröder 1979-2003
Marianne Järvenpää 2000-2002
Kerttu Kangas 1982-1984
Sisar Ritva Karhula (Pyhän sydämen sisaret) 1979-1980, 1986-1991
Outi Kecskeméti 1981-1984, 1986-1994, 1995-1997, 1998-2000
Sara Kemetter* 1997
Erja Kettunen 2001-2003

¹ KKA Lvk 1979-1997, 1998-2000, 2001-2003; KKA Vk 1987-1991, 1993-1995, 1997-1998,2000, 2002-2003. Vuosista 1992, 1996-2000 tiedot ovat vajavaisia.

* Henkilö on osallistunut pääkaupunkiseudulla myös ruotsinkielisen opetuksen (lördagskursen) järjestämiseen ainakin mainittuina vuosina. Tiedot 1990-luvulla lördagskursenin opettajina toimineista henkilöistä saatu Sara Trovaldsilta 8.3.2004.

Anna Kimberley 1999-2000
 Isä Stanislaw Klinowski (SCJ) 1998-2000
 Kristian Koivisto 1996-1997, 1998-1999
 Sisar Marta Koltko (SKJ) 1998-2003
 Sisar Anna Krasuska (SJK) 1990-1993
 Sisar Marie Céline Laine (Pyhän sydämen sisaret) 1979-1990
 Pentti Laukama 1979-1984
 Riitta Laukama 1979-2003
 Kari Lauria 1990-1991
 Uta Liertz 2003
 Casmir Lilius* 2003
 Pilvi Listo-Tervaportti 2003
 Tuula Luoma 1991-1992
 Anne Löfving 1979-1980
 Sisar Anna Majerszyk (SJK) 1982-1991, 1993-1996
 Sisar Marja-Liisa (OSSS) 2003
 Isä Bartholome Menchen* 1988
 Anette Miraji 1986-1987, 1989-1990
 Riina Muljar 2003
 Auli Nukarinen 1992-1997, 1998-2003
 Hellin Nygård* 1988
 Sisar Barbara Ogieniewska (SJK) 1987-2003
 Isä Stanislaw Okas (SCJ) 1993-1995
 Benito Paix* 1988
 Liisa Päre 1984-1985
 Sara Paul* 1996-1997
 Maritta Pennanen 2001-2002
 Marko Pitkäniemi* 1998-2003
 Piero Pollesello* 2002-2003
 Isä Manuel Prado 2000-2003
 Isä Cornelis Puts* (SCJ) 1979-1988
 Marja-Leena Rautakorpi 1983-1997
 Maja Renvall* 1998-2002
 Sisar Riccarda (OSSS) 2001-2003
 Sini Rissanen 1984-1987
 Mikko Räikkönen 1983-1994, 1995-1997, 1998-2001
 Hiili Saarik 1998-1999
 Saana Salmela 1999-2003
 Veli Mikko Salo (sääntökunta ei tiedossa) 2003
 Sari Salo 1983-1997
 Mervi Sarimo 2000-2003
 Eeva Sauri* 1999-2003
 Daniel Schoonjans 2000-2003
 Sebastian Schröder 1992-1993

Luisse Sevon* 1993-1994
Anette Silho (Öhman) 1983-1986
Isä Teemu Sippo (SCJ) 1986-1987, 1998-2002
Helena Sundberg-Scymczak 1980-1988, 1990-1994, 1996-1997, 1998-2000
Lorand Szigethy 1980-1997
Sisar Eugenia Szwedo (SJK) 1980-2003
Maria Tiger* 1984
Sara Torvalds* 1993-2003
Dung Tran 2001-2002
Maiju Tuominen 1985-2003
Sisar Sara Vainio (sääntökunta ei tiedossa) 1993-1994
Britta Wahlström* 1979-1988
Nuria Valles 1989-1990
Sisar Mary Venard (CPPS) 1980-1983, 1985-1987
Lourdes Virtanen 1990-1991
Isä Frans Voss* (SCJ) 1979-1980, 1996-1997
Reneta Wrobel-Eskelinen 1997-2000, 2001-2003
Ann-Catrin Wulff 1980-1981, 1984-1991

LIITE 4 KATEKEESI MAAKUNNISSA

Katekesijärjestelyihin osallistuneet henkilöt pääkaupunkiseudun ulkopuolella sijaitsevien seurakuntien alueella vuosina 1980-2003¹

Pyhän Birgitan ja autuaan Hemmingin seurakunta, *Turku*

Sisar Agnes-Irene (Jeesuksen pikkusisaret)
Renate Hakkarainen
Sisar Marie Céline Laine (Pyhän sydämen sisaret)
Janne Lehtonen
Jouni Leinonen
Sisar Magdalena (OSSS)
Sisar Maria Elisabeth (sääntökunta ei tiedossa)
Isä Paul Nguyen (sääntökunta ei tiedossa)
Isä Jacobus Reinders (SCJ)
Sisar Ricarda (OSSS)
Mikko Räikkönen
Florence Schmitt
Gabriela Suokas
Isä Frans Voss (SCJ)
Markku Vähätalo

Pyhän Olavin seurakunta, *Jyväskylä*

Sisar Anna (sääntökunta ei tiedossa)
Sisar Bojena (SJK)
Wiesław Bożejewich (SCJ)
Sisar Małgorzata Grzeskowiak (SJK)
Hans-Peter Heubach
Marjatta Impola
Sisar Martha Koitko (SJK)
Isä Jan Koolen (SCJ)
Sisar Urzula Kozłowska (SJK)
Satu Lehtonen
Sisar Anna Majerczyk (SJK)
Sisar Maria (sääntökunta ei tiedossa)
Sisar Barbara Ogieniewska (SJK)
Sisar Maria Pronobis (SJK)
Diane Ruppert
Berta Sipi
Isä Stanisław Szymadja (SCJ)
Sisar Sara Vainio (sääntökunta ei tiedossa)

¹ KKA Kptk 1980-2003. On epätodennäköistä, että kaikkien opetukseen osallistuneitten henkilöiden nimet olisi mainittu katekeettisen neuvottelukunnan kokousten pöytäkirjoissa.

Pyhän ristin seurakunta, *Tampere*

Marja-Liisa Bährend

Jalo Einola

Isä Peter Gebara (SCJ)

Elina Grönlund

Sisar Theresa Jezl (CPPS)

Anne-Maj Korpela

Evi Koski

Pentti Laukama

Riitta Laukama

Marja-Liisa Linder

Isä Ryszard Miś (SCJ)

Sisar Mary Venard (CPPS)

Pyhän Ursulan seurakunta, *Kouvola*

Isä Jan Arts (SCJ)

Anja Purhonen

Marja-Leena Rautakorpi

Isä Wiesław Swiech (SCJ)

Sisar Sara Vainio (sääntökunta ei tiedossa)

Nasaretin pyhän perheen seurakunta, *Oulu*

Giovanni Pasinato

Maria Pasinato

Sarah Pasinato

Lucio Trentini

Rosa Trentini

isä Marino Trevisini (sääntökunta ei tiedossa)

LIITE 5 KATEKEESI JA KATOLILAISET TILASTOISSA

Pääkaupunkiseudulla katoliseen uskonnonopetukseen osallistuneiden määrä rinnakkain katolisen kirkon jäsenmäärän kehityksen kanssa vuosina 1971-2003.¹

¹ KKA Lvk 1979-1997, 1998-2000, 2001-2003; KKA vk 1986-1991, 1993-1995, 1997-2003. Vuoden 1992 katekeettisen keskuksen vuosikertomus puuttuu. Vuosina 1992-1996 ei kouluopetukseen osallistuneitten oppilaiden määrää tilastoitu. Vuoden 1996 katekeettisen keskuksen vuosikertomus puuttuu samoin kuin tiedot lukuvuosien 1997-1998 ja 2000-2001 lauantaikurssista. Suomen tilastollinen vuosikirja, 1967-1972; Väestö, osa 1, 1973-1988; Väestörakenne, 1989-2003.

7. LYHENTEET

CPPS	Kalleimman veren sisaret
E	Esitelmät
EA	Eduskunnan arkisto
diss.	Akateeminen väitöskirja
Hk	Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan kirjasto
HM	Hallitusmuoto, Suomen hallitusmuoto 17.7.1919 / 94
HS	Helsingin Sanomat
Ht	Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto
Ka	Saapuneet kirjeet
KHHA	Katolisen Helsingin hiippakunnan arkisto
KHptk	Kouluhallituksen pöytäkirjat
KK	Kellojen kutsu
KKA	Katekeettisen keskuksen arkisto
KKK	Kirkon kasvatusasiain keskus
Kksv	Kristillinen kasvatus
Kptk	Katekeettisen neuvottelukunnan pöytäkirjat
Lvk	Lauantaikurssin vuosikertomukset
Lyk	Lapin yliopiston kirjasto
Na	Näköala
Nptk	Neuvottelukunnan pöytäkirjat
OPMA	Opetusministeriön arkisto
OPHA	Opetushallituksen arkisto
OSSS	Birgittalaissisaret
Paptk	Pastoraalineuvoston pöytäkirjat
Pptk	Pappien kokousten ja -neuvoston pöytäkirjat
Ptk	Pöytäkirja
R	Lapin yliopiston kirjasto
SCJ	Jeesuksen pyhän sydämen papit
SEN	Suomen ekumeeninen neuvosto
SJK	Ursuliinisisaret
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
SKSK	Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto
SKL	Suomen kristillinen liitto
Sptk	Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat
STKS	Suomalainen teologinen kirjallisuusseura
SUOL	Suomen uskonnonopettajain liitto
SVKN	Suomen vapaan kristillisyyden neuvosto SVKN ry
TA	Teologinen aikakauskirja
UMEC	Katolisten opettajien maailmanliitto
VA	Vapaa Ajattelija
Vk	Vuosikertomukset
VNA	Valtioneuvoston arkisto
VNp	Valtioneuvoston päätös

vp.	Valtiopäivät
Vptk	Vuosikokouksen pöytäkirjat
YKN	Yhteiskristillinen kasvatusasiain neuvottelukunta
YKNA	Yhteiskristillisen kasvatusasiain neuvottelukunnan arkisto
Yptk	Yleiskokouksen pöytäkirjat

8. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

8.1 Lähteet

8.1.1 Painamattomat lähteet

Eduskunnan arkisto, Helsinki Sivistysvaliokunnan pöytäkirjat	EA Sptk
Katolisen Helsingin hiippakunnan arkisto, Helsinki Pappien kokousten ja -neuvoston pöytäkirjat Pastoraalineuvoston pöytäkirjat	KHHA Pptk Pptk
Katekeettisen keskuksen arkisto, Helsinki Esitelmä Katekeettisen keskuksen vuosikertomukset Katekeettisen neuvottelukunnan pöytäkirjat Lauantaikurssin vuosikertomukset	KKA E Vk Kptk Lvk
Pyhän Marian seurakunnan arkisto, Helsinki Vuosikertomukset	PMSA Vk
Opetushallituksen arkisto, Helsinki Kouluhallituksen pöytäkirjat Kouluhallitus 2562/220 1970 Saapuneet kirjeet Lähetetyt kirjeet Kouluhallitus 4857/910 1975 Saapuneet kirjeet	OPHA KHptk KHS 220 Ka Kb KHS 910 Ka
Suomen Ekumeenisen Neuvoston arkisto, Helsinki Vuosikertomukset Vuosikokousten pöytäkirjat Yleiskokouksen pöytäkirjat	SENA Vk Vptk Yptk
Valtioneuvoston arkisto, Helsinki Opetusministeriön arkisto Asiakirjat 6884/04/76 Asiakirjat 8905/04/79	VNA OPMA
Yhteiskristillisen kasvatusasiain neuvottelukunnan arkisto, Helsinki Pöytäkirjat	YKNA Nptk

8.1.2 Painetut lähteet

Asetuskokoelma

1918-1980 Suomen asetuskokoelma 1918-1980. Helsinki 1919-1981.

Asetuskokous

1872 Suomen suurruhtinaskunnan asetuskokous 1872. Helsinki.

Bohn, Oluf

1998 Dänemark. - Kirche und Katholizismus seit 1945. Mittel-, West- und Nordeuropa. Ed. Erwin Gatz. Paderborn.

Haasteena elämä

1994 Haasteena elämä. Paderborn.

Iivonen, Pekka & Uittamo, Marita

2004 Uusi uskonnonvapauslaki ja uskonto kouluissa. - Luokanopettaja 1/2004.

Jaanu-Schröder, Marjatta

1985 Katolisen oppilaan asema koulussa. - Kksv 3.

1989 Miten katolinen uskonnonopetus toteuttaa koulun kasvatustavoitteita. - Kksv 4.

Jumalan rakkaus yhdistää meitä

1981 Jumalan rakkaus yhdistää meitä. Paderborn.

Katekeettiset ohjeet

1983 Katekeettiset ohjeet. Katolinen kirkko Pohjoismaissa. Helsinki.

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon

1986 Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon 1986. Kouluhallituksen päätös 16.4.1986. Helsinki.

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon

1994 Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet lukioon 1994. Opetushallituksen päätös 1.8.1994. Helsinki.

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun

1986 Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun 1986. Kouluhallituksen päätös 16.4.1986. Helsinki.

Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun

1994 Katolisen uskonnon opetussuunnitelman perusteet peruskouluun 1994. Opetushallituksen päätös 1.8.1994. Helsinki.

Kirkko ja valtio -komitean mietintö

1977 Kirkko ja valtio -komitean mietintö. Komiteamietintö 1977:21. Tampere.

Klockars, Birgit

1972 Jumala rakastaa meitä. Helsinki.

Koskinen, Hannu

2001 Uskonnonopetuksen asema uskonnonvapauslain valmistelussa. - TA.

Koululainsäädännön valmistelutyöryhmän mietintö

1981 Koululainsäädännön valmistelutyöryhmän mietintö. Komiteamietintö
1981:34. Helsinki.

Koululakityöryhmän mietintö

1979 Koululakityöryhmän mietintö. Komiteamietintö 1979. Helsinki.

Kristillisestä kasvatuksesta

1968 Kristillisestä kasvatuksesta. Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen julistus
Gravissimum educationis. Helsinki.

Luoto, Valtteri

2001 Tasavertaistaako uusi laki uskonnollisten yhdyskuntien aseman? - TA.

Menemme Isän luo

1979 Menemme Isän luo. Paderborn.

Muistamme Jumalan suuria tekoja

1980 Muistamme Jumalan suuria tekoja. Paderborn.

Opetusministeriön kirkko ja valtio -työryhmän mietintö

1982 Opetusministeriön kirkko ja valtio -työryhmän mietintö. Komiteamietintö
1982:47. Helsinki.

Paavi Johannes Paavali II

1980 Hänen pyhyytensä paavi Johannes Paavali II:n apostolinen kiertokirje Ca-
techesi Tradendae katolisen kirkon piispoille, papistolle ja kaikille uskoille
meidän aikamme uskonnonopetuksesta. Kerava.

Palva, Heikki

2001 Edistääkö uusi uskonnonvapauslaki muiden uskontojen tunnustajien uskon-
nonvapautta? - TA.

Pohjoismaiden piispainkokouksen katekeettiset ohjeet katekeettisille keskuksille

1999 Pohjoismaiden piispainkokouksen katekeettiset ohjeet katekeettisille keskuksille. Helsinki.

Pöyhönen, Veikko; Mantere, Ilmo & Holma, Markku

1990 Ekumeniaa uskonnonopetuksen puolustamisessa. - Kksv 2.

Repo, Hannele

2002 Oman uskonnon opetus auttaa kunnioittamaan toista. - Kotimaa numero/15.11.2002.

Samerski, Stefan & Verschuren, Paul

1998 Finnland. - Kirche und Katholizismus seit 1945. Mittel-, West- und Nordeuropa. Ed. Erwin Gatz. Paderborn.

Schein, Martin

2001 Koulujen uskonnonopetus ja ihmisoikeuksien näkökulma. - TA.

Seppo, Juha

1980 Lausunnot Kirkkoja valtio -komitean mietinnöstä. Helsinki.

Säädöskokoelma

1981-2003 Suomen säädöskokoelma 1981-2003. Helsinki 1982-2004.

Tuleja katso

1983 Tule ja katso. Paderborn.

Uittamo, Marita

2001 Uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetuksesta Espoossa. Nykytilakartoitus opetusjärjestelyistä ja ongelmista. Kehittämisaikatuksia. Espoon kaupunki, suomenkielinen koulutuskeskus.

Ulos ulapalle

1985 Ulos ulapalle. Paderborn.

Uskonnonvapaus Kirkko ja valtio -komitean mietinnössä

1979 Uskonnonvapaus kirkko ja valtio -komitean mietinnössä. Suomen ekumeenisen neuvoston CCIA-jaoston symposium 28.5.1979. Helsinki.

Uskonnonvapauskomitean välimietintö

1999 Uskonnonvapauskomitean välimietintö. Komiteanmietintö 1999:5. Helsinki.

Wahlström, Britta

1969 Mitä toivoisin opetettavan katolisesta kirkosta. - Kksv 1.

Valtiopäiväasiakirjat

1983 Vuoden 1982 valtiopäivät. Pöytäkirjat 5. Helsinki.

Verschuren, Paul

1992 Katolinen näkökulma valtion ja kirkkojen suhteisiin. - TA.

Voss, Frans

1968 Roomalaiskatolinen uskonnonopetus Suomessa - Synsygus 4/1968.

Yhteenveto uskonnonvapauskomitean mietinnöstä saaduista lausunnoista
2001 Yhteenveto uskonnonvapauskomitean mietinnöstä (KM 2001:1) saaduista lausunnoista. Helsinki

8.1.3 Sanoma- ja aikakauslehdet

	Fides	<u>1969-2003</u>
HS	Helsingin Sanomat	1973
KK	Kellojen kutsu	<u>1965-1969</u>
Na	Näköala	1982
VA	Vapaa Ajattelija	<u>1979-1986</u>

8.1.4 Haastattelut

Opetusjohtaja Marjatta Jaanu-Schröderin haastattelu 15.1.2004
Katolisen uskonnon opettajan Riitta Laukaman haastattelu 10.3.2004
Katsomusaineiden konsultoivan opettajan Marita Uittamon haastattelu 20.3.2004
Isä Frans Vossin haastattelu 5.1.2004

8.1.5 Internet-lähteet

UEK

S.a. Uskonnonopetus Euroopan kouluopetuksessa.
<<http://www.evl.fi/kkh/to/kkk/koulu/eurousk.html>> Katsottu 18.2.2004.

8.2 Kirjallisuus

Autio, Veli-Matti

1993 Opetusministeriön historia osa 6. Suurjärjestelmien aika koittaa 1966-1980.
Helsinki

1997 Opetusministeriön historia osa 7. Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981-1995. Helsinki.

Haranen, Helena

1989 Roomalaiskatolisen kirkon aseman muotoutuminen Suomessa 1917-1929.
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Ht.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

2002 Suomen kirkkohistoria. Helsinki.

Heino, Harri

1997 Mihin Suomi tänään uskoo. Juva.

Jokinen, Hannu & Mehtäläinen, Jouko

1992 Tuntikehysjärjestelmä ja pedagoginen joustavuus peruskoulussa. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoria ja käytäntöä 76. Jyväskylä.

Juntunen, Hannu

1985a Uskonnonopetus ja valtiosääntö. Kirkon tutkimuskeskuksen sarja A Nro 42. Jyväskylä.

1985b Uskontokasvatus uudessa koululainsäädännössä. - Kksv 3.

Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko

2003 A History of Finland. Juva.

Kajava-Huhta, Katja

1998 Lehdistökeskustelu uskonnonopetuksen asemasta 1990-1995. Teemaseminaaritutkielma. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

<<http://www.evli.fi/kkh/to/kkk/koulu/usklehd.htm>> Katsottu 8.11.2003.

Kallioniemi, Arto

1997 Uskonnonopettajien ammattikuva. Diss. Helsinki. Helsinki.

Kena, Kristi

1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922. SKHST 110. Diss. Helsinki. Kemijärvi.

Kuusela, Mirka

2000 Kirkko uskonnonopetuksen puolustajana 1970-1993. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -utkielma. Ht.

Kähkönen, Esko

1976 Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksissa 1944-1970. STKS:n julkaisuja 101. Diss. Helsinki. Kemijärvi.

Murtorinne, Eino

1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Porvoo.

Pirinen, Kauko

1990 Suomeen palannut katolinen kirkko. SKHSV 1980-1981. Helsinki.

Pyysiäinen, Markku

1982 Tunnustuksellinen, tunnustukseton ja objektiivinen uskonnonopetus. Opetussuunnitelma-analyysi Suomen ja Ruotsin peruskoulun uskonnonopetuksen tavoitteista ja sisällöstä. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

1998 Koulun uskonnonopetuksen luonne. - Uskonnonopetuksen käsikirja. Toim. Markku Pyysiäinen & Jarkko Seppälä. Juva.

2000 Yksi oppiaine, seitsemän opetussuunnitelmaa. Peruskoulun ja lukion opetushallituksen 1990-luvulla vahvistamien uskonnon opetussuunnitelmien tunnustuksellinen luonne. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 223. Helsinki.

Rinne, Risto & ja Vuorio-Lehti, Minna

- 1996 Toivoton unelma? Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle. Opetushallituksen tutkimuksia 2/96. Helsinki.

Rusama, Jaakko

- 1999 Kohti ykseyttä. Suomen Ekumeenisen Neuvoston syntyjä toiminta **1917**—1999. Suomen ekumeenisen neuvoston julkaisuja LXI. Jyväskylä.

Räisänen, Leena & Sormunen, Helena

- 1994 Katolisella tiellä. Helsinki.

Saine, Harri

- 2000 Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja 165. Diss. Turku. Turku.

Salo, Pekka

- 1997 Suomi ja Pyhä istuin 1918-1968. Suomen ja Vatikaanikaupungin valtion välisen suhteiden kehitys vuodesta 1918 vuoteen 1968. SKHST 176. Diss. Helsinki. Saarijärvi.

Sannemann-Damström, Stephanie

- 1987 Ein Einblick in die Hintergrundfaktoren des antropologisch orientierter römisch-katholischen Samstagkurses in der Diaspora Helsinki. Yleisen kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Hk.

Seppo, Juha

- 1999 Kirkkoja itsenäinen Suomi 1917-1998. - Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros. Toim. Markku Heikkilä. Juva. 2003
Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Helsinki.

Suomalainen, Virpi

- 1997 Katolisen uskonnonopetuksen järjestäminen pääkaupunkiseudulla 1985-1995. Teemaseminaarityö, opettajankoulutuslaitos, Helsingin yliopisto.

Tamminen, Kalevi

- 1966 Kansakoulun kasvatuspäämäärä, uskonnonopetus ja kirkko. - Kansakoulu 1866-1966. Toim. Antero Valtasaari. Helsinki.

Turpeinen, Tapani

- 1993 Uskonnonopetus uskonnonvapauden näkökulmasta. Valtiosääntöoikeudellinen tutkimus uskonnonvapaudesta sekä sen toteutumisesta peruskoulun ja lukion uskonnonopetuksessa. Valtiosääntöoikeuden pro gradu -tutkielma. R.

Vuorela, Kalevi

- 1989 Finlandia catholica. Katolinen kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle. Helsinki.

9. HENKILÖHAKEMISTO

Aho, Erkki 27

Kouluhallituksen pääjohtaja, 1973-1991.

Airava, Eva 62

Katolisen uskonnon opettaja, 1987-1989, 1990-1992.

Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1988-1991.

Alvarez, Irene 78, 91

Katolisen uskonnon opettaja, 1998-2002.

Katekeettisen keskuksen opetuskoordinaattori, 2002-2003.

Aminoff, Märta 62

Katolisen uskonnon opettaja, 1989-1993.

Arts, Jan (SCJ) 51

Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1980-1983, 1985-1991.

Autuaan Ursulan kappeliseurakunnan pappi, 1985-1989.

Aula, Olavi 42

Kouluhallitus, ylitarkastaja (uskonto), 1974-1991.

Bakker, Bert (SCJ) 22, 23, 32, 34, 87

Helsingin hiippakunnan katekeettisen työnjohtaja, 1978-1979.

Björkstrand, Gustav (Ruotsalainen kansanpuolue) 47

Opetusministeri, 6.5.1983-30.4.1987.

Buckx, Michael (SCJ) 2

Suomen apostolinen administraattori, 1921-1923.

Suomen apostolinen vikaari, 1923-1934.

Cobben, Gulielmus (SCJ) 2, 3

Suomen apostolinen vikaari, 1934-1955.

Helsingin hiippakunnan piispa, 1955-1967.

Deelen, Cornelius (SCJ) 14, 16, 18

Pyhän Henrikin seurakunnan kappalainen, 1967-1974.

Elo, Pekka 44

Kouluhallitus ja opetushallitus, ylitarkastaja (elämäkatsomustietoja filosofia) vuodesta 1993 alkaen.

Gammelin, Raija 18

Lauantaikurssin laulunopettaja, 1970-luku.

Hartikainen, Erkki 44

Vapaa-ajattelijain liitto ry:n pääsihteeri, 1982-1983.

Heinonen, Olli-Pekka (Kansallinen Kokoomus) 69

Opetusministeri, 11.2.1994-15.4.1999.

Holma, Markku 65

Kirkon kasvatusasiainkeskuksen kouluasiainsihteeri (Suomen evankelis-luterilainen kirkko), alkaen vuodesta 1987.

Holtzer, Laurentius (säätökunta ei tiedossa) 2

Pyhän Birgitan ja autuaan Hemmingin seurakunnan kirkkoherra, 1935-1949.

Suomen vikaarikunnan rakennustoiminnan johtaja 1940- ja 1950-luvulla.

- Huhta, Erkki** 49
Väestörekisteritarkastaja, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus, 1977-1983.
- Hviid, Jørgen** 16
Katolinen pappi, joka käynnisti 1960-luvulla uskonnonopetuksen keskittämisen Tanskassa.
- Iivonen, Pekka** 80, 82, 83
Kouluhallitus ja opetushallitus, ylitarkastaja (uskonnot ja etiikka) vuodesta 1993 alkaen.
- Jaanu-Schröder, Marjatta** 9,20,21,32,36,37,42,43,48,49,54,58,60-63,66,67, 70-72, 78,82,84,87,81
Katekeetta, 1973-1976.
Helsingin hiippakunnan katekeettisen työnjohtaja, 1979-2003.
- Johannes Paavali II** (Carol Wojtyla) 38, 51, 58
Paavi, alkaen 16.10.1978.
- Juntunen, Hannu** 11, 40, 41, 44
Kirkon kasvatusasiainkeskuksen kouluasiainsihteri (Suomen evankelisluterilainen kirkko), 1976-1987.
- Kansanaho, Erkki** 28
Tampereen hiippakunnan piispa (Suomen evankelis-luterilainen kirkko), 1966-1981.
- Karhula, Ritva** (Pyhän sydämen sisaret) 62
Katekeetta, 1979-1980, 1986-1991.
- Klinowski, Stanislaw** (SCJ) 71
Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1998-2001.
- Klockars, Birgit** 14-16, 19, 86
Uskonnonopetuksen uudistusta valmistelleen työryhmän jäsen, 1968-1971.
Jumala rakastaa meitä -oppikirjan (1972) kirjoittaja.
- Koskinen, Hannu** 75
Uskonnonopettajain liiton puheenjohtaja vuodesta 1999 alkaen.
- Kreienbühlin, Guido** 16
Katolinen pappi, joka käynnisti 1960-luvulla uskonnonopetuksen keskittämisen Tanskassa.
- Krohn, Irina** (Vihreä liitto) 76
Kansanedustaja vuodesta 1995 alkaen.
- Laine, Marié Celine** (Pyhän sydämen sisaret) 14, 18
Uskonnonopetuksen uudistusta valmistelleen työryhmän jäsen, 1968-1971.
Katekeetta, 1971-1990.
Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1980-1985.
- Laukama, Pentti** 20, 55, 56, 62, 70
Katekeetta, 1979-1985.
Katolisen kirkon tiedotuskeskuksen johtaja, 1985-2001.
Fides-lehden päätoimittaja, 1989-2001.
- Laukama, Riitta** 9, 22, 33, 47, 48, 54, 62, 63, 71, 84, 88
Uskonnonopettaja, 1976-2003.
Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1980-1985, 1991-1997.
- Numminen, Jaakko** 27
Opetusministeriön kansliapäällikkö, 1973-1994.

- Oittinen, Reino** 26
Kouluhallituksen pääjohtaja, 1950-1972.
- Paavali VI** (Giovanni Battista Montoni) 21
Paavi, 21.6.1963-6.8.1978.
- Palva, Heikki** 75
Arabian kielen ja islamilaisen kulttuurin emeritusprofessori (Helsingin yliopisto) vuodesta 1998 alkaen.
Uskonnonvapauskomitean jäsen, 1998-2001.
- Puhakka, Clara** (Pyhän sydämen sisaret) 18
Katekeetta, 1970-luvulla.
- Pulkkinen, Lea** 44
Psykologian apulaisprofessori (Jyväskylän yliopisto).
Kotikasvatuksen liiton jäsen.
- Puts, Cornelis** (SCJ) 20
Pyhän Marian seurakunnan kirkkoherra, 1967-1975. Pääkaupunkiseudun seurakuntien ruotsinkieliseen uskonnonopetukseen osallistunut pappi, ainakin vuosina 1975-1988.
- Rautakorpi, Marja-Leena** 20,62
Katekeetta, 1983-1997.
Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1985-1994, 1998-2001.
- Reijnders, Jacobus** (SCJ) 14, 28
Katolisen kirkon tiedotuskeskuksen johtaja, 1962-1982.
- Repo, Hannele** 75
Käytännöllisen teologian, erityisesti uskonnonpedagogiikan yliopistonlehtori (Helsingin yliopisto), 1997-2002.
- Rohner, Theodor** (sääntökunta ei tiedossa) 14,17
Uskonnonopetuksen uudistusta valmistelleen työryhmän jäsen 1968-1971.
- Ronkainen, Olavi** (Suomen Kristillinen Liitto) 46
Kansanedustaja, 1972-1975, 1979-1987.
- Salo, Sari** 20
Katekeetta, 1983-1997.
- Seppo, Juha** 12, 77
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian emeritusprofessori (Helsingin Yliopisto) vuodesta 2001 alkaen.
Uskonnonvapauskomitean varapuheenjohtaja, 1998-2001.
- Sippo, Teemu** (SCJ) 55
Pyhän Henrikin seurakunnan kirkkoherra, 1985-2002.
- Slegers, Wim** (SCJ) 55
Pyhän Marian seurakunnan kirkkoherra, 1975-1989.
- Sundqvist, Ulf** (Suomen Sosialidemokraattinen puolue) 26
Opetusministeri, 4.9.1972-13.6.1975.
- Szwedo, Eugenia** (SJK) 62
Katekeetta, 1980-2003.
- Taxell, Christoffer** (Ruotsalainen kansanpuolue) 60, 66
Opetusministeri, 30.4.1987-13.6.1990.
- Tiukkanen, Arto** 44
Vapaa-ajattelijain liiton liittoneuvoston jäsen, 1982.

Tuominen, Maiju 58

Katekeettisen keskuksen toimistonhoitaja vuodesta 1985 alkaen.

Uittamo, Marita 9

Katsomusaineiden konsultoiva opettaja (Espoon kaupunki)
vuodesta 2000 alkaen.

Wahlström, Britta 13

Katekeetta, 1967-1988.

Katekeettisen neuvottelukunnan jäsen, 1981-1988.

Valles, Nuria 62

Katekeetta, 1989-1990.

Veenker, Nicolaus (SCJ) 15, 21

Pyhän Henrikin seurakunnan kirkkoherra, 1964-1975.

Verschuren, Paul (SCJ) 3, 14-16, 24-26, 28, 29, 33, 36, 37, 42, 43, 53, 54, 62, 69, 73, 85, 86, 88

Helsingin hiippakunnan apulaispiispa 1964-1967.

Helsingin hiippakunnan piispa 1967-1998.

Virolainen, Johannes (Suomen Keskusta) 25

Opetusministeri, 22.3.1968-14.5.1970.

Voss, Frans (SCJ) 9, 17-20, 28, 29, 47, 86

Uskonnonopetuksen uudistusta valmistelleen työryhmän jäsen, 1968-1971.

Helsingin hiippakunnan katekeettisen työnjohtaja, 1971-1977.

Pyhän Birgitan ja autuaan Hemmingin seurakunnan kirkkoherra, 1981-1993.

Wróbel, Jozef (SCJ) 75

Helsingin hiippakunnan piispa vuodesta 2001 alkaen.

Voutilainen, Martti (OP) 3

Ensimmäinen suomalainen, joka sitten keskiajan vihittiin katoliseksi papiksi
vuonna 1961.

Väisänen, Irma (Dominikaanisisaret) 18, 19, 28, 32

Katekeetta, 1970-luvulla.